

**A MAGYAR
KIRÁLYTRAGÉDIA**

IV. KÁROLY

ÍRTA
BALASSA IMRE

HARMADIK EZER

VILÁGIRODALOM-KIADÁS

Első
Második „, megjelent 1925. október 14-én
Harmadik

COPYRIGHT
BY „VILÁGIRODALOM” BUDAPEST
1925

őfelsége

IV. KÁROLY

magyar király

magasztos emlékének ajánlom e könyvet

AZ OLVASÓHOZ!

Aki ebben a könyvben kínos leleplezéseket keres, csalódni fog.

Nem vetek vihart. Pártos szenvedélyeket nyugtatni akarok inkább, mint fölkeltetni.

Megírtam Nagy-Magyarország utolsó föl Kent királyának szívettépő történetét. Azt akarom, hogy nemes emléke úgy éljen a magyar utódok szívében, amilyen igaz és jó volt élete.

Balsorsa megindítaná az erdők vadjait, könnyet fakasztana a sziklák kőszívéből. Csak nekünk, magyaroknak ne volna résztvevő könnyünk, kegyeletes emlékezésünk számára?

Elnémítottam magamban a fölviharzó szenvedélyeket, kitéptem szíveimből a politika gyűlölségeit s letakartam a múlt sebeit. A hétköznapiok kicsinyes pártviszályán szeretnék túlelni, hogy írásom méltóan hirdesse annak dicsőségét, aki már túl van az emberi dolgok törpecégein.

A jó király halála percében váltásul ajánlotta elszálló életét viszálykodó népeinek békességéért. Legyen hát béke a szívekben, míg ezeket a sorokat olvassuk. Háborgó lelkünk találjon nyugalmat, lásson tanulságot és okulást e bús történet olvasása közben.

Legyünk jobbak, mint eddig voltunk. És szeressük hazánkat jobban, mint eddig szerettük . . .

PRELÚDIUM.

Dél felé már oszlott a köd. A fenyvesek ledobták magukról nedves fátyolukat. Kis lovascsapatunk fürkészve állt meg a hirtelen kinyíló völgy kapujában. Észak felől hidegen néztek le ránk a havasok, mint valami előkelő, hideg, fehér aggok...

Lábunk alatt egykedvűen duruzsolt az Olt vize.

Megindultunk lassú ügetésben a bizonytalan idegenség felé. Nem tudtuk, mi van előttünk, mi van mögöttünk. Öt napja már, hogy nem hallottunk semmit a világról. Öt napja rejtette a regimentet sötét hegyek gyomra.

A foszló párából fekete árnyak mozdultak felénk Lovasok. Fölöttünk, mintha szálfraerdő masírozna felénk, óriásira nyúlt lándzsák meneteltek mereven a ködben. Megismertük a széles bőrkucsákat: német halálfejes huszárok!

A porosz kapitány feszesen szalutált:

— Herr Kamerád! Az ön császárhoz meghalt...

Így tudtuk meg, hogy fáradt öreg szemét már négy napja lehunya a hadúr...

Percekig némán néztem a lovam fejét. Csönd volt, nem szólt senki. A huszártiszt medvebőr-fővegéről rámbámult a halálfej. Fölöttünk károgyva húzott el dél felé egy fekete hollóraj...

Kár... kár... kár...

... Egy percig hallgatagon néztük a lovunk nyakát. Ez az egy perc még a pihenni tért öreg királyé volt.

De mire némán kezet fogtunk a német huszárral és kicsiny csapatunk; poroszkálva megindult dél felé, már órá gondoltam, órá, szegény fiatal huszártisztre, aki egyidős velem, akit sugárzó mosollyal ajkán láttam egyszer és aki talán nem fog többé mosolyogni. Szegény, szegény ifjú király! A Rákos mezején láttam, hurrázó, trombitáló, nap-sugárban fürdő harmatos reggelen. A zöld mezőn, a kék ég alatt, szilaj fehér paripán vágatott. Lobogott a selyemszőrű mén sörénye, ragyogott az aransujtás sötét atilláján, fehérprémes magyar mentéje röpiült utána a szellőben, mintha szárnya volna, harsantak a trombiták, peregetek a dobok, hajoltak a büszke zászlók, kápráztak a szuronyok, dobogtak a szilaj paripák, felviharzott az embererdő harcias, mámoros hurrában és ő meglengette felénk forgós csákóját és csillogó szemmel, csengő, nevető, vidám hangon köszöntötte az ezredeket, sorra mind:

— Jó reggelt, katonák!

Tovavágtatott. Nyomában színes fürgeteg repült: aransujtások, büszke fehér forgók, nagy sárga bojtok, piros huszárnadrágok, gögös sisakok. És paripák... fehérek, feketék, — szép, büszke, bővérű, habzó, szilaj paripák... Már messzetűnt a látomás, de a mi szívünkben ottmaradt valami. Bennünk maradt a nézése, a büszke öröme. Ilyen volt valamikor az én dagadó büszkeségem, nap-sugaras örömöm is, hogy először nyomtam fejembe az aranyos tiszti csákót. Meg így tudtam nevetni én is, mikor először ültem nyeregbe és először eresztettem neki a lovamat harmatos zöld mezőnek...

...Most vége, vége a szép nyárnak! Érzem, hogy nem fog már nevetni, nem fogja már lekapni fürtös fejről a csákót, nem mondja többé mámorosan: Jó reggelt, katonák!... Nem, nem... A lova már lassan lép vele. Méltóságosan, komoran,

spanyol etikett szerint Mert fejére korona nehezedik, méltóságos, ezeresztendős szent korona gondja. És körülötte lángban áll a világ...

... Tovább ügettünk. Délnek, egyre délnek, az idegen országúton. A lovak patája úgy kopogott a kemény földön, mintha gyászlepellel borított dobok tompa döreje volna. Fekete felhők szálltak lejjebb, egyre lejjebb az Olt fölött. Ez a sötét processzió velünk vonult az ég alatt, komolyan, kitaróan, kegyetlenül, egyre a nyomunkban, mintha a sapkánkon fekete fátyolt lengetne a szél... Dél felé, egyre dél felé...

Ezen az éjszakán szalmán aludtam a tűz mellett, az erdőben és a királyról álmodtam. Megjelent előttem a magyar király. Sápadt volt az arca.

És nem mosolygott többé...

HÁROM ÚR BESZÉLGET AZ ÉTKEZŐ- KOCSIBAN.

A gyorsvonat étkezőkocsijában három úriember ült együtt a sarokasztalnál. A vonat éppen most hagyta el Marchegget és prűszkölve rohant neki a magyar földnek. December 29-én, késő délután. A bécsi gyors étkezőkocsija meglehetősen barátságos képet nyújtott ebben az időben. A finnyásabb utasok, akiknek a zsebe is elbírja az ilyen kiadásokat, szívesen hagyják ott háborús sebeket viselő fülkéiket, hogy az étkezőkocsiban töltsék az időt, ahol még mindig európai levegő van, a háború harmadik évében is.

A három úriember; közül, akik szivarozva ós nagyszámú konyakos poharak között beszélgettek, az egyik előkelő osztrák diplomata volt, a Ballplatz régi gárdájából. A másik magyar képviselő. A harmadik pedig kedves és igen nagynevű magyar mágnás, aki huszárkapitányi egyenruhát visel és közismert arról, hogy osztrák atyafisága mellett magyar patrióta és veszedelmes szókimondása miatt valóságos „enfant terrible” a közösügyes virányokon.

— Na, és mit szóltok ahoz a szíves fogadtatás-hoz, amelyben a király békejegyzéket részesítették *odaát*? — kérdezi a képviselő.

— Ez nem jelent semmit — felel a diplomata —, mi nem voltunk elkészülve barátságosabb fogadtatásra! Mindenesetre nagyjelentőségűnek tartom ezt a lépést, mert nagy uralkodói cselekedet volt.

— És nem kisebb merészség — jegyzi meg a huszárkapitány. — Mert remélem, tudjátok, hogy ezt a békejegyzéket, amelyet állítólagos egyetértésben adtak át a központi hatalmak az ifjú király trónralépése alkalmából, nem éppen a legszívesebben írta alá az Imperátor Rex.

IV. Károly ezt üzeni katonáinak: „Imádkozom a Mindenhatóhoz, vajha áldása kísérmé ezt a lépésemet!” Nos, és mit gondolnak az urak, mit üzen ezzel szemben és ugyanakkor és ugyanezen jegyzék kíséretében Vilmos? „Nektek Isten segítségével továbbra is helyt kell állnotok az ellenséggel szemben, hogy megverjétek!” Hát ez a beszéd mindenesetre rendkívül alkalmas lesz arra, hogy szövetségesünk szelíd hajlandóságát és őszinte békeakarátát dokumentálta az angolok s franciák előtt.

— Áh, ezek úgynevezett elmés túlzások, herceg! — mondja a diplomata. — Te mindig feláldozod a pillanatnyi hatásnak az igazságot. Nagyon kedves vagy, azt elismerem, nagyon szellemes, nagyon mulatságos, de a diplomácia mélységeibe nem szoktál leszállni.

— Mit A diplomácia mélységei! Talán lennél szíves ezt lefordítani köznapi és köznépi nyelvre. Végre is, nem újságírók előtt beszélsz! így magunk között bevallhatod, hogy ti diplomaták tulajdonképpen nem tudtok a világon semmit. Mikor sarokba szorítanak benneteket, mindnyájan be is szoktátok ezt vallani. Megmondjátok őszintén, hogy nagyon finoman fogalmazott ultimátumokat, remekbekészült demarsokat, stílus-ehfedoevre-nek beillő aide-memoire-okat tudtok csinálni, de fogalmatok nincsen arról, hogy tulajdonkép hányat ütött az óra? A szegény király valóban felséges gesztussal kezdi uralkodását, amikor véget akar vetni a vérengzésnek és mint diplomá-

ciai művelet nem is éppen utolsó ez a teljesen kárbavesztett kísérlet, mert a további vérengzésért a felelősséget áthárítja az entente-ra. Áthárítja, már tudniillik a történelem ítélőszéke előtt. De hol van az a történelem és hol van az az ítélőszék? Briand még mindig azt hiszi, hogy a központi hatalmak békeajánlata nem más, mint közönséges manőver az entente népeinek demoralizálására és ravasz fondorlat arra, hogy az entente-hatalmak között egyenetlenséget szítson. Bonar Law elégtételt követel a múltért és biztosítékokat a jövőre. Ez angol virágnyelven ugyanaz, amit Briand gorombábban mondott meg. Az olasz sajtó pláne azt írja, hogy a mi békeajánlatunk kétségbeesett erőlködés, a gyöngeség, a vereség nyílt bevallása, menekülés az összeomlás elől.

A magyar képviselő, aki eddig hallgatott, most csöndesen megjegyzi:

— Az entente sajtója és államférfiai nem IV. Károlynak válaszolnak, hanem II. Vilmosnak. Elég baj nekünk, hogy IV. Károlyt ebben a percben még nem lehet elválasztani II. Vilmostól!

A herceg, aki a legbeszédesebb, most folytatja:

— Különben ez a barátságtalan fogadtatás sokkal közelebbi tájakon is osztályrésze lett az uralkodónak. Nézzetek csak körül a Burgban. Nézzetek körül egyik-másik főherceg portáján Bécsben. Valóságos ájuldozás van udvari körökben, az öreg főhercegasszonyok és a lakájok egyformán föl vannak háborodva a császár ellen azért, mert szerintük felrúgott minden tradíciót. Alighogy belépett a Burg kapuján, máris kijelentette, hogy ő utálja a ceremóniát, lenézi az etikettet, időszerűtlennek tartja a pompát és megköveteli maga körül a legnagyobb egyszerűséget azokban az időkben, amikor népei véreznek és nélkülöznek. Elképzelhetitek» mennyire lelkesednek ezért egyes főhercegek és űdvari dignitáriusok, akik egyáltalán nem véreznek és nem nélkülöznek. Mindgyárt adtak is a császárnak gúnynevet, hiszen tudjátok! Karl der Plötzliche!

— Áh — szólt közbe a diplomata. —, van már a császárnak másik neve, még újabb, ezt Körber menesztése után kapta a múlt héten. Mikor az osztrák miniszterelnököt öt perces beszélgetés végén telefonon csapta el, mert a magyar kiegyezési provizórium kérdésében ellentmondott neki. Nagynémet körökben akkor egyszerűen elnevezték Kari deí Letzte-nek... Szegény császárnak még sok baja lesz a nagynémetekkel. Legalább annyi, mint a szocialistákkal!

— És a csehekkal, meg a lengyelekkel, meg az oláhokkal, meg a szlovénnel, meg a szerbekkel és még egynéhány *meg-kell* — mondja a herceg. — Káosz van itt, kedves barátom, politikai, gazdasági, katonai káosz. Az osztrák kormány spiclikkel ellenőrizteti a magyar kormányt; az osztrák kormány szerint pedig a magyar kormány ugyanezt teszi övele. A külügyminisztérium füttyül a hadügyminisztériumra és az Armeoberkommandóra, az Armeoberkommando pedig füttyül mind a kettőre együttvéve és külön-külön. Féltekenykedések, hatásköri harcok, példátlan intrikák, kicsinyességek, stréberek egyéni pozíció-harcjai érlelik a bukást. Általános a fejtelenség, tökéletes a tájékozatlanság, mindenki informálatlan, a gép kerekei lassan mozognak, a rugók megereszkedtek, az egész szervezet recseg-ropog. Itt áll a jó és nemesszívű uralkodó, aki tele van életrevaló ideákkal, jó szándékokkal, tehetséges koncepciókkal. És bármit tesz vagy akar, belefulladás embereket nemtörődömségébe, elvakultságába, haszontalanságába. Ebben a monarchiában, barátom, csak a népek érnek valamit, — a vezetés nem ér semmit.

Most a magyar képviselő szólalt meg:

— Hallottátok, mekkora orrot kapott Terstyánszky tábornok az Armeoberkommandótól, mert magyar toasztot merészelt mondani a hadseregparancsnokság étkezdéjében?

A gyorsvonat Galánta körül száguldott a ködös mezőkön át. Már leszállt az este, sötétség fődte be a dérlepte magyar földeket. Egy perccig csönd-

ben ültek hárman és néztek ki az éjszakába. A magyar képviselő keményvágású barna arcán valami árnyék futott keresztül. Mintha látott volna valamit odakünn a sötétség-ben. Vajjon mi az, ami az éj sűrű tengerfenekéről fölmerült előtte úgy, hogy meg nem látta más, csak az ő fátyolos, befelé néző alföldi magyar szeme... Talán kis magyar házakat látott, túl a sötétségen, ahol a boglyakemence mellé húzódva, esti szől zúgását hallgatva szabadságos katona beszédjét figyelik, amint éppen arról szól, hogy látta egyszer az új királyt kinn a csatatéren, amint megállt a halott katonák nyitott sírjánál és könnyezett. Vagy talán régi szép idők látomása ihleti meg a lelkét? Talán arrafelé néz, amerre a cseklézi park fáit sejti a lélek? Ahol egykor *magyar* gárdisták nagy kedvelője, szépséges nagy királynénk, Mária Terézia olyan boldog órákat töltött az ifjú Mozart zenéjét hallgatva, fehérparókás, skarlátruhas, tigrisbőrös magyar testőrök gáláns udvarlását szelid mosollyal figyelve...

— Hiszen nagyon épületes látvány, ami azt illeti, az úgynevezett koronázó-országgyűlés is Budapestem Micsoda hajbakapás van azért, hogy ki legyen a nádor-helyettes, ki tegye a király fejére a koronát. Valóságos közelharc dúl a magyar urak között a koronázó-domb körül... Ha jól gondolom, ez a ti híres turáni átkotok, amiről valahol olvastam. Nem?

Ezeket a szavakat az osztrák diplomata mondta. Nem feleltek neki.

— A struccpolitikának kellene véget vetni — mondja a herceg. — A múltkor megint megadta magát puskalövés nélkül két cseh gyalogezred és a király előtt mindenáron el akarták titkolni. Meddig lehet még ezt a szemfényvesztést folytatni?

— Hallom — folytatta kis szünet után a diplomata —, hogy a császár fölrobbantja a tescheni főhadiszállást!

— Nem csoda — mondja a herceg —, nem le-

het rajta csodálkozni! trónörökös korában nyolc hetet töltött ott. Eleget látott és tapasztalt!

Már túl jártak a pozsonyi váron. Pozsony némán pihent a téli estében. Bizonytal nem álmodott arról, hogy nemsokára Bratislavanak fogják hívni. Az urak kicsit halkabban, talán kevesebb szenvedéllyel folytatták tovább a diskurzust.

Budapestre vitte őket a vonat, a magyar^ király koronázására...

TÉLI NAPNAK HALVÁNY FÉNYE.

Szürke hajnal, téli virradat. A Vár régi gócin lassan ébrednek a vén házak. Bolthajtásos kapuk kinyílnak és újra becsukódnak. Kemény léptek kocognak, kopognak a nedves köveken. Kis ablakaikban, vasrácsok mögött gyertyák lobbanak. A tornyok és erkélyek sokszázéves kövei fantomnak látszanak, amint a téli reggel halvány fényében lassan-lassan kinyújtják a foszló sötétségből roskadt homlokukat. Ezek a vén házak, kőből és kőből, oszladozó homályból és málladozó téglából úgy néznek ránk a Szentháromságtéren, mintha ezernégyszázötvenkettőt írnánk az Úr születése után.

De hallga csak...

Hadak járása dobban. Szép, barnaképű magyar katonák, lobogók, hadi szerszámok, keménykötésű, ficáncoló paripák. És amint foszlik a köd és oszlik az éjjel, amint virrad Buda várára a decemberi reggel, semmit sem veszít különös, régies, lenyűgözően romantikus képéből az ucca, mert mla nincsen divatja a szürke ruhának, nincsen divatja a pantallónak, csizmás, kalpagos, görbekardos magyarok sietnek át a téren, gyors, kemény, döngő léptekkel.

*

Boldogasszony temploma még alszik. Itt éjszaka van még és némaság. Az éji homályból lassan bontakoznak ki a skarlátvörös bársony

pompájában lángoló oszlopok, a trón arany lándzsái, a bíbor, a hermelin és az arany mennyei ragyogása. Az ablakokon megélemednek a színek. Az oldalhajó csodálatos üvegein szűrődik be a reggel halvány fénye. Álmukból ébrednek az üvegcsodák, a piros, a zöld, a kék, az opálszín kinyitja tüzes drágakő-szemét. Ragyogni, lángolni kezdenek a színek, amint betekint a borongós reggel.

A kis lorettói kápolna fekete tölgyfaajtaján hatalmas pecsét. Előtte, mintha sok évszázados álmukból ébredő szobrok volnának, a koronaőrök sisakos, kemény magyar profilja, villámló alabárdja. E kis kapu mögött, a kápolna mélyén a Szent Szűz fekete vasszobra alatt töltötte az éjszakát a Szent Korona.

Vajjon miről álmodott?

A főoltár felől violaszín talár siet most a lorettói kápolna felé. Nyomában két fehér karing és tonzúra lép ki a homály mélységeiből. Azután négy gyertya lángja úszik végig a derengésen, majd nyílik valahol a szentély körül egyik ajtó és skarlátvörös dolmány lép be a fojtott félhomályba.

Most fölragyognak a lángok, tüzes máglya gyúl föl színekből, szikrázó pompában ébred a templom. Kitérülnek a hatalmas főkapu szárnyai, hogy bebocsássák a pompát, az életet a föllángoló fényözön aranykarjaiba. Csodálatos kép ez. Bársonyok, prémekek, régi fegyverek, keleti ékszerek, csipkék pompája, főpapok bíbora, szépséges asszonyok bubája — felejthetetlen, édes, lenyűgöző és főséges magyar álom.

Oh, még egyszer, csak még egyszer jönné vissza és vele minden, amit ea a pompa nekünk akkor jelentett...

Álom, színek és hangok örvénylő álma...

A kürtök rivallnak, az ágyuk tompa döreje betölti a templomot, a hangszerek királynéja égi hangon énekel, harsonák zúgnak, ország tizennégy zászlaja mégegyszer, utoljára, büszkén lobog tizennégy zászlós úr kezében, ország nagyjai hoz-

zák már a jogart, ország almáját, békekeresztet, Szent István kivont kardját. És egyedül, egyedül, mindenkitől távol, komoran, társtalanul, méltóságosan, sötét magyar díszében mintha ódon rámából lépett volna ki, karjaiban Szent Koronánkat, hitünket, reményünket, büszkeségünket bíborpárnan viszi a nádor Helyettese, Tisza István . . . Megindul most jobbról, megindul balról a testőrök skarlátvörös, fehérköpenyeges sorfala, alabárdok és lándzsák ezüstje villan a félhomályban, gyertyák fénye lobban. Hímzések, uszályok, selymek és hermelinek hulláma fölött pedig átsuhan egy hatalmas dobbanás, mintha az ország szíve remegett volna meg...

A király jó, szép ifjú asszonyával!
Édes, szívetostromló, bűvösillatú női hang le-
heli valahol az. elvesző magasságban, mintha an-
gyal szólna éteri távolságból. Azután ráharsan-
nak a kürtök, rádobbannak a, dobok, fölzeng az
ujjongó, harcias, egetostromló, diadalmas melódia.
Aranypalástok, ékes-hímes dalmatikák, csipkés-
habos karingek hajolnak, zászlók szárnya leb-
ben. A bíboros és a nádor most tették Szent István
utódjának fejére Szent István szentséges koro*-
náját...

Ábránd, szép magyar ábránd...

Jaj, mi borít most árnyékot a fényre?

Elsötétül előttem a világ...

Elfeketedik a bíbor lángolása.

Egy perce még harsogott az öröm, ragyogott a
színek lakomája, énekelt a dicsőség.

Most fekete oszlopok meredeznek a homály-
ban, ahol előbb még karmazsinbársony égett és
büszkélkedett.

Varázslat játszik velem? Káprázat rabja lett
a szemem!

Jaj, ez nem lehet káprázó szemem csalódása,
mert a fületem is babonázza már a gyászmuzsika.
Az imént még allelujázott az angyalok kara —
most iszonytató Miserere borzong végig a boltívek
alatt. Ahol az előbb még színes bársonyok, rubintos

boglárok, büszke forgók és selyem ingvállak kápráztató sokadalmát ragyogtatta csillárok aranyfénye, — most fekete Zrinyi-menték, halvány arcok síri sápadtsága, fátyolok alatt rémlő kisírt asszonyszemek temetői látomása kísért. Néma és mozdulatlan arcok merednek a templom feketébe-vont hajója felé, ahol ezer gyertya imbolygó lángjában óriás katafalk emelkedik, mintha az alvilágból magasodott volna a fejünk fölé ebben a percben. Nem, nem látom többé az oltárt, eltűnt a ragyogó aranypalást, a mosolygó király, a bíborok büszke színe.

Egy ravatal trónol a templom közepén és halovány kísértetek térdelnek végesvéig a padokon. A koporsó mellett dacosan, villámló szemmel néznek: egymásra feketeruhás magyar, urak, míg görösös kezük kard markolatán pihen ...

Miserere... Miserere Eum ...

Mi szörnyű varázslat ez!

... Mi borús jóslat ez?

... Mélyet, nagyot lélegzem. A torkomat mintha eleresztetette volna valaki. Szememről múrlik a káprázat.

Káprázat volt. Csalódás...

Felhők járnak künn az égen. Azok borítottak árnyékot a színek szép ünnepére. De csak egy futó percre ...

Az oszlopok bíbora föllángol megint. Kiragyognak a színek és mosolyok. Míg a kóruson angyalok hangján énekel az öröm, mennyei fényben lebegő oltár sugárözönében áll a király... Mosolygó fején messzeragyog a Szent Korona glóriája ...

Az ország legszebb gyermeke aranyhimes magyar ruhácskájában fent térdel az erkélyen, öszszecsapja picit rózsás kacsóját és lángoló szemmel nézi az édesapját, amint koronával a fején, aranypalástartal a vállán kirántja most azt a hatalmas, ezeréves kardot és négy vágást tesz vele... Az orgona, mintha száz fuvola százféle hangon búgna, énekelne, duruzsolna, újjongana és sírna egy-

szerre, az orgona, a hangszerek büszke királynéja, most kitarja keblének minden kincsét és ráönti a selymeknek és a bíboroknak, a rubintoknak, a topázoknak, a smaragdoknak, a büszke fegyvereknek és a lengő kócsagoknak erre az ezeregyéjszakai sokaságára. Azután a zene akkordjaiba bele-dördülnek az ágyuk és a sortüzek. És az ágyuk dörgésén, a sortüzek kemény ropogásán, az orgona imádkozó bugásán, a kürtök kiadó herold-sikoltásán, dobok pergésén, hegedűk és gordonkák mély, érzékeny énekén túlharsog, zeng és örvénylik az ucca szava: Éljen, éljen a király!

Megy marj fehér lován, fején a koronával, oldalán Szent István kardjával. Nyomában robogó méneken az ország eleje, színe-virága, büszkesége. Megindulnak a hadak, megindulnak a zászlók, a főpapok bíbora és hermelinje, a tábornokok kócsaga, a magyar urak sastolla, megindul az erdő, a magyar gárdisták tigrisbőre, a fény, a pompa, az egész látomás húzódik ki a templomból és nyolc hófehér, gyönyörű ló huzza már, az aranyból és tükörből épített mesebeli mozgó palotát, amely viszi a szépséges királyasszonyt és az aranyfürtös gyermeket...

A szürke ég most könnyezni kezd.

Miért sír a magyar ég ennyi pompa láttán?

Odaérnek a dombhoz, amelyben ott illatozik Szent István országának minden vármegyéjéből egy maréknyi föld. A király lova kiválik az urak csoportjából, aranysarkantyúja odalapul a mién fehér oldalához, a paripa fölvtat a dombra, a király megrántja arany zabláját. Ott áll most e felséges percben a dombtetőn fújó, selyemsörényű fehér paripa hátán, arany nyeregben, arany kengyellel, aranyos palástartal, fején ősi koronánkkal és jobb kezével kirántja oldaláról Szent István ezeresztendősi fringiját, megsuhogtatva feje fölött, a nép szeme előtt. Azután suhint egyet észak felé, ahonnan muszka hadak fenyegetik a Kárpátokat, suhint Keletnek, ahol Erdély bércéire csattogtatja fogát az árulás. Suhint Nyugatnak

és suhint Bélnek, országvilág négy tája felé, hogy megvédi, hogy megoltalmazza Szent István orszagát.

Őrjöngve tör ki most százezer, torokból: Éljen a király! Megdördül a hegyeken az ágyuk öblös torka.

És zúgnak, zúgnak hegyen-völgyön a harangok ...

Látomás, csodálatos látomás...

... Még hallom messziről, nagyon messziről az eskü szavát... Esküszünk az élő Istenre... Boldogságos Szűz Máriára . . . Megtartandjuk . . . igazságot szolgáltatunk... Isten minket úgy segeljen...

Messziről, nagyon messziről hallik ez a hang...

Valami ragyog a felhőkön át.

Aztán mindent eltakar a köd...

Eltűnt... Vége...

Sűrű, sötét köd mindent betakar,...

Ezen az estén csapataink már messze-messze jártak, Bukaresten túl és győztesen állták a Szeret-menti nagy csatát. Hómezőkön feküdtek a katonák. És a Karsztokon, az Isonzó mentén kövermekben gunnyasztottak katonák. És északnak és délnek, nyugatnak meg keletnek minden tája felé millió meg millió magyar katona.

Ezen a napon koronázták meg a jó magyar, királyt.

Egy földözékben két kunsági magyar pipázott. Künn tombolt, vonított a havas téli szél. Néha átsuhintott fölöttük egy ellenséges golyó.

— Ma vót Budán a koronázás.

— Aszongyák, nemsokára béke lesz...

— Hát aszongyák...

Aztán megint megszólalnak:

— Én láttam eccer. Fehér, lovon vót. Szép, mosolygós ábrázatja van neki. Odamegy a szegény loncsos, piszkos bakához, ráteszi a kezit a vállára. Szömbeniz vele. Nem röstelli...

— Hát jó király vállik belőle... Tyű, a bánási istennyila vágion beléjük, hogy még éccaka se nyughatnak! Ez itt a közelbe vót! .

Fülsiketítő robbanás rázta meg őket. Azután megint csöndesség lett. Némóság. Nem beszélt tovább senki.

Ma volt Budán a koronázás...

„AZ IDŐ ELLENÜNK DOLGOZIK...”

— Békét kell kötnünk minél előbb. Az idő ellenünk dolgozik.

Ez a mondat nem valami pacifista politikus szájából hangzott el. 1917 januárjában mondta ki ezt a szót egy harmincegy esztendőös fiatalember, a bécsi Burg egyik szobájában.

Az a szoba a császár dolgozószobája volt!

Aki pedig ezt a véstjósító mondatot kimondta, a fiatal császár volt: IV. Károly.

Mit tudtunk mi akkor még a monarchia valódi helyzetéről? A haditérkép a mi dicsőségünket hirdette. Bukarest már régen a miénk volt és a Rimnik-Szarati csatában végiggázoltunk az orosz hadakon. Miénk volt már Braila és Foksáni. Az oláh hadsereg megsemmisült, az oláh udvar országuk utolsó csücskébe menekült. Bruszilow borzasztó offenzíváját megállítottuk. Az olaszok egymásután szédültek vissza az Isonzó szikláiról. Vérbe fojtjuk a hetedik, nyolcadik, a kilencedik, a tizedik, a tizenegyedik Isonzó-csatát, Flandriában és Verdun körül nem is emberek állják már a harcot, hanem valóságos ércfal, amelynek egyetlen ember a lelke: Hindenburg!

A trón ura mindössze harmincegy éves. Oly keveset élt, olyan keveset tud még a világról! Azt is mondják róla, hogy hirtelenkező, szenvedélyes, meg gondolatlan. És íme, mégis, ő az egyetlen ember, aki ilyen sötéten lát, aki nem lesz mámoros a sikerek látszatától. Hanem, azt mondja külügyminiszterének, aki álmos, bágyadt, fölényes mosollyal hallgatja:

— Illúzióim nincsenek. Övék a végtelen Óceán, övék az öt világrész kimeríthetetlen tartalékai, emberben és anyagban. A mi készleteink elfogyanak, az övéik soha. Mi elernyedünk, felőröljük embertartalékainkat, — őket táplálja Ázsia és Afrika. És — gondolja meg Ön — évszázados belső bajok, nemzetiségi viszályok, elhanyagolt szociális kérdések mérge sorvaszt bennünket. Sietnünk kell, az idő ellenünk dolgozik!

Ez a beszélgetés egy januári estén történt a Bürg hallgatag falai közt. Azon az estén tudattuk a világgal mi és Németország, hogy megkezdjük a korlátlan búvárhajóharcot az egyesült hatalmak ellen.

A fiatal fejedelem, aki a tehetségtelen diplomáták és a hamis informátorok szellemi barrikádján, az áporodott, sok évszázados rendszer korhadó bástyáin keresztül is olyan tisztán látta már ebben a percben a helyzetet, a végsőkig küzdött a német tábornokok végzetes gondolata ellen. Tudta ő jól, hogy Tirpitz és Ludendorff csak korlátoztságukban remélnek a búvárhajóharcotól rendkívüli eredményeket. Naiv fantaszták voltak azok, akik elképzelték, hogy az egyesült hatalmak egész hajózását megbénítják, uralkodni fognak a tengeren! és blokádjukkal néhány hónap alatt megfojtják Franciaországot és Angliát.

Micsoda gyerekes álom volt ez!

IV. Károly érezte, hogy a korlátlan búvárhajóharó ellenünk hangolja a világ egész közvéleményét. Ártatlanok százai fognak beleveszni a tengerbe. Ezzel lovat adunk az entente mérgező propagandája alá és magunk ellen lázítjuk az egész világot. Még azokat a népeket és lelkeket is, akik eddig jóakarató semlegességet mutattak.

Míntha érezte volna, hogy ezt a háborút tur ladjonképpen a világ közvéleménye fogja eldönteni!

Pedig akkor; mit tudott még ő a Fehér Házban ülő methodista professzor tizennégy pontjáról, amely a maga homályos szavaival sokkal töb-

bet fog ártani egy év múlva az osztrák-magyar monarchiának, mint az entente egész hadiereje.

Hogy Amerika hadat üzen a központi hatalmaknak a korlátlan: bűvárhajóharc miatt, azt sejtették még a homburgi főhadiszálláson is. A német vezérkarnak erre a lehetőségre mi volt a válasza?

— Mire Amerika megfelelő hadsereget állít talpra és főképpen, mire át is szállítja azt Európába, mi régen kikényszerítettük már a döntést a blokád alá helyezett nyugati harctéren!

Esztelen va banque... És az osztrák-magyar hadsereg hadura, aki nem kötött szövetséget a németekkel, aki nem üzent háborút, aki trónralépésének első percétől fogva kétségbeesetten küzd az öröklött kényszerek és kénytelen vállalt halálos terhek ellen, kénytelen volt vállalni az embertelen és teljesen céltalan hadviselési módért a felelősséget.

Majd egyszer a győztes entente vele fog irgalmatlanul elbánni. Sokkal gonoszabb és kegyetlenebb módon, mint a másik császárral. Micsoda iróniája ez a sorsnak! Micsoda kigúnyolása ez az igazságnak és az emberiségnek. Az osztrák-magyar monarchiát semmisítik meg teljesen, az osztják -magyar monarchia békéért küzdő fejedelmét kergetik halálba azok, akiknek minden haragjuk és felháborodásuk tulajdonképpen a német birodalmat és a német császárt illette. És pallosuk azt sújtja le, aki a másik császárral szemben a békességet és az engesztelékenységet hirdette. Magára vonta egyszerre a szövetséges haragját, vállalta vele együtt a felelősség terhét — és eltíporják azok, akik a szövetségesét gyűlölték valójában.

Most már gyorsan követik egymást az események. Amerika belép a háborúba és a német vezérkart elképeszti azzal a gyorsasággal, ahogyan az európai harctérre dobja pompásan kiképzett és felszerelt sereg-tömegeit.

Közben az egész világot ellenünk uszítja az entente és a cseh emigránsok sajtója. Mindenki felzúdul a bűvárhajóharc miatt.

A Lusitánia vízbefúló áldozatainak halálhörgeése megmérgezi a világ levegőjét...

A fiatal császár, aki békét akar, a kezét tördeli, kétségbe van esve, látja a végveszedelmet, Cassandra módjára érzi az eljövendőket és nem tud semmit tenni a végzet ellen! A németek macacssága, önhittsége, elvakultsága belekergetett bennünket a világháború egyik legnagyobb stratégiai és diplomáciai hibájába. És nekünk a szövetségi hűség szent nevében vállalnunk kell a felelősséget, vállalnunk kell az átkokat, a világ gyűlöletét azért, amit nem akartunk, aminek csak kárát láttuk.

Pedig mi nehezebben vállalhatjuk mindezt, mert mi sakkal gyöngébbek vagyunk, mint a németek és sóikkal inkább a mi bőrünkre megy a játék, mint a németekére. Németország egységes nemzeti állam — az osztrák-magyar, monarchia pedig tizenhét nemzetiség kölcsönös gyűlölködésének keresztül-kasul fölszántott területe.

IV. Károly érezte már ebben az esztendőben, hogy a vég közeledik, hogy a monarchia életéről van szó!

Tudta azt is, hogy trónjának és országának van egy szörnyű ellensége.

Félelmetes öreg ember. Egykor egyetemi professzor volt Prágában és reichsrati képviselő. Most Newyorkból intézi a monarchia ellen a sajtó-hadjáratot és a diplomáciai manővert. Páratlan agilitással, csodálatos éleslátással, tehetséggel és szívóssággal harcol a Habsburg-ház és a monarchia ellen, hogy egyszer majd legfőbb operatőrje legyen a monarchia szétdarabolásának és megalapítsa azt a képtelen államalakulást, amelyet csehszlovák köztársaságnak neveznek. Járja a tengereket, tárgyal fejedelmekkel és miniszterekkel, laptulajdonosokkal és politikai ágensekkel, kétes existenciákkal és koronás főekkel. Behálózza az egész világot hatalmas propagandatevékenysége, amely mérget hint az öt világrész közvéleményébe, gyűlölséget kelt elle-

nünk, elhitesi államfőkkel és parlamentekkel a hazugságok igazát.

Ezalatt pedig a fülünk botját sem mozdítjuk. Diplomáciánk béna, külföldi propagandánk és hírszerző szolgálatunk pedig nincsen.

Még akkor sokat lehetne tenni!

1917-ben még nem határozták el Londonban és Párizsban, hogy földarabolják a monarchiát. Annak a hatvanötévesztendős volt prágai profeszszornak még vérrel verejtékező munkát kell végeznie, még élet-halálharcot kell folytatnia. Mert még messze van az ő győzelme. Még: sokat lehetne tenni.

De mit tud minderről a Ballplatz és környéke?

Ott azalatt az éppen most kirobbant orosz forradalomban bizakodnak. Az orosz forradalom pedig nagyobb hevességgel folytatja ellenünk a háborút, mint a cári Oroszország.

*

Ijesztően növekszik már a drágaság, a tömegek nyomora. A kenyérünk egyre kisebb, egyre feketébb, egyre drágább. Az osztrák tartományokban olyan înséges már az élet, hogy nemcsak a szociális nyugtalanságot kelti fel a szűkre szabott, rossz, egészségtelen kukoricakenyér, hanem táplálékot ad a nemzetiségi gyűlöletnek is. Magyarország az egész monarchia éléskamrája. Innen táplálják az egész hadsereget. Ezt a terhet Magyarország egyedül vállalta magára. De ez nem elég! Adunk, amit lehet, az osztrák tartományoknak is. De mivel nem adhatunk annyit, amennyit kívánnak tőlünk, mert akkor Magyarország halna éhen, hát gyűlölnék bennünket, ellenségnek tartanak.

A kenyér körül fellángolt a nemzetek belső harca, emésztő gyűlölete!

A horvátok rogyásig vannak élelemmel. De ők nem adnak Bécsnek kenyeret!

A magyar közéleti miniszter pedig tépheti a haját keservében. Fantasztikus küzdelmet

folytat azért, hogy éhen ne vesszen a harcoló front, hogy föl ne lázadjon a szűkölködő Ausztria. Mindent kiprésel Magyarországból, amit lehet.

Ha nem ad elég kenyeret Ausztriának, vagy a hadseregnek, a közös ügy árulójának, elvetemült rebellisnek, entente-kémnek tartják.

Ha sokat vesz el Magyarországtól, akkor itt tartják osztrák cselédnek és fenyegetik lámpavassal.

Mialatt az ipari munkásságot a választójogi propaganda és a szociális nyomor egyszerre bujtogatja — azalatt forradalmasítja, a parasztságot a borzasztó véráldozat és az új rém:

A rekvirálás!

Azt nem tudja senki megmagyarázni a parasztnak, hogy adja oda a búzáját meg a kukoricáját, krumpliját azért, mert kell az osztrákoknak és kell a hadseregnek.

Azt hiszem, a közéletmezési miniszter ezekben az években a leggyűlöltebb ember Magyarországon !

ÁRNYÉKBESZÉD A BURGGARTEN FÁI ALATT.

Langyos szellő simogatja a Burggarten fáit. Megjött a tavasz. De nem hozott reményt.

A leszálló esthomályban suttogás hallatszik az árnyékba öltözködő fák alól:

— Nem tudják szegénynek megbocsátani, hogy három szobában lakik és száműzte a ceremóniát . . .

— A múlt héten egész cseh hadosztály masszírozott át az olaszokhoz, — hallatszik egy másik suttogó hang.

— Békét akar, de nem hallgat rá senki. Érzi, hogy a vég közeledik. A nemzetiségek száz esztendőös politikai restanciája most fakad föl, mint a régi sebek.

— Mégsem voltak olyan nagy művészek a

régi osztrák államférfiak, ők évtizedről évtizedre csak dugdosták, kerülgették, halasztgatták . . .

— A háború fölfakasztotta a sebeket, — hangzik megint az előbbi suttogó. — A háború . . . Ki gondolta volna! Már nem lehet megállítani...

— Láttad előbb a Karnerstrassén azt a fiatal autós-tisztet¹? Már kapitány! Barátom, ez az ember, soha nem volt katona. Soha nem volt kiképezve, soha puská nem volt a kezében és lovon nem ült. Bevonult a kölcsönvett autójával, automobilos parancsőtiszt lett, hogyne kerüljön a rajvonalba, mint egyszerű önkéntes. És íme, már kapitány. Soronkívül. Egy hadtestparancsnokságnál van besorozva. Az ágyú szavát nem ismeri a füle. Mit gondolsz, milyen jó hatással lehet ez, mikor a frontról hazajön valaki, régi tiszt, vitéz, szenvedő, küzködő, harcoló katona, aki már hadnagy volt békében is, nlost pedig csak főhadnagy lévén, szalutálhat a kapitány úrnak!

— Szörnyőség, hogy ilyen vakmerő és szemérmetlen dolgokat csinálnak! — felel a másik hang. Hát még a kitüntetések! Nézd meg a Lipótrendes vezérkari kapitányokat a főhadiszálláson. Mikor kap a harcoló csapatnál egy kapitány Lipótrendet? Igaz, hogy náluk aztán gyorsabban is megy a dolog. Ők ott vannak a forrásnál, elintézik egy hét alatt. Egyik ügyosztály kitünteti a másikat. Künn a fronton három hónapig is várhatnak, amíg elintéznek egy kitüntetést.

— Közben az illető meg hősi halált is halhat! Hát mondd meg: csoda az, ha a csapattisztek végtelenül gyűlölik a vezérkart és lázonganak a vezérkari tisztek kihívó, fölényes modora és protekciós wirtschaftja ellen?

— Egyik hadosztályunkban senki nem visel kitüntetést a hadosztályparancsnoktól a zászlóság, — tüntetésből. Nem¹ kérnek belőle! Ezek miatt!

— Hiszen most egy kicsit megcsípi majd őket a dér, — mondja a másik hang. — A király megelégette a tescheni idillt. Fölrobbantja az egész klikket. Elküldi végkép Frigyes főherceget is.

— Ezt még nem hallottam! És mi lesz most?
— kérdi a másik.

— A király maga veszi kezébe a hadsereg főparancsnokságot. Most már nemcsak névleg, hanem valójában. Bádenbe költözik a főhadiszállás, hogy közelében legyenek, a szeme előtt. Néhány nagyúrnak most befellegzett, azt hiszem. Metzger, Schlumetzka, Hranilovics, Christofori, Belmont eltűnnek a balfenéken. Tömeggyilkosságok értelmi szerzői, a hadsereg demoralizálói!

— Igaz, láttad a hadihidat a Száván? Pompás, mi? Kétszer bontották le és kétszer építették újra. Az AOK tévedésből adott parancsai és ellenparancsai miatt. Csinos pénzbe kerülhetett!

— Nem tudom megérteni — suttogott tovább az egyik hang —, miért nem sikerül a mi boldogtalan urunknak semmi? Nemptörődömségbe, lelkiismeretlen emberek és pipogya, méltatlan fráterek tehetetlenségébe fullad minden! Parancsokat ad és mire a parancsok végrehajtásra kerülnek, ugyan mi lesz belőlük?

— Közben pedig intrikusok, ellenségek, irigy és sanda szemek veszik körül. Csupa ellenség. Olyan kevés barátja van szegénynek, olyan kevés... vajjon miért?

— Talán mert nagyon is ember és ezt nem szokták meg egy császártól! — szól a másik.

— Hallottad? Ő fenségeik megint apprehendálnak. Még a koronázási ebédet sem felejtették el. A Bourbon-hercegek nagyon közel ültek az asztalfőhöz és azt nem lehet megbocsátani...

— Montenuovo is elment. Az udvaroncok és lakájok morognak! Itt még palota forradalom lesz!

Az este befödte alakjukat. A fák susogtak mögöttük...

Nem hallotta, csak a szél beszédüket...

A LENGYEL TRIALIZMUS, MEG A TRIÁL- ORIENTÁCIÓS LENGYELEK.

— Mit akarnak tulajdonképpen a lengyelek?

— Ha én azt tudnám, barátaim! Elhítenék öfélével, hogy őt akarják királynak. Ugyanakkor Berlinbe utaznak és arról tárgyalnak Jagow-val, hogy csináljanak Lengyelországból német szövetségi államot. De kinyújtották a csápjaikat már, régen London és Párizs felé is. A király jellemezte őket egyébként a legjobban.

— Szóval: ők trializmust akarnak!

— Barátom, ez nem trializmus, ez triálorientáció! Mikor valaki egyszerre háromfelé orientálódik ...

— Hogy-hogy?

— Szerényi járt nála nemrég és akkor megmutatta neki a Simplicissimust. A német vicclapban éppen lengyel deputációt fogad a király. A küldöttség szónoka mély hajlongások közben magyarázza, hogy őt és csakis őt áhítja szívük fejedelmi uraknak! Miközben a király hálásan szorongatja a szónok kezét, azalatt ez hátranyúl a másik kezével, mégpedig nyitott tenyerel. És feltűnik a nyitott tenyérrel vis-a-vis a három szövetséges: John Bull, a francia pioit-piou és Mister Amerika, terebélyes pénzeszsákjával! A király mosolyogva mutatta a vicclapot Szerényinek és azt mondta: „Ezek elég jól ismerik a lengyeleket! — ha már kivéve a kivételeket. Mert vannak közöttük igen tiszteletreméltó politikusok. Például Tainoyszky!”

Ez a beszélgetés egyébként a kolozsvári gyorsvonat egyik első osztályú fülkéjében történik, Nagyváradon túl. Két erdélyi magyar képviselő beszélget.

— Azt tudod, hogy Andrassy koncepciója az osztrák-lengyel megoldást helyesli. Legyen egész Lengyelországból trialisztikus alapon osztrák szövetségi állam; Valami osztrák-magyar-lengyel

monarchiára gondol Andrassy! A németek ezt vadul ellenzik, ők, ha már nem csinálhatnak német szövetségi államot Lengyelországból, önállóvá akarják azt tenni. Persze, az önállóság német elképzelésében... Hajlandók abba beleegyezni, hogy Károly István főherceg legyen a lengyel király. Le is mondanának ebben az esetben mindenféle területi követelésről az új Lengyelországgal szemben. Elég ravaszak, amikor azt mondják, hogy *területi* követelésről, miért arról egy szót sem szólnak, hogy milyen *gazdasági* követelései, lesznek azután. Szegény Lengyelország! Meg kell ugyan adni a németeknek, hogy ők pár hónapja még belementek volna az osztrák-lengyel megoldásba is. Propozíciójukat átadták Buriánnak, aki öt hónapig nem válaszolt a német kormánynak. Neki nem volt sürgős! Most meg már a németek gondoltak mást!

— Mikor a király ezt a kombinációt meghallotta, magához hívatta Károly Istvánt és mint családfő kikérte magának, hogy egy főherceg neki konkurenciát csináljon a lengyel trón kérdésben. El kell ismerni, hogy Károly István lojális módon viselkedett. Azonnal meghajolt a király akarata előtt.

— De én azt hallom — szól a másik úr —, hogy más baj is van itten. Az osztrák udvari körök nem akarják odaadni Galíciát az új Lengyelországnak. Azt az ostobaságot agyalták ki, hogy a varsói tartomány legyen osztrák szövetségi állam, Galícia pedig önálló tartomány.

— A németek — felel a másik — kijelentették, hogy azonnal területi követelésekkel lépnek föl, amint Károly király lesz a lengyel trón ura. Az önálló lengyel királysággal szemben, trónján egy osztrák főherceggel, nem követelnek semmit. De a szövetséges birodalom urát nem látják szívesen a lengyel trónon. Tőle mingyárt területeket követelnek.

— Szóval, gyönyörűen fest a szövetségesek jóviszonya!

— Barátom — szól a másik most —, az elhidegülés, sőt az antagonizmus egyre nagyobb a két császár közt. Károly nem szereti azt, ha vele fölényesen beszélnek. II. Vilmos pedig határozottan fölényeskedik és lefelé kezeli a királyt. Hiszen tudod, hogy ez az oka a király ellenszenvének igen kiváló magyar államférfiakkal szemben: is! Nagyon érzékeny a király és úgy veszi észre, nem is minden alap nélkül, hogy régi kormányférfiak nagyon is éreztetik vele a tapasztaltságuk, tudásuk és koruk fölényét. Ezt ki nem állhatja!

Már túljártak Csúcsán. Fenyvesek sötét árnyéka borult a vonat ablakára.

— Hallottad azt a kedves jelenetet, ami egyik családi ebében történt? Holtzendorff német tengernagy, a császár küldötte volt vendégképpen a királyi párnál. Nagyon tapintatlan módon viselkedett, a király békekísérleteiről beszélgetett az asztalnál és amikor Zita királyné azt mondta neki, hogy az uralkodónak kötelessége a népek békéjét keresni, valósággal ráförmedt a királynéra: „Úgy, tehát Felseged ellensége a háborúnak?”

— Hát azt tudod-e, hogy voltaképpen ki a külügyminiszter?

— Hogyne tudnám! Ki volna más, mint Burián!

— Tévedsz! A monarchia kül- és belpolitikájának legfőbb ellenőre Hranilovich ezredes úr. Igen, hiába csodálkozol: az Armeeoberkommando hírszerzőosztályának főnöke agresszív módon beavatkozik minden politikai kérdésbe.* Igaz, hogy talán nem sokáig. Teschen szuverenitásának beborult. Conrad már elment és Hranilovich követni fogja. Mire a főparancsnokság becsukja a boltot Teschenben és elérkezik Badenbe, — vége az ő kiskirályságának is. Éppen ideje!

* L. Windischgraetz herceg naplóját.

VIDEANT CONSULES!

Ugyanezen az estén, amikor a kolozsvári gyorsvonat két politizáló urat vitt Erdély felé, a schönbrunni kastély feketére lakkozott kínai szobájában ült egyedül a király. Levelet írt, saját kezével. Soká, nagyon soká tartott a levélírás, melyen elgondolkozott közben. A szárnysegédnek ki volt adva a parancs, hogy senkit be ne bocsásson, amíg a levélírással el nem készült. A fehér csontpapíron, melyen a császári korona ékeskedett, lila betűk sorakoztak egymásután.

„Mou chère Sixte!..”

Az osztrák-magyar monarchia koronás ura az ellenséges hadsereg egyik tisztjének írta levelét!

Az ellenséges hadseregnek ez a tisztje az ő sógora volt: Sixtus páрмаi herceg.

Ebben a levélben a király arra kéri sógorát, mondja meg a francia köztársaság elnökének, hogy ő még területi áldozatok árán is kész azonnal békét kötni. Kifejezi csodálatát a francia hadsereg vitézségével és a francia nemzet ellenálló erejével szemben és kéri a herceget, mondja meg Poincaré úrnak, hogy ő minden erélyével, minden befolyásával támogatni fogja a németeknél Franciaországnak Elzász-Lotharingiára vonatkozó visszaszerzési igényét. Ami Belgiumot illeti, a belga államot vissza kell állítani és Belgiumnak vissza kell kapnia összes gyarmatait.

Később, majd mikor ez a levél nyilvánosságra kerül és Németországban fölmorajlik a felháborodás IV. Károly ellen, a külügyminisztérium perfid módon fog viselkedni és dezavuuálja a királyt.

A külügyminisztérium — a Bailplatz. Pedig Czernin gróf maga volt az, aki rábeszélte koronás íffrát, hogy keressen összeköttetést a franciákkal sógorai útján.

Annyi idő múltán, az összeomlás tébolyító tragédiája végén, üszkös romokon ülve, jogosan állapítjuk meg, hogy ez a sokat felhánytorgatott

levél, amely annyi gyűlöletet keltett szövetségeseinknél és amelyet olyan jól ki tudtak használni idehaza is a király ellen, uralkodói pályájának legszebb, legheroikusabb cselekedete volt. Az ő szeme előtt csak a monarchia sorsa, népeinek jövője, a koronája alatt élő nemzetek üdve és léte lebegett.

A szövetségi hűség rideg parancsa mást követelt volna tőle. Mi nem is fogunk ezen a helyen a szerződések szentsége fölött cinikusan gúnyolódni. Nem állítjuk azt, hogy a hűség nem magasztos erő, hogy az adott szót nem kell megtartani. De van az államéletnek egy legfőbb etikája. Ez a legfőbb etika pedig: Videant consules, ne ut publica detriment! capiat!

Az államfőnek az a legfőbb kötelessége, hogy saját lelki békéje, saját meggyőződése, hajlama és hírneve árán is a nemzet életét mentse meg!

A fiatal uralkodó, aki ezt a levelet megírta, borzasztó lelki összeomlason ment keresztül előbb. Vallásos lelke, királyi szíve, fejedelmi nevelése tiltakozott az ellen, hogy megszegje a szerződéses hűséget. Megérezte előre, hogy egykor sárbarántják hírnevét, becsmérelni fogják még emlékét is ezért a lépésért.

Ő úgy érezte, hogy az életénél többet: lelkibékéjét, hírnevét is fel kell áldoznia népeiért!

Mikor a levelet aláírta, fölvetett az asztaláról egy könyvet. Látszott, hogy már előbb olvasta. Meg is volt jelölve benne az egyik oldal. Ezen az oldalon a következő sorokat láttuk:

„A szövetségi hűséget meg kell tartani. A szerződések szentek. De az adott szó érvényének és szentségének a fizikai lehetőségek szabnak határt. Valamely nemzet a szövetségi hűséget és a szerződésben vállalt kötelezettségeket csak addig tarthatja meg, amíg ereje bírja. Esztelenség és történelmi bűn volna, ha bármely népet fölládoznának sorsáért felelős vezérei szerződéseknek, megállapodásoknak, szövetségi kötelezettségeknek. A történelem vismajor-okat produkál! Ezekkel szemben

nincsen erejük a szerződéseknél. Az az államfő, aki népeit föláldozá a hűség oltárán, bár tudja, hogy az áldozatnak haszna nincsen, de a népek elpusztulnak, — bünt követne el.

A fekete bőrbe kötött könyv címlapján aranybetűkkel ezt olvastuk: „Bismarck emlékiratai”.

... Íme, a német vaskancellár, a német egység atyja adta meg a fölmentést IV. Károlynak azért, amit tett és amit még tenni fog reménytelen küzdelme során, hogy megmentse népeinek életét és véget vessen a céltalan vérontásnak.

A német és osztrák hadvezetőség ebben az időben már eszeveszetten hajszolta a külön stratégiai célokat. Nem volt egység a közös hadviselésben, nem volt egység a stratégiai elgondolásokban. Féltekenykedések, hatáskörök és tekintélyi szempontok harcai dúlták föl az egyetértést, óriási háborúság zajlott közöttük akörül a kérdés körül is, vajjon az egész szövetséges haderő fővezérévé tegyék-e Hindenburgot?

A szakadék egyre mélyebb volt a két császár között.

Csodálatos dolog, hogy a magyar csapatok azért nagyon szerettek német kommandó! alatt harcolni. A magyar csapatokkal szemben a német parancsnokok különös elismeréssel adóztak. Bámulták vitézségüket, szívósságukat és megbízhatóságukat. A magyar katona, akinek temperamentuana, egész lelkülete annyira idegenkedett a német drill gépies rendszerétől, szívesen hajlott a német parancsnokok felé, mert szeretetet és igazságosságot tapasztalt részükről!

Erre pedig nagy szükségük volt a magyar csapatoknak, mert az osztrák-magyar hadseregben, amint egyre gyorsabb léptekkel közeledett a vég, amint a belső országban egyre jobban érlelődött a nemzetiségek harca egymás ellen, egyre jobban felütötte fejét a nemzetiségi széthúzás, a nemzeti rút gyűlölet.

Fölfakadtak a régi sebek.

Osztrák parancsnokok gyűlöletét és méltatlanságot hányszor kellett szenvedniük dicső és kiváló magyar csapatoknak! Mennyi mellőzésben volt részük, mennyi vér folyt el azért, mert mostohán bántak velük, mert az ő rovásukra kímélték a maguk nemzetiségét.

Mennyi igazságtalanságot láttak magyar tisztek osztrák hadtestek és osztrák hadosztályok keretében, — magyarságukért! Mennyi mellőzés érte őket a kitüntetések körül!

És hányszor érezték a k. ti. k. slendriánság borzasztó pusztításait a saját bőrükön. A tudatlanság, felületesség és felelőtlen lelkiismeretlenség, vagy a magyar katonával szemben jogosnak képzelt mostoha bánásmód, egyenlőtlen elbánás mekkora pusztításokat végzett a csapatok lelkében. És ez a méreg terjedt a fronton, terjedt a frontról hazafelé.

Voltak nemes, kitűnő és emlékezetre érdemes kivételek. Derék, igazszívű osztrák tábornokokkal találkoztunk a harctéren, akik megbecsülték a magyar katonát és respektálták nemzeti érzékenységét.

Ám ezek nem voltak többségben.

A vezérkar szelleme politikát csinált és ásta, ásta szorgalmasan a Habsburgok trónja alatt a vermet!

Ami katasztrofális baj, régen lappangó láz, alattomos betegség mérgezte a monarchia testét, az gennyes, vérző kelevényként jelent meg a belső viszályoktól dúlt, elkeseredett egzisztenciákkal és árulókkal megrontott hadseregben.

Most pedig mégis fájó szívvel siratjuk meg újra ezt az osztrák-magyar hadsereget, amelynek voltak bűnei, hibái, fogvatkozásai, de voltak nagy erényei és nagy hagyományai is. Ez a hadsereg éppen azért csodálatraméltó, mert ennyi hiba mérgével testében, ennyi reménytelenséggel, ennyi organikus bajjal küzdve, csodálatraméltó cselekedeteket vitt véghez.

Ennek a hadseregnek oroszánlelkű csapatai voltak. És rossz, kicsinyes, tehetségtelen vezérkara, amely elpazarolta ezt a nagyszerű hadsereget!

*

A király ösztönszerűleg érezte, hogy sok évtized bűneit és mulasztásait kell jóvátenni, hogy megengesztelje a népeket, elcsöndesítse a lázongást és tisztán álljon a világ közvéleménye előtt is. Demokratikus és szociális reformok sürgetője lett. ő siettetette legjobban a demokratikus választójogot, melynek ellenzője Tisza István gróf volt.

Ezen a helyen nem fogjuk eldönteni a vitát, hogy melyiküknek volt igaza? A királyt ösztöne arra hajtotta, hogy a demagógia kezéből kiüsse a fegyvert, hogy megelőzze a követeléseket és saját akaratából adja meg a jogokat.

Tiszának az volt a meggyőződése, hogy erőt kell mutatni és készületlenül, átmenet nélkül nem szabad jogokat adni, amelyekkel a tömegek vissza fognak élni, ahelyett, hogy élnének velük.

Jogokat kell adni a népeknek. A nemzetiségek igényeit ki kell elégíteni. De mindent jókor, mindent a maga idejében!

Vajjon kedvező idő volt-e az?

Nem volt-e túlkoránl

Nem volt-e túlkésőn?

Az engedékenység már nem engesztelte meg a háborgókat, mert az elhatalmasodott demagógia nem kiengesztelődést akart, hanem nyugtalanságot, hogy hatalomra jusson.

Talán az erős kéz még torkon ragadhatta volna a lázadást.

Ki tudja ezt ma már?

... Ki tudja ezt ma még¹?

A király kéziratban kötötte lelkére Tiszának, hogy a demokratikus választójogot alkossa meg. És Tisza, aki nem értett egyet a királlyal, inkább visszaadta a kormányhatalmat koronás urának.

Nagy szerencsétlenség volt ez akkor. Ha Tisza valamivel engedékenyebb és legalább abba bele-

egyezik, hogy a hadviseltek, a Károly-keresztesek kapjanak választójogot, ha legalább azt elismeri, hogy aki vérét ontotta a magyar államért, az megvette a jogot rá, hogy a magyar állam sorának intézésébe beleszólhasson, ha legalább ennyit engedett volna, még meggyőződése rovására is!

Ha...

Mikor a gyöngyösi különvonaton, amely a porig égett mátraaljai városba vitte a királyt és miniszterelnökét, Tisza benyújtotta lemondását, a végveszedelem tüzet okádó szörnyetege írtjából elgördült egyik leghatalmasabb akadály.

Egy beteges, vézna és jelentéktelen fiatalember került ilyen végzetes időkben a kormány rúdjához. Jóakarátú, egészen gyöngékvalítású ifjú mágnás, aki harminchatéves volt, tüdőbajos és neurasztóniás. Aki miniszterelnökségének harmadik napján vizesborogatás alatt feküdt a pamlagon dolgozószobájában, riadtan nézett a belépőkre és kétségbeesetten mondotta:

— Nem nekem való, nem bírom tovább! Valóban; nem is volt neki való. De azért kibírta négy hónapig. Elég baj volt, hogy addig bírta.

Hiszen minden hét mélyebbre ásta a vermét.

Ki jött utána?

Egykor a legjobb magyar koponya, a kormányzás művészetének egyik legelső virtuóza: Wekerle Sándor. Ám ő már ebben az időben aggastyán volt. Nem ilyen történelmi percekben hivatott uralomra. Mosolygó, rózsásarcú, fehérfejű agg, aki nem látta tisztán a helyzetet, aki régi bevált recipéje szerint akart kormányozni, kompromisszumokkal és provizóriumokkal. Aki annyira nem tudta, hányat ütött az óra, hogy majd egyszer, egy végzetes éjszakán, amikor a lázadók hatalmukba kerítik a középületeket és felborítják a trónt, felborítják az ország alkotmányát, — nyugodtan üljön karosszékében és közigazgatási tervezeteken babráljon ...

ÁPRILISI DÉLELŐTT AZ ELYSÉE-PALOTÁBAN.

Az Elysée-palota lépcsőjén most megy föl éppen egy karcsú, elegáns belga tiszt. Hamuszürke zubbonyán a francia becsületrend vérvörös szalagja lángol. A rohamsisakos őrszemek mereven balválluk elé kapják szuronyos puskájukat. Tisztelegnek. Ez a belga lovassági kapitány alighanem várva-várt vendég lehet itt, mert a köztársasági elnök magántikára fogadja már a hallban, mint akinek az érkezését tudják. Alig telik bele három perc, már szemben áll Poincaré úrral, a francia köztársaság elnökével.

Az elnök, aki hatalmas Louis XVI. íróasztal bástyája mögött ül, nagy figyelemmel hallgatja a kapitányt. Élénk kis fekete szeme ravaszán csillog, mikor figyeli a vendég arcát. Hiába, a helyzet kissé pikáns! Ez az előkelő arcú fiatal capitaine a szövetséges belga hadsereg tisztje. De ugyanakkor, — hiába! — édes testvére az ellenséges osztrák-magyar monarchia császárnéjának.

— Van szerencsém, elnök úr, átnyújtani önnek sógorom, IV. Károly őfelsége üzenetét. Hogy elnök úr lássa, mingyárt átadom a levelet is, amit császári sógorom Svájcban át hozzám juttatott.

Fényezett papiroson írott lilabetűs francia levelet vesz ki a zubbonyából és tesz ki a köztársasági elnök asztalára. A levélpapiroson az osztrák császári korona ékeskedik.

Az elnök, bár tudott már arról, hogy a páрмаi herceg miért jelentkezett nála kihallgatáson, fölindultán és e! sáppá dó izgalommal nyúl a levél után. Fölteszi a csíptetőjét és figyelmesen végigolvassa a levelet. Kissé hihetetlennek látszik és meg is kérdezi a herceget:

— Lehetséges, hogy ezt a levelet valóban a császár írta? Mi a bizonyosága önnek, hercegi

— Az írása, elnök úr! Ez kétségtelenül sógorom írása.

Azzal elővett a másik zsebéből egy levelei, amelyen még nincsen rajta a császári korona. Ez a Reichenauból keltezett levél még 1913 júniusából való. Az aláírása Károly Ferenc József főhercege.

Most mind a két levél az elnök előtt fekszik. Kutató, nyugtalan, figyelő szemmel hasonlítja össze a betűket. Azután megcsóválja a fejét, még mindig kissé hitetlennek látszik és hátradől a karszékekben:

— Egészen csodálatos! vajjon tud erről a levélről a német császár?

— Alig hiszem, — felel a herceg. — Sőt ha megtudná, aligha volna elragadtatva tőle. Azt gondolom, súlyos következményei volnának az osztrák-magyar; monarchiára nézve!

— De ha így van, — szolt az elnök, — ha én autentikusnak fogadom el ezt a levelet, milyen garanciáim vannak arra, hogy az Ön sógora érvényt tud szerezni az akaratának a másik császárral szemben*? ő ebben a levélben elismeri Franciaország jogait Elzász-Lotharingiára. Csak-hogy ő nem rendelkezik Elzász-Lotharingia fölött! Van róla tudomásom, hogy viszonyuk, a két császár egymáshoz való viszonya nem a legideálisabb. Ismerem a németeket is. Szó sem lehet róla, hogy valaha is önként odaadják Elzászi-Lotharingiát. Nem tekinthetem hát másnak ezt a levelet, mint jóindulatú készség jelének, aminek pedig semmi gyakorlati értéke nincsen ránk nézve.

— Elnök úr, — felel a herceg, — ha ön elfogadja ezt a levelet, mint az osztrák-magyar monarchia békeakaratának őszinte megnyilatkozását, már az is eredmény. De gondolja meg Ön, nem kellene-e megragadnunk minden alkalmat, hogy kísérletet tegyünk Elzász-Lotharingia visszaszerzésére újabb áldozatok nélkül? Minden perc emberéletekbe, véráldozatba és borzasztó pénzbe kerül, elnök úr!

Az elnök elgondolkozott. Keskeny ránc jelent meg a két szemöldöke között. Ez a ránc mindig

kirajzolódik, ha megfeszíti a gondolatait. Kis szünet után felelt csak:

— Önnek igaza van, herceg és én nem utasítom, el a felém nyújtott kezét. Várunk... majd meglátjuk...

Sixtus bourbon-pármai herceg, a belga hadsereg lovasságának kapitánya ezután a beszélgetés után még ötször jelent meg az Elysée-ben, az elnök dolgozó szobájában. Komoly tárgyalások kezdődtek és ebben az időben hajszálon múlt, hogy az osztrák-magyar monarchia lépésének eredménye legyen. Ám közben Clemenceau temperamentuma ragadta meg ismét a kormányrudat Franciaországban. A német katonai erők lassú felmorzsolódása észrevehető volt. Hindenburg már; kénytelen visszavonulni a Siegfried-vonalba és a francia kormány igen jól tudja, hogy a német tartalékok kezdenek kimerülni, a német muníciók már rosszak, a német gáz veszt gyilkos erejéből, az idő, az ő „nagy, szövetségesük” végzi a miaga romboló munkáját. Clemenceau-nak akkor körülbelül az volt a véleménye IV. Károly akciójáról, hogy fölösleges vele foglalkozni. Fölösleges, mert a németeket az osztrák császár sohasem fogja rábírhatni arra, hogy Elzász-Lotharingiát odaadják. A francia hadsereg viszont elvégzi a munkáját és térdre kényszeríti rövidesen Németországot. Clemenceau és Poincaré egy kérdésről volt hajlandó tárgyalni a monarchiával: a különbékéről.

Rettentő kérdés, borzasztó dilemma!

Az a szívós, öreg cseh szökevény, akinek az éber tekintetét semmi sem kerülte el ezen a világon, valahogy megneszelte, hogy a francia hivatalos politikát kedvezően kezdik befolyásolni a monarchia javára... Ebben az időben tárgyalt Revertera gróf, volt római nagykövetségünk a francia Armand gróffal Svájcban. A cseh propaganda fejének jelentették berni és genfi kémei, hogy a két gróf párisi jóváhagyással és a francia külügyminisztérium legéberebb figyelme mellett ma-

gánbeszélgetéseket folytat egy különös eshetőségről. Ez a különös eshetőség: különbéke Ausztria-Magyarország és az entente között.

Tenni kell valamit.

A cseh világintrika hatalmasan fölépített rendszerét alapjaiban támadta meg a béke szelleme.

A béke mérge, a béke elhatalmasodó vágya.

A cseh titkos diplomácia válságos órái voltak ezek!

De a végzet, amely halomra döntötte a Jó és nemeslelkű király minden szép koncepcióját, minden becsületes akaratát és tiszta szándékát, most is segítségére sietett a világ legelső intrikusának. A Sixtus-levél nyilvánosságra került a francia sajtóban.

Vajjon miért? Mert Czernin gróf, aki jól tudta a Sixtus-levél titkát, fölingerelte a „vén tigrist” egy kihívó nyilatkozatban. Erre felelt Clemenceau a király-levél publikálásával.

Óriási botrány kerekedett. Világbotrány. A német főhadiszállás, a német sajtó visszhangzott a felháborodástól. Elégtételt követeltek, casus bellit emlegettek.

Ha valami megmenthette volna a Habsburgok trónját, akkor csak az menthette volna meg, ha Németország valóban casus bellinek tekinti velünk szemben ezt a levelet!

A titokzatos utakon járó Czernin külügyminiszter akkor adta ki gyilkosan ügyefogyott kommunikéjét, amelyben kereken letagadta a Sixtus-levél létezését. Holott tudta, hogy ez a levél megíródott és ezt a levelet elküldték... Amilyen okos és ravasz, tehetséges diplomata volt ő, azt is tudhatta, hogy a levelet *eredetiben* fogják prezentálni a franciák, — feleletül a cáfolatra, Akkor azután itt fog állni ország-világ előtt a császár és király, a legszörnyűbb világításban. Hiszen ő csak nem állhat ki az újságírók elé nyilatkozatokat adni, ő nem kiálthat le a trón lépcsőjéről: „Igenis, megírtam azt a levelet! Nevez-

zetek bár árulónak, de megírtam! Népeim élete van a kockán.”

Hogy mennyire lehet befolyásolni az ember-tömegeket, milyen tehetetlen játékszer az úgy-nevezett közvélemény néhány rosszhiszemű in-trikusz kezében, annak kiáltó példája az osztrák és a magyar közhangulat ebben az időben. A monar-chia népei véreztek. A békét követelték. És most fölültek a propagandának, amely azért festette ellenszenves színre az uralkodó alakját, mert rá-szánta magát erre a kétségbeesett békelépésre!

Mert saját lelki békéjének feláldozásával békét kért az ellenségtől, árulónak tartották. Ugyan-azok, akik a háború fúriájának tartották volna, ha nem kér békét!

Ugyanazok dobnak követ rá most e békekísér-letért, akik a vesztes háborúért az ő fejét köve-telik majd áldozatul. Az ő nemes fejét, aki ezt a háborút nem akarta és annak mindenképpen véget akart vetni.

Van-e logika az eseményekben? Van-e igazság a világon?

És van-e becsület a népekben?

KATONÁK ÜLNEK A TŰZ KÖRÜL.

Májusi fuvalom remegett végig a Karszt fölött.

Riadtan menekült tovább a kopár tájékról, ahol véresek a sziklák . . .

Az ezred tartalékban volt. Csak messziről mo-rajlottak sötéten, mérgesen az ágyúk. Ez a távoli muzsika nem bántott bennünket. Gyöngéd duru-zsolás volt a mi fülünknek, amely közlőről ismerte a pergőtűz forró zenéjét.

Messze fehérlett a holdvilágos éjben a műút. Ketten sétálgattunk rajta: osztrák bajtársam, meg én. Az úttól jobbra, a mezőn, eldugott láng lobogott egy kazal mögött. A vöröslő tűz kemé-nyen rajzolta ki a szalmakazal magyaros for-

máját. Egészen olyan volt, mintha a Kiskunságban rakták volna.

Azt jelentette, hogy magyar csapatok táboroznak erre.

Letértünk az útról és a tűz irányába tartottunk a mezőn. Az osztrák megrántotta a zubbonym szélét.

— Szeretném egy kicsit hallani, hogy miről is beszélnek? Nem ismerem a magyar katonát, de azt mondják róla, hogy nagyon is rebellis természete van, mikor nem érzi maga mögött a tisztjeit!

Nem természetem a hallgatóság; idegenkedve fogadtam ezt az indítványt. Végre mégis engedtem a kíváncsiságának és lábujjhegyen a boglya mögé húzódtunk. Mivel nem láttunk és nem hallottunk semmit, felmáztunk az odatámasztott létrán a boglya tetejére. Ott azután végighasaltunk és úgy néztünk le a táborúzra.

Vagy tizen-tizenketten lehettek a láng körül. Lobogott a rözse. Rőt színt adott a hallgatag, kemény arcoknak. Barázdás, szögletes, komoly magyar fejek üldögéltek körülötte. Pipáztak és néztek a tűz közepébe. A pipa alig is került ki a szájukból. Nagyokat hallgattak; csak néha mukkant-mordult egyik-másik.

— Eső lesz az éccaka...

Azután megint, hosszú némaság után másik dűnnyögő hang:

— Valami mozog az irtásba...

— Foga van a szélnek!...

Újra csönd és hallgatás. Hazagondolnak ők most a kis családra, a nádfődeles házra. A pitvarban most nagyokat vonít a Bodri... Az asszony éppen a gyerekeket fekteti a csíkös-dunyhás ágyba. Fúj a szél, rázza az ablakot. A nagyobbik gyerek fölriad: „Nem az idesapám kocogtat odakünn? Nízze meg csak idesanyám!”

Egyik se zavarja a másikat. Csak szíjják nagy, nehéz lélegzéssel a pipákat. Az egyik éppen most veszi elő a kostököt, nagy élvezettel tömködi

belőle debreceni pipáját, azután fölkap egy száraz forgácsot, beledugja a tűzbe és meggyújtja vele a pipát. Mikor ezt mind elvégezte, méltóságos lassúsággal és komolysággal, nagykényelemben hátradúl, végigheveredik a fűre terített köpönyegén. Ugyanazzal a mozdulattal, keleti urasággal hever a szegény vedlett baka a foltos köpönyegén itt, a kietlen idegen tájon, mint amikor még a subáján hevert pásztortűz mellett odahaza, a hadházi határban. Vagy, mint valami régi-régi őse, aki még fegyvert forgatott és korbácsot suhogtatott messze ázsiai tájakon. Most megszólal az egyik:

— A múlt héten Roverétóba jártam konzerváért. Ecker csak látom, hogy nagy a sokadalom a templom körül. Beálltam a kocsival a kisuccába, oszt vártam. Ott álltak a császárajágerok a placcon. Aszonták, hogy Öfelsígit várják, aki személyesen adja ki nekik a medáliákat. Hát, nagy fergatening volt, az igaz! Mindenféle főgenerálisok gyülekeztek ott, kitelt vóna belőlük néhány flügelsarzi. Mutogattak az egyikre, amolyan mérges kis ember vót, bögyös bajusszal, meg olyan szemmel, aki átszúrja az embert. Aszonták a népek, hogy az a Konrád.

— Kicsoda, he? — szólal meg egy másik magyar.

— Hát a Konrád, az Armékomendáns. Hát még asse tudod?

Odafent a boglya tetején suttogva fordítottam németre az emberek beszédét.

— Sok cibilnépség is vót, — folytatja a mesét az öreg baka. — Asszonyok, gyerekek, mindenféle taljánok. Ecker csak gyün ám az automobil. Már ott is van Öfölsíge. Kezet fog avval a főgenerálisal, akire aszonták, hogy az a Konrád, megindul a jágerok felé és rakosgatja föl rájuk sorba szépen az ezüst medáliákat. Sorjába, egyiket a másik után. Akkor észreveszi ám, hogy nagy mozgolódás van a népben. Megkérdezi, hogy mi az? Jelentik a tiszt urak, hogy egy talján asszony

furakodott előre, mert virágot akar átalandni Őfölsígeinek. De elkergették, Őfölsíge nagyon megharagudott ezer. Aszonta, kerítsék elő néki azt a talján asszonyt ízibe. Nem hallottam mit mond, nem is értettem vóna, mert bizonyosan nímetül mondta, — de láttam, hogy úgy csinált a kézivel, mintha mírges vóna... Hát elő is hozták mingyán a szegény asszonyt, két kis családdal. Akit a kezín fogott, az tartotta a virágot. Amolyan ötesztendősféle lehetett. Rongyos, vacak mezei virág vót biza, különbet lát az ember a böszörményi bíró kertjébe. A másik családját a karján tartotta a szegény asszony. A király meg otthagya a jágerokat, ott a generálisokat, odament hozzá, szelíd szóval beszélgetett. Olyan vót a képe, olyan mosolygós, mintha nem is király vóna. Elvette a virágot, megsimogatta a nagyobbik gyereket, aztán elvette a karonúlót is oszt úgy dédelgette. Ammeg nem is rítt, nem is félt a királytul, hanem egészen úgy ült a karján, minthogyha az idesapja lett vóna. Az asszony elmondta a bánat ját: egy esztendeje ül már az ura az innsbrucki garnizóárestomiba, mer meglógott a kádertől. Ereszené haza kegyesen a jó király!

Az emberek már kivették a pipát a szájukból. Előrekönyököltek a köpönyegükön, úgy figyelték tátott szájjal a mesét.

— Hát osztán mit szolt erre Őfölsíge? — kérdi egy fiatal legény. Haragudott, ügyé?

— Fenét haragudott! — mondja tovább a másik. — Nem haragudott biza, csak mosolygott tovább és csak ringatta a kis gyerököt, aztán odaszólt az egyik ordonánc tisztúnak, hogy írna csak föl az embernek a nevit. Haza köll engedni négy heti szabadságra, aztán menjen békességgel a káderhol, ne legyen bántódása azér, mer meglógott.

— A generális urak már türelmetlenek vótak. Mérgeesen nézték az egészet. Különösen az, akiről aszonták, hogy ő a Konrád, — avvót olyan nagyon mírges! A szegény asszony meg úgy rítt, mint a záporeső.

— Fejünkre is hozta az esőt, alig múlt el öt perce, már szakadt is a nyakunkba a mennybéli áldás. A generálisok odamentek Őfelségéhez, ráadták a köpönyegöt és aszonták, hogy most má menne el, mer majd megázik! Kiosztja a medáliákat a jágeroknak a regimenckomendáns. De a király csak nem tágított. Azt mondta, ha a szegény baka ázik, ő is ázhat!

— Aszonta? — Azt-e? — kérdi egy csodálkozó hang.

— Aa hát, azt bizony! Meg még azt is, hogy nem mossa le a víz a fejrül a koronát. Meg a generálisoknak se esik le az aranygyűrű az ujjúkról. Osztán csak ment, ment tovább, végig a línián és tűzte a jágerokra a sok medáliát. Meg is állt mindenik előtt, meg szólt is hozzájuk egy jó szót. Csak így csurgott le a víz a sapkájáról, az arcába, meg a nyakába. Meg a sok generálisnak is csurgott a képibe az eső. Igen mérgeskedtek ám! De ő nem törődött véle, csak mosolygott, mint a napsugár.

Most elhallgatott. Nagy élvezettel szíttá a pipáját. Mintha pótolni akarná azt a sok szippantást, amit elmulasztott, amíg beszélt. A többiek is ugyanezt cselekedték. Nézték a tüzet, szítták a pipájukat Látszott, hogy a tűzben megelevenedik előttük az, amit hallottak. Az egyik nagysokára megszólalt csöndesen:

— Héj, ha mindenik nagyúr olyan jószívvel vóna a szegény emberhő!

Messziről morajlott a pokol.

Úgy öt percig üldögéltek így szótlantul. A magyar ember, ilyenkor, a pipáját szíva, gondolkozni szokott.

Akkor csak megszólal egy másik hang. Ez a homályból beszélt, alig rémlett az arca.

— Tavai, még Muszkaországba, eccer én is láttam őt. Kutya hideg tél vót. Még sötét vót, mikor fölállottunk az inspicérungra. Már tíz óra vót, mikor meggyütt. Láttá, hogy kék-zöld az emberek arca. Megkérdezte, mióta állunk itt? Mikor megjelentették, nagyon megmérgeskedett. Megparan-

csolta, hogy minden század előtt tüzet rakjanak. „Mégfagnak ezek a szegény emberek!” — aszonta...

Mikor csöndesen; lekúsztunk a boglya tetejéről és elindultunk a mezőn az út felé, az én osztrák kamerádóm nem szólt egy szót sem. Mélyen megvolt hatva. Megszorította a kezemet erősen.

Éreztem, hogy ez a kézszorítás nem nekem szólt. Hanem a sok-sok névtelen szegény magyar „rebellisének.

AZ ENTENTE LEGNAGYOBB ÁGYÚJA.

A végzetes 1918-ik esztendő elején nagy szerencsétlenség szakadt ránk. A legnagyobb csapás, ami ebben a helyzetben a központi hatalmakat érthette, Wilson tizennégy pontja volt. Az amerikai köztársaság elnöke a kongresszushoz intézett üzenetében kifejtette béke-programmját. Ez a Program tulajdonképpen válasz volt a központi hatalmak meghívására, akik őt a breszt-litovszki béketárgyalásokra invitálták. Ebben a köntörfalazó, ravasz, csürni-csavarni annyira alkalmas iratban arról beszél, hogy „az olasz határok kiigazításának világosan felismerhető nemzeti vonalak szerint kell történnie” és „Ausztria-Magyarország népeinek, amelyeknek helyét a nemzetek között megoltalmazni és biztosítani kívánja, lehetővé kell tenni autonóm fejlődésüket.” — „Független lengyel államot kell létesíteni, amelyhez a kétségtelenül lengyellakta területek, tehát Galícia is csatolandó.”

A féktelen nemzetiségi izgatásnak ennél nagyobb táplálék nem kellett. Ezek a tágítható, rendkívül rugalmas, különféleképpen magyarázható pontok még végzetes szerepet játszanak majd a monarchia immár olyan rövid életében.

Ez a tizennégy pont volt a monarchia kegyelemdőfése.

Ez volt az entente legnagyobb, leggyilkosabb ágyúja!

Masaryk Tamás állt mellette égő kanóccal.

A breszt-litovszki béketárgyalásokat Trockij népbiztos arra használta fel, hogy világszószéknek tekintse a tárgyalások zöld asztalát, ahonnan forradalmasíthatja a monarchia népeit. A húzás-halasztásnak, a halogatásnak, amely taktikájának a konferencián legfőbb jellemzője volt, éppen az lehetett az oka, hogy az olyan botorul lehetővé tett nyilvános tárgyalást végre föl akarta használni arra, hogy „az egész világ népeihez” szónoklorkát intézhessen! Czernin föltűnően simulékony volt a bolsevik népbiztossal szemben és nem tudni miért, segédkezet nyújtott neki ahhoz, hogy a breszt-litovszki zöld asztaltól uszító beszédek mondhasson Ausztria-Magyarország népeihez!

A szovjettel, amely nem ösmeri a szerződések megtartásának szokását, megkötöttük a békeszerződést. Legalább akkora hiba volt ez, mint maga a béketárgyalás nyilvánossága. Erkölcsi hiba volt szóbaállni és szerződéseket kötni a polgárság hóhéraival, a magántulajdon tolvajaival, uralkodójuk gyilkosaival. Haszna ennek a szerződésnek nem lehetett, mert azt mindenki előre látta, hogy a szerződést az oroszok csak addig tartják meg, amíg gyöngébbnek érzik magukat, amíg a szerződésadta békességre szükségük van.

Mikor a magyar minisztertanács a breszt-litovszki orosz-osztrák-magyar békeszerződés becikkelyezésével foglalkozott, egy miniszter ellenzte a szerződés ratifikálását. Ez a miniszter jegyzőkönyvbe is vezette a maga tiltakozását, amely így szólt:

„Tiltakozom a császárok és bolsevikiek ölelkezése ellen. Tiltakozom az ellen a gyalázat ellen, hogy a bolsevizmussal szerződéseket kössenek polgári kormányok. Ennek erkölcsi lehetetlenségét és politikai veszedelmeit egyformán

látom. Ez a szerződés nem a békéhez, hanem a bolsevizmushoz viszi közelebb a világot!”

A tiltakozó hang Vázsonyi Vilmos igazságügyminiszteré volt.

A breszt-litovszki és bukaresti béketárgyalások alatt robban a Sixtus-levél bombája. Czernin sürgőnyei, ügyefogyott cáfolatai egyre jobban alámerítik a király tekintélyét.

A breszt-litovszki békével és a bukaresti békével zsebében megy a király elé a külügyminiszter. Emlékezetes délután ez Badenben!

— Nem értem önt, Czernin! — fogadta a király a külügyminisztert. — Érthetetlen, amit tesz! Hiszen Ön tanácsolta, hogy Bourbon-rokonaimhoz forduljak! Ön azt is tudja, hogy az én béketörekvéseimet, az én levélben vallott felfogásomat Elzász-Lotharingiáról már régen ismerik a német irányadó körök! Abszurdum, hogy ön milyen ügyetlenséget követ el az én rovásomra! Úgy állítja be az egész ügyet, mintha éles ellentét volna köztem és Vilmos császár között. Pedig *ezt, kellene letagadni*, nem a levelet! Engem dezavuuál, a levelet nevében letagadja, Clemenceaut föl-ingerli!

A külügyminiszter halvány, finom és ravasz arca rákvörös az izgalomtól. Megvárja, amíg a király elhallgat. Azután konok hangon felel:

— Én nem tanácsolhatok mást, csak azt, hogy Felsőged tegyen hűségnyilatkozatot Vilmos császárnak.

— Nem, nem, dehogy! Oda kell hatni, hogy levelemet úgy tüntesse fel ön, mintha a császárral közös megegyezés eredménye lenne!

— Lehetetlen, Felsőg! A botrány már zajlik. A német kormány nem fog belemenni ilyen magyarázatokba. Egyetlen mód: kereken letagadni mindent!

... Ezek után ment el a szerencsétlen sürgöny, — Czernin fogalmazása — a német császárhoz!

... És IV. Károlynak el kellett utaznia a német főhadiszállásra, II. Vilmos császár elé! Kanosszát kellett járnia azért, amiért felmenti őt a történelem areopágja.

Amiért áldania kell most emlékét az igazszívű embernek.

Hideg és kínos találkozás volt ez. Keserű szívvel, haraggal és kétségbeesetten érkezett vissza Schönbrunnba a király. Magával hozta a kínos emléken kívül annak a megdöbbenő impreszióját is, hogy a német hadsereg végromlása elkezdődött.

Mikor egyik magyar miniszterével találkozott egy nappal visszatérése után, azt mondta a király:

— Ludendorffnak nagyon csöndes lett a hangja! Egészen szerény, halkbeszédű lett. Pedig ez neki nem szokása... Ez rosszat jelent!

„ŐSZINTESÉGET!”

Reichenauban történt. Az új kormány eskütétele után. Mindegyik minisztert külön-külön fogadta magánkihallgatáson a király. Mikor Sztéryni báró kihallgatása véget ért, az új kereskedelmi miniszter így szólt a királyhoz:

— Felsőged engedje meg nekem kegyesen, hogy ebben a percben kérést adjak elő.

A király kissé megütődött ezen. Csodálkozva nézett Sztérynyire. Ilyen alkalommal nem szokás kéréssel kezdeni! Kissé hideg hangon bár, de mégis így felelt:

— Tessék!

— Csak azt kérem, engedje meg nekem Felsőged, hogy mindig őszintén, nyíltan megmondjam az igazat!

A király arca elkomolyodott. Megütődve nézett miniszterére.

— Hát nekem az a hírem, hogy nem szeretem az őszinteséget?

Sztéryni nem felelt.

A király odament hozzá, rátette a vállára a kezét, kedvesen a szemébe nézett és így szólt hozzá:

— Kedves Barátom. Felhatalmazom Önt, — nemcsak felhatalmazom, de el is várom Öntől, meg is követelem, — hogy minden ügyben, minden körülmények között megmondja nekem az igazat!

Mikor látta, hogy a miniszter milyen meghatottan, milyen elérzékenyülve néz rá, még egyszer odament hozzá és mialatt megfogta a kezét és sokáig tartotta így, azt mondta búcsúzóul a király:

— Tudom, azt a hírt terjesztik rólam, hogy ki nem állhatom az igazmondókat. Nos hát, mondja el ön mindenkinek, hogy tévedtek. Én szeretem és kívánom az őszinteséget, amelyben sajnos, kevés készem van. De nem szeretem, ha leckéztetnek!

A király és minisztere meghatottan váltak al egymástól. Ebben a percben született meg mind a kettőjük szívében az a vonzódás és szeretet, amelyet a boldogtalan király sírjáig megőrzött a bárróval szemben. Amely ma is betölti ennek szívét királyi urának emlékével szemben.*

Czernin olyan helyzetbe hozta a királyt, hogy a válságos időkben ismét új külügyminiszter után kellett nézni.

Ebben az időben történik ez a jelenet a budai várban.

A sárga szalonban beszélget a király Tiszával. Még többen is vannak a tereimben. Az ablakmélyedésben Berchtold gróf főudvarmester, a háború egyik bábája, a végzetes 1914-ik év külügyminisztere diskurál Lobkovitz herceggel. A herceg figyelmezteti Berchtoldot, hogy a király talán éppen ebben a pillanatban tárgyal arról, ki legyen az új külügyminiszteri Berchtold ijedten tántorodik meg:

— Az istenért, Zdenkó, csak nem énrám gondolnak megint?

— Nem, azt hiszem, rólad nincsen szó, — nyugtatta meg a herceg.

— Hát kiről? — kérdezi Berchtold, miközben körülnéz. — Nemi látok itt senkit, aki szóba jöhetne. Hacsak nem az a lakáj ott, aki ebben a percben nyitja ki az ajtót...

...Egy perc múlva a király meglátta Berchtoldot és Lobkovitzot. Odament hozzájuk és közölte velük mosolyogva, hogy most nevezte ki ismét, újra külügyminiszternek Burián Istvánt.

A tehetetlen, álmos Burián rosszabbkor nem is kerülhetett a külügyminiszteri székbe, mint most, amikor a külső és belső veszedelem, az elhatalmasodó ellenséges propaganda, az egyrle rosszabb harctéri helyzet, a vakmerő nyíltsággal föllépő nemzetiségi belháború és a német összeomlás közelgő árnyéka erős embert, gyors és világosjárású elmét kívánna a külügyminiszteri székbe.

Hol volt ő mindezekről?

Ebben az időben történt egyszer, hogy Windischgraetz herceg, a magyar közéletmezési miniszter a királyhoz ment Bádenbe. A király az elképzelhető legegyszerűbb viszonyok között élt akkor a főhadiszállás székhelyén. Háromszobás elsőemeleti lakást bérelt egy bádeni gyógyszerész házában. Ez volt a szállása, itt lakott a feleségével és gyermekeivel. Mikor a királynénak gyermeke született, egy bádeni szanatóriumba kellett vinni. Ott hozta világra a kis főherceget a császárnő... Az előszobában tábornokok, miniszterek, nagykövetek és udvari főméltóságok között gyakran futott át a dajka tejesüveggel. Egyszerű, patriarkális, szerény, szinte kispolgári élet volt ez. Az egyik szobában a királyné kisgyerekeit pólyázta[^] öltöztette. A másik szobában népek életéről, hadjáratok sorsáról tárgyalt és rendelkezett a király...

Ide ment Windischgraetz kihallgatásra. Éppen arról tett jelentést, hogy Bécs kétségbeejtő helyzetén képtelen ebben a percben segíteni, nem adhat

búzáat. Pedig a hadsereg és Ausztria részére 1300 vagonat kérnek, követelnek tőle. ő nem adhat egy vagonat sem! Nincs más hátra, mint a Landwehr tábornok ötlete.

— Mi az az ötlet? — kérdezi a király.

— Felsőged elnézését kérem — felel a herceg —, de az ötlet már cselekedetté lett: Landwehr tábornok egyszerűen lestoppolta a Dunán fölfelé úszó gabonaszállítóhajókat, amelyek Romániából mennek Németországba.

A király megriadt, megrémült ettől a váratlan bejelentéstől.

— Ez erőszak! Ezt nem szabad csinálni...

— Felsőg, Landwehr tábornok vállalja a felelősséget érte! Inkább ezért, mint egy éhségforradalomért, amely Bécsben már kitörőben van!

Közben behozták a király kávéját. A herceg elfintorítja orrát és furcsa pillantást vet a kávécsésze mélyére. A király észreveszi és megkérdi:

— Mi az, min csodálkozik?

— Ezt a kávéét szokta Felsőged inni minden nap?

— Igen. Miért?

A herceg nem merte megmondani, hogy min csodálkozik, ő, a magyar közéleti miniszter tudta legjobban, hogy állandóan a legfinomabb, Magyarországon sehol nem kapható babkávét szállítja az udvartartás részére. Három napja küldött belőle újra. De abból a király nem kap. Azt vagy megisszák mások, valami udvari hivatalban, vagy pedig eladják lánckereskedők útján. A királynak pedig rettenetes hadipótkávé adnak az asztalára.

Ebben a kávéügyben benne van az udvar és a monarchia állapota egészen híven!

Itt már minden a fejetetejére állt!

A herceg ez alkalommal nagyon sokáig maradt a király szobájában. Beszélgettek a Sixtus-ügyről és a sikertelen svájci tárgyalásokról. A herceg megemlítette, hogy a németek ma is milyen

féltékeny elkeseredéssel néznek Bécs felé. Nem tudják elfelejteni a királynak, amit tett.

A király kifakadt:

— Mit tegyek? Áldozzam fel a szövetségi hűség oltárán népeimet? Hát mire várhatok én? Hiszen nem tudok aludni, nincs egy nyugodt percem! Minden haldoklónak a hörgése az éjszakáimat háborítja, minden csepp vér, ami kihull még a harctereken, az én lelkiismeretemet kínozza. Hát mit akarnak, mit kívánnak tőlem? Várjam meg, amíg elvéreznek a népeim, vagy éhen vesznek?

Szinte elfulladt a hangja. Felindultságában el kezdett le és fel járkálni a szobában. Azután megint csak megszólalt:

— Könnyű dolog az, engem elítélni! Nagyon szép dolog a hűség. Ám én nem áldozhatom fel milliók életét egy szép póznak a kedvéért! A világtörténelem ítéljen el engem, legyek én az áldozat, de népeim éljenek tovább!

Kis szünet következett. Homály szállt a szobára. A bádeni uccáról autók túlkölése hallatszott. A szobába szűrődött az uccai gázlámpák tétova, bujkáló fénye.

—A leveleket úgy akarják beállítani, mint hűtlenséget Németországgal szemben. Hiszen én a császárral beszéltem erről és képmutatás, ha ők most adják a meglepettet és a fölháborodottat. Azután, ha eredményt érek el, vajjon Németországnak nem jobb volna? Hát nem folyt még elég vér? Nem volt még elég?*

... Ezt a királyi lelket, ezt a nagy szívet hány-szor fogják még gyalázni méltatlanok. Még mennyi igaztalanság fog vele történni, amíg él.

És milyen égbekiáltóan igazságtalan lesz vele szemben a SOTS még halála után is...

* A jelenet pontos adatait Windischgraetz Lajos herceg naplójából vettem.

A FALAK MEGINOGNAK.

— Reformokat akarok, a népekkel akarok kormányozni! — szólt a király egyik miniszteréhez.

Ebben az időben a magyar országgyűlésen olyan ádáz és szégyenletes pártharcok, személyi intrikák, pozícióküzdelmek folytak, hogy az 1918-ik esztendő a magyar politikai élet legszégyenteljesebb idejének kell tekinteni.

Már roskadozott a korhadt monarchia. Földalatti erők moraja hallatszott a mélységből. Éhínség volt az országban. Nyíltan konspiráltak az összeesküvők, nyíltan tagadták meg az államhoz való hűséget a nemzetiségek. Katonai erőnk egyre lankadtabb volt.

De a monarchia politikusai, a Lajtán innen és Lajtán túl egyformán, olyan kicsinyes kérdések fölött vitatkoztak, mint az áldott béke napjaiban.

A hadseregfőparancsnokság azt mondta: „Az állam én vagyok!” Nem respektálta a kormányokat. Ha a kormányok a katonai helyzet iránt érdeklődtek, olyan elutasító magatartást tanúsított az ájulásából magáhoztért tescheni klikk, mintha a kormányoknak semmi közük nem volna ahhoz, hogy tulajdonképpen hogy is állnánk a háborúval?

Tisza még mindig mereven ragaszkodott választójogi felfogásához, Ezzel szemben Károlyi Mihály és a szocialisták féktelenül követelték a radikális választójogi megoldást. Vázsonyi és Wekerle kompromisszumos választójogot, paktumos választójogot csináltak, de ez is egyre késett. Tárnyaltatni a parlamentben a zavaros pártviszonyok miatt nem lehetett. Mire pedig a parlament elé került, már nem érték be vele azok, akiknek nem volt érdekük a békesség. Ezt a választójogot vagy sokkal előbb kellett volna megcsinálni, vagy egyáltalán nem.

Lehet, hogy ebben Tiszának volt igaza.

Ki tudja?

A kormánylemondások és kormányrekonstrukciók, a haragszomrád-játékok egymást érték. A belső politika vak és süket volt a délszláv veszedelemmel, a béke kérdésével, a világpolitika rettenetes kérdőjeleivel szemben.

A front minden részéről az a hír érkezett, hogy a legénység táplálkozása elégtelen, a fizikai erők fogytán vannak.

Nyugaton sikereket értek el a németek, ami annyira növelte fenhéjazásukat, hogy most már újra győzelmi békéről kezdtek álmodozni. Követelték, hogy a Piavénál azonnal induljon meg offenzívánk, mert a németek nem adnak több nyersanyagot, ha minden erőnket megfeszítve meg nem indítjuk az általános támadást az olasz front ellen, hogy a nyugati frontot tehermentesítsük.

Irtóztató, vak kegyetlenséggel tették a torunkra a kést!

Erre az offenzívára 1300 vagon búza kellett. Ezt az 1300 vagon búzát Magyarországnak kellett előteremtenie. És ez az ezerháromszáz vagon nem volt sehol! Ha az élelmezési tartalékhoz nyúlunk, amely mindössze tizenöt napra biztosítja az ország életét, megtörténhetik az a szörnyőség, hogy egy közlekedési zavar éhínséget idézhet elő valamelyik ország részben.

Ugyanakkor országszerte kis helyi lázadások voltak az erőszakos rekvirálás miatt.

Ugyanakkor Bécs éhínségben tántorgott!

A király telefonhoz hívta a magyar közlelmezési minisztert és magánkívül, izgalomtól rekedt hangon szólt bele a készülékbe:

— Bécs éhenpusztul!

— Felség, nincs egy vagon búzánk sem!

— Bécsben éhséglázadás lesz!

— Felség, nem bírjuk a háborút folytatni!* Ebben az időben az osztrák-németek már nyíltan konspiráltak a birodalmi német politikával. A német csatlakozási agitáció kérkedve henc-

* W. L. följegyzései nyomán.

gett Ausztriában. Az agitációt a bécsi német nagykövet vezette.

Ez volt a válasz a Sixtus-levéltre. A külügyminisztérium íróasztalánál pedig egy gyöngé, bágyadt és halogató ember ült, a magyar miniszterelnök nagyon öregember volt már, Ausztria miniszterelnöki székében pedig egyik száraz bürokrata váltogatta a másikat.

A gyönyörű épület falai meginogtak. Már nincs messze a vég!

A KÉT MARSALL CSATÁJA.

1918 júniusában százhetvenkilométeres fronton egyszerre indult meg a Conrad és Boroevics-hadseregcsoportok együttes támadása az egész olasz front ellen, a tiroli hegyektől a tengerig.

Borzasztó va banque!

Német parancsra!

Gyöngén felszerelt, fáradalmakban és borzasztó nélkülözések között megromlott, csapatokkal indult ez a támadás, pihent olasz vonalak ellen, amelyek mögött hatalmas tartalékok álltak. A muníciónk rossz volt, ágyúink túlhasználtak, gáztámadásra szánt anyagunk harmadrangú.

Csak a csapatok bátorsága bámulatraméltó!

A legnagyobb stratégiai hiba, mely ezt a német presszióra vezetett, kevés győzelmi kilátást nyújtó akciót dominálta, éppen az volt, hogy a túlságosan nagy, százhetven kilométer hosszú harcvonalat nem tudtuk táplálni tartalékokkal, tüzérséggel és munícióval. Támadásunknak ilyen széles harcvonalon nem lehetett meg a lökőereje. Tartalékaink elégtelensége miatt pedig nem voltunk abban a helyzetben, hogy az ellentámadásokkal szemben majd megálljunk. De hát az egész harcvonalon kellett támadni, mert a két marsall hiúsága és féltékenysége versenyzett itt. Boroevics nem maradhatott nyugton, ha Conrad támad és Conrad nem tűrte volna el, hogy csak Boroevics

támadjon. Mikor arról volt szó, hogy az áttörési helyeket megválasszák, teljes erejével kitört a viszály a két tábornagy között. Arz báró, a vezérkar főnöke, nem tudta érvényesíteni akaratát, nem tudta rábeszélni a két tábornagyot arra, hogy egyezzenek meg közös erővel az áttörési pontban. Végül, hogy mindkettőjüket kielégítsék, négy helyen kellett koncentrálni az áttörésre való erőt, ami azután arra vezetett, hogy a rendelkezésre álló csapatok és hadianyag teljesen elforgácsolódott és az áttörésnek egyetlen ponton sem volt meg a maga ereje.

Ha Boroevicsnek elég lőszerre és tartaléka van, az áttörést kimélyíthette volna, felgöngyölthette volna az egész olasz frontot a Piave hosszában. De mert óriási szélességben kellett támadni, szétforgácsolódott az emberanyag, elaprózódott a hadianyag is.*

Nem idézem föl a szörnyű összeomlás véres vízióját. Ott voltam a Piave habjaiban. Ott gázoltam a véres iszapban. Feküdtem a vértől szennyes, dögletes vízben nyolc nap és nyolc éjszaka, reményt veszítve. Kapartam tíz körmömmel a sarat, hogy elesettek és sebesültek eldobott, elhajított lőszerét gyűjtsem a zsebembe, mert már szuronnal harcoltunk a tízpercenként megújuló rohamokkal szemben.

Hátunkban volt a megáradt, őrjöngő Piave, amely elragadta az embereket!

Fejünk fölött szálltak huszonötös rajokban az olasz repülőök, ontva a halált.

Nem volt mögöttünk hadihíd. Szétlőtték tiszser.

Nem volt telefonösszeköttetés a túlsó parttal.

Nem volt ennivalónk, nem volt lőszerünk, nem tudtuk bekötözni sebesültjeinket, nem tudtuk visszaszállítani őket a megáradt vizén.

* Ezeket a stratégiai intimitásokat Boroevics mondta el a Piave-katasztrófa után Udinében Windischgrätz hercegnek. Az ő naplója nyomán használom föl én a becses megjegyzéseket.

Ott ordítottak segítségért a lábaink előtt. Rémes éjszakák után, mikor hajnalodott, halkabb, egyre halkabb lett az üvöltésük.

Mire virradt és megindultam, mint a kísértet a vízben úszó árkokban, löszert kutatni, — az elnémult bajtársak hideg, meredt testén gázoltam keresztül. Nyekkentek alattam, akikkel az este még beszélgettem.

Már abból éltünk, hogy hőslelkű repülőink egymásután jöttek át a Piavén, leszálltak alacsonyan a fejünk fölé és zsákokban dobáltak le egy kis kenyeret.

Közben egyiket a másik után lötték le az olasz repülők.

Mert azoknak jobb és gyorsabb volt a gépük!

. . . Nem, nem idézem tovább a véres látomást!

Nyolc nap múlva készen volt a számadás:

A veszteség százhetvenezer ember!

Arz báró azt mondta:

— Diplomáciai szükségesség volt!

...Mi tudtuk, hogy a németek akarták, a németek követelték.

Mialatt elnyelte a tűz és víz pokla százhetvenezer emberünket és őrtjögött a monarchia népe fájdalmában, egymásután érkeztek a táviratok az udinei főhadiszállásra:

— Éhség, éhség. ínség, lázadás mindenfelé!

Budapesten akkor volt az általános sztrájk.

A bolsevikiek és az antant együttes uszítása találkozott Károlyi Mihályék törekvéseivel. Állítólag a békéért és a választójogért tüntettek a munkások.

Alapjában véve hatalmas erőpróba volt az. Megmutatták a tömegerejüket. Az államhatalom pedig gyöngének bizonyult!

Azért, mert gyöngé emberek kezében volt.

Tisza István ebben azt időben már teljesen megtört ember. Már nagy koncessziókra hajlandó a választójogban, már Andrásst tartja az egyetlen embernek, aki a külügyminiszteri székben még elérhetne valamit.

De már késő.

A király idegei egyre jobban őrlődnek, pusztulnak a permanens magyar és osztrák kormányválságos labirintusában.

Az általános bomlás és a féktelen agitáció, a kútmérgezés szisztematikus munkája nem elégedett meg a sajtóagitációval, titkos röpirat-propagandával, pénzeléssel, feneketlen korrupcióval, hanem a pletykaterjesztés nagyszerű defétista módszeréhez fordult. Vereségeink híret túlozták, rémtörténeteket suttoztak szújról-szájra. A királyt és a királynét aljas pletykák mérges göz körébe vonták.

Förtelmes szatíra, hogy annak a királynak a népszerűséget sikerült kikezdeni, aki a békéért úgy harcolt, mint senki sem a hadviselő államok fejei közül.

A vérontásnak véget akart vetni, minden sebesültet szinte maga szeretett volna ápolni, minden halottat megsiratott. Demokratikus reformokat sürgetett.

Az a királyt és azt a királynét becsmérelték, akik olyan egyszerűen éltek, mint valami szatócs. Azt a királyi párt, amelyik arra lett volna méltó, hogy minden elődjénél jobban szeressék.

Hálából rágalmakkal, nemtelen pletykákkal feketítették be. Szívét megtörték, lelkét sötét kétségbeesésbe taszították. Mérget csöpögtettek belé.

A Piave-katasztrófa után elterjesztették azt a gonosz alávaló rágalmat, hogy a királyné, aki olasz származású, maga árulta el a haditervet az ellenségnek. Fantasztikus részleteket tudtak arról, hogy a királynét maga a király vetette fogságba. Mint a mérges pára, mint a gyilkos gáz, úgy terjedt ez az alávalóság, úgy vette bele magát az emberek izgatott képzeletébe.

Fölszívódott a pórusokba, dögletessé tette a levegőt a király körül.

A lázadás fűriái röhögtek a mélységben. A bomlás vegyészeti töltögették mérgesszínű keverékeiket egyik lombikból a másikba...

Szterényi báró mondta meg a királynak a reichenau parkban, hogy micsoda aljasságot terjesztenek a monarchiában a királynéról.

A király elhalványult, mikor a hírt hallotta.

Tehetetlen dühében összeszorította az öklét. Járkálni kezdett a kertben gyors, szapora léptek kel. Azután valósággal beleroskadt egy kerti székbe, a fejét két kezébe temette és kifakadt:

— Miért gyűlölnék engem? Békét akarok kívül és belül, tele vagyok jóakarattal. És gyűlölnék, gyűlölnék, — fölül és alul, fönt és lenn. Miért? Talán azért, mert nemcsak császár vagyok, hanem ember is? *

KÁROLYI MIHÁLYNAK MAR NEM KELL AZ ÖNÁLLÓ MAGYAR HADSEREG!

Az események olyan rohamosan követik egymást, hogy nem is lehet számon tartani valamennyit.

Megszületett az önálló, magyar; hadseregről intézkedő törvényjavaslat.

Wekerle a választójog elodázásával szemben terjeszti az országgyűlés elé. Teljesen hatástalan marad.

Micsoda országos öröm és lázas lelkesedés lett volna, ha csak egy fél évvel előbb adják ezt a nemzetnek! Ma közöny és apátia fogadja. Károlyi Mihály és cimborái gúnyosan, cinikusan legyintenek a kezükkel. Őket már nem érdekli a nemzeti hadsereg. Ők már pacifisták és a szociáldemokráciával ölelkeznek.

Ezért az önálló hadseregért sok évtizedes harc folyt hiába. Ez a kérdés dominált politikánkban negyven esztendőn keresztül. Majdnem új szabadságharcot vívtunk Ausztriával ezért az önálló hadseregért.

* Báró Szterényi József sajtó alatt lévő memoire-jai-ból valók ennek az epizódnak a hiteles adatai.

Most azok, akik Kossuth Lajos eszméiből élőködnek, gúnyosan mosolyognak a vívmány fölött...

A magyar nemzeti hadsereget ellenezte a tábornagyok tanácsa, A marsalltanács végsőkéig küzdött ellene, élén Kövess tábornaggal. Féllettették az osztrák-magyar hadsereg harckészségét, őrizték körömszakadtáig a közös armádiát.

Csak egy marsall helyeselte: József főherceg.

És a király, szíve szerint, az egész marsalltanács ellenére megadta azt, amit elleneztek a tábornagyok.

Károlyi Mihály ék pedig kinevették.

Wekerle koncentrációja nem sikerült. Nem sikerült Sztérényi József báró kabinealakítása sem. A szocialisták már támogatták volna Sztérényi bárót, — a polgári pártok: Tisza, András-sy, Apponyi, Windischgraetz, a legkülönbözőbb árnyalatok vezérei szívesen nyújtottak neki segítséget. Őt tartották az egyetlen embernek, aki ebben a válságos időkből még megmenthet valamit.

De Károlyi Mihály és barátai összesúgtak. Mi lesz, ha erőskezü ember veszi kezébe a gyeplőszárat? Sztérényit minden áron el kell gáncsolni, ő az „erős kéz”.

Garami Ernő akkor már kilátásba helyezte támogatását, vele a szocialisták. De Károlyi Mihályék megtagadták beleegyezésüket a Sztérényiféle koncentrációtól. Erre a szocialisták is visszacsinálták az engedékenységet, mert hiszen Garami Ernő hogyan állhatott volna meg a munkástömegek előtt, ha engedékenyebb lett volna egy kormánnyal szemben, mint a „polgári” Károlyi-párt!

A vég kezdete volt ez.

Ijesztő gyorsasággal rohantak az események, mint a lavina.

A lavina egy világot temetett el.

A MONARCHIA MEGTUDJA A M. F. T. R, IGAZGATÓJÁTÓL, HOGY A BOLGÁR HAD- SEREG ÖSSZEOMLOTT.

1918 szeptember tizenkettedikén ünnepélyesen fogadták a bajor királyt és miniszterelnökét a bolgár udvarnál. Gyönyörű fogadtatás volt! Sugárzott az öröm, csillogtak a fegyverek, dörögtek az üdvölvések és koccantak a poharak.

Néhány nap múlva a bolgár hadsereg letette a fegyvert.

Az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság és az osztrák-magyar külügyminisztérium! minderről nem sejtett semmit. A monarchia úgy tudta meg a bolgár katasztrófát, hogy szeptemberi huszonötödikén este fölrohant a kereskedelmi minisztériumba Domony Móricz, a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. igazgatója, aki mindenáron beszélni akart a miniszterrel. A miniszternél éppen tanácskozás volt. Kiüzent hát, hogy egyelőre nemű fogadhatja. De Domony nem tágított. Leírta egy papírlapra a következőket:

„Weiss őrnagy a Chef des Feldeisenbahnwesens szófiái képviselője, ma délután fél öt óra-kor felhívta a MFTR igazgatóját és közölte vele, hogy Szófiában nagy az izgalom, mert állítólag bolgár bolseviki bandák vonulnak a főváros ellen. A helyzetet annyira komolynak tartják, hogy úgy az idegenek, mint a bolgár udvar (Palais) is előkészületeket tesznek, hogy — amennyiben a holnapi nap folyamán nem sikerüli e bandák előnyomulását feltartóztatni — elhagyják Szófiát és Lomon keresztül a Dunán Magyarországba meneküljenek. Weiss őrnagy azon kérelemmel fordult a ZTL-hez; (Zentraltransportleitung), hogy 27-re egy nagy, az Aldunán közlekedő személygőzöst állítson Lomra és mivel menekülés esetén féltő, hogy egy gőzös nem lesz elegendő, a MFTR-től egy második gőzös oda-

rendelését kéri. Domony igazgató még a mai est folyamán érintkezésbe fog lépni a ZTL hajózási csoportjával, hogy szükség esetén 27-ére két gőzös Lomon keresztül rendelkezésre álljon.”*)

Szterényi báró erre már abba hagyta a tanácskozást. Telefonon jelentette ezt a hírt a királynak. A királytól tudta meg azután a hadseregfőparancsnokság, hogy a délkeleti fronton bekövetkezett a katasztrófa!

Bolsevista lázadás nem volt ugyan Szófiában, de a bolgár hadsereg letette a fegyvert.

Mindenki érezte, hogy a mi hadseregünk vége közeledik. Ismét erdélyi román betörésekről kezdtek suttogni a magyar politikai világban.

Amit pedig itt suttogtak, azért suttogták, hogy végig susogjon az egész, országon.

Most már Tisza István is kikerülhetetlennek látta a szerencsétlenséget. Egy este a nemzeti Kaszinó egyik elhagyatott szobájában odafordult Windischgraetz herceghez és teljesen megtörtén mondta:

— Szakítok tizenötosztendős politikámmal. Arra fogom kérni Őfelségét, hogy nevezze ki külügyminiszternek Andrássy Gyula grófot.

Szörnyű lehetett e nagy szív viharja!

Ezekben a napokban történt, hogy a király kihallgatásra hívta Károlyi Mihályt. A trón és a monarchia leghitványabb ellenségét. Aki még ellenségnek is olyan alacsonyrendű.

Ennek is grófnak kellett születnie, hogy „forradalmár” legyen!

A kihallgatás után mondta a mürzstegi országúton egy autóban a mellette ülő előkelő politikusnak a király:

— Ez a Károlyi gróf egészen megbolondult! Mindenáron miniszterelnök akar lenni. És csak ő mentheti meg az országot. Azt állítja, hogy ő különb békét köthet, mint bárki, mert neki összekötetései vannak a francia köztársasági elnökkel.

* Báró Szterényi József emlékiratai nyomán.

Őrült ez az ember? Hát van neki többsége az országban, hogy így mer föllépni?

— Felség, van neki néhány házi újságírója, akik mindennap azt írják, hogy csak ő mentheti meg a hazát és csak ő köthet békét. Ezek beleverték ennek a korlátolt embernek a koponyájába, hogy ő hivatásszerű férfiú. Mindez azért történik, mert ők maguk akarnak a gyöngye, imbecilis Károlyin keresztül hatalomra jutni.

— Hát tegyem őt Magyarország diktátorává? — mondja most a király. — Egyik percben aztta⁴-nácsolják, egyezzen bele, hogy megindítsam ellene a bűnvádi eljárást és csukassam be hazaárulás miatt. A következő pillanatban pedig azt kívánják tőlem, hogy mégis őt nevezzem ki miniszterelnökkömmé!

Ezen az estén mondta Károlyi Mihály a bécsi Bristol halljában, miközben önérzetesen kidüllesztette a mellét:

— Most pedig cselekedni fogok!*)

A szegény jó Burián, akkoriban mintha ébrednének álmából. Gyöngén és tehetségtelenül megfogalmazott jegyzékében, a hadműveletek megszakítása nélkül, barátságos diszkussziót ajánl a hatalmaknak a békéről. Szóba sem állnak vele.

Ellenben hat hétig visszatartja azt a svájci levelet, amelyben azt írják neki, hogy Dutasta berni francia követ Andrassy Gyula gróffal szívesen folytatna magánbeszélgetést a békéről.

A külügyminiszteri szék mögött akkor már ott állott Andrassy árnyéka!

Hetek multán végre mégis kézbesítették Audrassynak ezt a levelet, amikor már más oldalról is értesült tartalmáról. Andrassy ki is megy Svájcba. Közben olyan harctéri és politikai események következtek be, amelyek nem alkalmasak arra, hogy a monarchiával békéről tárgyaljanak. A franciák előbb be akarják várni a katasztrófát,

* L. W. L. herceg napló-jegyzeteit.

amelynek közelsége nyilvánvaló. Majd akkor tárgyalnak, mert akkor olcsóbb lesz az árú: a béke.

Hát ezzel is elkéstünk. Lehet, hogy csak azzal a bizonyos hat héttel, amíg a svájci levél Burján fiókjában pihent!

Október tizedikén délután éppen Andrássy Gyula gróf volt a reichenauai Wartholz-villa dolgozó szobájában a király előtt, amikor Marsovszky követségi tanácsos beszietett.

Kezében volt Wilson válasza a monarchia békeajánlatára.

Az elutasítás.

A vég feltartózkodhatatlanul közeledett. Már itt kopogtatott az ajtón.

A CSÁSZÁR FŐLOSZTJA AUSZTRIÁT.

Öt nappal később koronatanács volt a Hofburgban.*

A király a következő szavakkal nyitotta meg a koronatanácsot:

— Őseimtől örökölt és kötelességek erejével rámneheződő uralkodói jogaimhoz változatlanul ragaszkodom. De ismerem kötelezettségeimet népeimmel szemben és azokat teljesíteni akarom. Érzem, hogy történelmi perceket élünk és elérkezett az óra, amikor dönteni kell a monarchia élete és fennmaradása fölött. A rohamlépésekkel közeledő véget, *a forradalmak a lázadást akarom megelőzni és megakadályozni*, amikor hosszas megfontolás után az osztrák birodalmi alkotmány megváltoztatásába beleegyezem. Ez a reform, bármilyen fájdalmas legyen is, bármennyire szakítást jelentsen is a hagyományokkal, a birodalmi gondolattal és dinasztikus tradíciókkal, nemcsak belső viszonyok parancsa, hanem, a monarchia bökötörekvései érdekében követelő szükség-

* A koronatanács adatai történelmi hitelességűek. Báró Szerényi József feljegyzéseiből valók.

ség. Becsületes békét még nagy áldozatok árú is csak akkor érünk el, ha az ellenséges hatalmak meggyőződnek arról, hogy a népek megelégedését komolyan biztosító állami berendezkedésekkel állanak szemben.

Most elmondta a király, hogyan képzei el a népek nemzeti együvértartozandóságán alapuló föderatív államot. Mielőtt a jelenlévő közös miniszterek, az osztrák miniszterelnök és a vezérkar főnöke hozzászólnának a tervezethez, még a következőket mondja a király:

— *Hangsúlyozom, hogy Magyarországot Ausztria föderatív átalakulása nem érinti. Magyarországra vonatkozólag koronázási esküim van érvényben és magyar területeket a föderációban egyesülő egyik állam sem igényelhet!*

Az új föderatív alkotmánynak az volt a lényege, hogy négy nemzetiségi állam alakulna olyan módon, hogy a közös védelem, az egymás között való szabad forgalom és az egységes gazdasági terület érintetlenül maradjon.

Burián gróf, a külügyminiszter szól most.

— Külpolitikai vonatkozásaiban nagy örömmel üdvözlöm az alkotmánymódosítást és azt feltétlenül szükségesnek tartom. De szükséges még az is, hogy a manifesztumban, mely az új alkotmányt publikálja, ünnepélyesen fejezze ki Felséged a magyar Szent Korona országainak változatlan integritását.

Hussarek, az osztrák miniszterelnök, a föderatív alakulat nagy előnyeit ismertette. Azt kívánta, hogy manifesztumban proklamálja a császár a monarchia átalakulását szabad népek szövetségévé.

Mindenki egyetértett az osztrák miniszterelnökkel.

Nem volt ellenvetése senkinek!

Október tizenhatodikára virradó éjjelen készült el az osztrák minisztertanácsban a manifesztum és október hó tizenhatodikán meg is jelent a végzetes proklamáció, amellyel a király le

akarta csendesíteni, ki akarta elégíteni Ausztria népeit.

De éppen az ellenkező hatást érte el.

A nemzetiségek vérszemet kaptak, mohók lettek és önállóságukkal hivalkodva szembefordultak a dinasztíával, amelytől ezt az önállóságot kapták.

A föderatív alkotmányt is vagy régen meg kellett volna csinálni, vagy nem lett volna szabad megcsinálni soha. Az engedékenység a végveszély perceiben gyöngeséget árul el. De ezt nem tudták azok, akik egyhangúlag helyeselték az új alkotmányt.

Az ellenséges hatalmak pedig érezték, hogyha egy habsburgi császár a birodalom monarchikus egységét önként megbontja, ez nem lehet más, mint a gyöngeség jele.

Már csak az erőszak és az erős kéz politikája segíthetett volna. Az engedékenysége semmi esetre sem.

A vég kezdete lett.

A KIRÁLY ELHATÁROZTA A PERSZONÁL- UNIÓT

Kevéssel a manifesztum megjelenése előtt, amikor még nagy titokban tartották ezt a készülő baklövést, a király Reichenauba hívatta Sztérényit.

Ugyanebben az órában Windischgraetz herceglakásán fesztelen és kedélyes beszélgetésben, megengesztelődve ültek együtt Tisza és Andrássy, akik ezen az éjszakán érkeztek Bécsbe, kibékülve, megnyhülve egymás iránt, kezet fogva a haza és a trón végveszedelmének órájában.

Sztérényi belépett a király szobájába és az első percben alig jutott eszébe, hogy meg kell hajtania magát, annyira megdöbbenette a király külsejének aggasztó elváltozása. IV. Károly arcának jellegzetes vonása volt az állandó kedves, szeretetre-

méltó mosoly. Eltűnt, elfoszlott erről az arcról mindörökre! A mély, befelénező két szeme, mely annyira hasonlított a csendes hegyi tó tükréhez, bágyadt, fénytelen, szürke volt. Szája körül ránc vonaglott — korai ránc. A szemét összehúzta, mintha bántaná a fény. Orra fölött szigorú, kemény barázda osztotta ketté homlokát. Indulatos, ingerült volt.

— Nem maradok tovább huszonnégy óráig sem Wekerlével! Önnek azonnal át kell vennie a kormányt. Állandóan dezavual engem, most a horvátokkal szemben játszotta ki a személyemet. Torkig vagyok ezekkel az urakkal, akik jó fiúk akarnak maradni és mindig az én személyemmel takaróznak, mindig engem tesznek gyűlöltté a nép előtt!

— Felség — mondta Szerényi —, Tisza és Andrassy kibékültek! Tisza Andrassyt fogja ajánlani külügyminiszternek.

A király úgy tett, mint aki nem egészen hisz a saját fülének, összecsapta a kezét.

— Tisza és Andrassy kibékültek? Lehetséges ez? Hát történnék még csodák?

Majd az osztrák viszonyokról kezdtek beszélni.

— Képzelve csak — mondotta a király —, az osztrák-németek azt akarják, hogy Ausztria föderatív államformát kapjon. Mit tehetek én? Kénytelen vagyok engedni! Néhány nap múlva manifesztumot fogok kiadni, amely Ausztria alkotmányát ilyen értelemben változtatja meg. Mit szól éhez?

— Felség — felelte Szerényi egészen konsternálva —, alulról szervezett forradalmakat ismer a történelem bőven. De példátlanul fog állani, hogy egy uralkodó maga csináljon forradalmat felülről!

A király megütödvé és csodálkozva nézett Szerényire. A miniszter szavainak nyers őszinteségei láthatólag kínosan hatott rá. Máskor is megszokta, hogy Szerényi őszintén beszéljen vele, de most bántotta, amit mond. Látszott, hogy olyan gondolatot rezzentett meg benne a „forradalom” szó, amely ott szunnyad a lelkében már régen.

— Ön azt hiszi, hogy ez forradalomra vezet? Én úgy gondoltam, hogy kielégíti a nemzetiség-e-
ket és megelőzi a forradalmat!

Néhány lépést tett a szobában, miközben kinézett az ablakon. Azután újra Szterényihez fordult.

— Dehát az Istenért, mit tehetek? Hiszen maguk az osztrák-németek kívánják!

— Nem gondolja Felsőged — folytatja most Sztexényi —, hogy ha Ausztria föderatív alapra helyezkednék, akkor egészen megváltozik a birodalom szervezetei. Akkor, Felsőged, megdől a birodalom alapja: a dualizmus. Megszűnik a hatvanhetes kiegyezés, melynek helyébe nem léphet más Magyarország, mint a perszonálunió!

Ez a szó úgy érte a királyt, mint a villámcsapás. Akkor már nagyon fáradtnak, bágyadtnak látszott. Le is ült. Inkább beleroskadt a karosszékekbe, amely az ablaknál állott. Azután hosszan elgondolkozva nézett maga elé, összeráncolt homlokkal vizsgálgatva a szőnyeg keleti ábráit.

— Perszonálunió!... Perszonálunió, — ismételte kétszer is félhangon.

Kínos csend következett. Legalább két percig nem szólt senki a szobában. A miniszter nem akarta megzavarni a király tépelődését. Hallgatott. A padló megreccsent, mintha láthatatlan ember ment volna végig rajta. A nehéz brokátfüggöny lebbent egyet. Mintha szellemkéz érintette volna.

Azután halk, fénytelen, tompa hangon, de nagyon határozott akcentussal szólalt meg a király, miközben felemelkedett karszékéből. Alakja egészen kiegyenesedett. A szemét láthatatlan messze pontra függesztette, miközben beszélt:

— Én alkotmányos király vagyok! Ha az alkotmány értelmében perszonálunió következik, — akkor perszonálunió lesz!

A miniszter megrendülve nézi a királyt. Megéri, mekkora vihar pusztít ebben a lélekben.

— Ha őseim kilépnek a képkeretből és megátkoznak, akkor sem tehetek másként!

Majd újra, küzküdve, szinte szégyenkezve:

— Megkoronáztatom magam Csehország királyává. Ez kielégíti majd a csehek közjogi ambícióit. És ... Talán ... Magyarországon senu fog ellenszenvet kelteni.*

Később már sokkal nyugodtabban beszélt:

— Wlassics azt mondta nekem tegnap, hogy a manifesztum felszabadítja az Ausztriából alakuló négy nemzeti állam területi éhségét Magyarország rovására. A csehek majd a Felvidékből akarnak valamit, Bukovina Erdélyből kér részt, a szlovének és bosnyákok pedig végre ismét visszakanyarodnak a délszláv ideához, Horvátországot kapcsolva bele a kombinációjukba. Ezt mondta Wlassics, mikor említettem előtte az új osztrák alkotmányt. Nos hát, kedves barátom, mondja meg mindenkinek, hogy Magyarország területe szent és sérthetetlen! Én koronázási eskümhöz hű maradok. Az pedig jobb, ha Ausztria nemzetiségei császáruk kezéből kapják az önállóságot, mintha a győzedelmes entente szabadítaná fel őket!

1918 október tizenegyedikén így volt informálva a király arról, hogy mi történik birodalmában. Így informálták a nemzetiségek hangulatáról.

Micsoda politikusai, micsoda diplomatai voltak ennek a szerencsétlen királynak!

*

Az osztrák manifesztum megjelenése után a király felhatalmazására jelentette Wekerle miniszterelnök a magyar képviselőházban, hogy az 1867. kiegyezés megszűnik és sürgősen elő fogja terjeszteni Magyarország állami önállóságáról szerkesztett új törvényjavaslatát.

Azonnal megindult a sürgős munka, hogy ezt a törvényt megalkossák. Két tervezet volt. Az egyik törvénytervezetet a miniszterelnökség készítette, a másikat az igazságügyminisztérium. Akkor ült össze a miniszterelnökségen Wekerle Sándor

* L. Szerényi készülő memoirejait.

miniszterelnök, Töry Gusztáv igazságügyminiszter és Sztérényi József báró kereskedelemügyi miniszter, hogy a kétféle tervezetből egyet csináljon.

Ez a törvénytervezet, amely soha, de soha nem került nyilvánosságra, mert az események szörnyű rohama végiggázolt rajta, kéziratban mégis fennmaradt. 1918 október tizenhatodikáról való ez a kézirat, akkor öntötte formába a három miniszter a korszakos alkotást, amely napon az Ausztria felbontását végző császári manifesztum megjelent.

Olvassuk el fájó szívvel ezt a papírlapot!

Mert a szívünk fájhat az országért, amely megmaradhatott volna nagyhatalmi állásában, úgyhogy a nemzet évszázados álma beteljesüljön és önálló nemzeti királyság legyen.

Egy Habsburg akarta a nemzetét arra az útra vezetni, mely évezredes álmában élt és annyira ellenkezett a Habsburgok elmúlt háromszáz esztendejének hagyományával. Ez a Habsburg, dacolva nevelésével, családja hagyományaival, a birodalom három évszázados politikájával — felénk nyújtotta a beteljesült nemzeti álmot: Kossuth Lajos magyar államát.

És ezt a Habsburgot söpörte el a magyar „forradalom!” Ezt a Habsburgot, aki megérdemli, hogy a magyar függetlenség, a magyar öncélúság minden hívének szívében örökké éljen szép emlékezete.

A soha törvényjavaslattá nem vált tervezet alább következik.*

TÖRVÉNYJAVASLAT A MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAI FÜGGETLENSÉGÉRŐL

1. §

A magyar Szent Korona országai minden más országtól független és önálló államot alkotnak,

* A törvénytervezetet Sztérényi őrizte meg. Az ő készülő könyvéből vettem én, az ő engedelmével.

amelyet az őfelsége uralkodása alatt álló többi országgal csak a fejedelem személyének, azonossága kapcsol egybe.

2. §.

A trónöröklési rendet és annak feltételeit szabályozó, a kölcsönös védelmet s az őfelsége uralkodása alatt álló többi országgal való együttes és elválaszthatatlan birtoklást biztosító 1723. évi I., II. és III. törvénycikkek változatlanul érvényben maradnak.

3. §.

A magyar Szent Korona országainak hadereje önálló.

A haderő szervezéséről, a hadügyek önálló intézéséről, úgyszintén a magyar hadügyminiszterről külön törvény rendelkezik.

4. §.

A külügyek önálló intézéséről és ennek megfelelően a magyar külügyminiszterről, úgyszintén a diplomáciai és konzuli képviselő szervezéséről külön törvény rendelkezik.

A külügyek önálló intézésének rendezéséig feladata a kormánynak gondoskodni arról, hogy a magyar Szent Korona országai részéről a béketárgyalásokon a közös külügyminiszterrel együttes meghatalmazott vegyen részt.

A fennálló nemzetközi szerződések és más megegyezések, habár harmadik államok irányában az őfelsége uralkodása alatt álló többi országokkal együttesen jöttek is létre, érvényben maradnak mindaddig, amíg a magyar Szent Korona országaira nézve felmondással, vagy a nemzetközi jog értelmében egyébként meg nem szűnnek.

5. §.

Utasíttatik a kormány, hogy az őfelsége uralkodása alatt álló többi országokkal eddig közös ügyekre vonatkozó viszony felbontásának végrehajtásához szükséges megfelelő javaslatokat terjesszen az országgyűlés elé.

A fegyveres erő leszerelésénél a különválasztás követelményeit már érvényesíteni kell.

6. §.

Utasítatik a kormány, hogy az Ausztriával a kereskedelmi és forgalmi viszonyok rendezésére fennálló szerződéseknek 1919. évi december hó 31-ével bekövetkező lejártáig, mind az őfelsége uralkodása alatt álló többi országokkal, mind más államokkal gazdasági viszonyainknak megfelelő szabályozása végett a szükséges intézkedéseket a törvényhozás jóváhagyásának fentartásával tegye meg.

7.§.

A jegybankügy önálló szabályozása és az Osztrák-Magyar Bank irányában fennálló tartozásunknak rendezése végett a tárgyalásokat azonnal meg kell indítani s az országgyűléshez mind ezekre nézve előterjesztést kell tenni.

8.§.

Magyarországnak és társországainak viszonyát egymásközt az 1868: XXX. magyarországi törvénycikkbe és az 1868:1. horvát-szlavonországi törvénycikkbe iktatott egyezmény 70. §-ának megfelelő módon létrejött újabb egyezmény fogja szabályozni.

9.§.

Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe.

Ugyanekkor hatályát veszti az 1867: XII. törvénycikk, valamint hatályukat veszti egyéb törvényeink mindazon rendelkezései, amelyek a jelen törvényben foglaltakkal ellenkeznek. Azok az ügyek azonban, amelyek a jelen törvény értelmében újabb szabályozást igényelnek, ideiglenesen addig, amíg az erre vonatkozó újabb törvények életbelépnek, az előbbi bekezdés értelmében hatályon kívül helyezett törvényekben szabályozott módon intéztetnek.

Ezt a törvényt a minisztérium hajtja végre

és haladéktalanul gondoskodik a jelen törvény folytán szükséges törvényjavaslatok előkészítéséről és az országgyűlés elé terjesztéséről.

A KIRÁLY KIDOBJA LEENDŐ OSZTRÁK MINISZTERELNÖKÉT.

1918 július tizennyolcadika után a németek hadiszerecséje végleg leáldozott.

A nyugati fronton óriási amerikai erők és fantasztikus tankhadoszlopok vonultak föl.

Végleg megragadta a kezdeményezést az antanthatalmak egyesült hadereje. A németek a tengertől a Maas-ig sehol sem tudták megállítani ezt a borzasztó nyomást.

Mindent megpróbáltunk most mára németekkel együtt, hogy békét szerezzünk. Mindhiába. Wilson elnök nemcsak szemforgató válaszjegyzékében utasította el a békéről való tárgyalást, hanem nyíltan megmondta a nála járt politikusoknak, hogy ő addig nem tárgyal semmiféle békéről, míg végleg meg nem törték, el nem taposták a központi hatalmakat.

Most hát már ő is „győzelmi” békét kívánt!

Híres, sőt hírhedt tizennégy pontja csak arra volt jó, hogy Massaryk propagandáját szolgálja, lovat adjon az osztrák-magyar monarchia nemzetiségei alá és megbomlassza a monarchia egységét.

Ő volt Massaryk legnagyobb kaliberű ágyúja!

Alig hogy elutasítja a békejegyzéket, tizennégy pontját újabb elmemű követi: Ugyancsak híres öt pontja!

A nyugati fronton akkor már roskadozott a német haderő.

Ebben az atmoszférában robbant föl az osztrák császári manifesztum gázgránátja!

Ausztria nemzetiségei: a csehek, a rutének, a szlovének, — de még az osztrák-németek sem elégedtek meg a manifesztummal. Azért nem, mert

az biztosította Magyarország integritását. Ők pedig azt hitték, hogy Szent István országa szabad préda már. Különösen a csehek utasították vissza a manifesztumot. Ez a visszautasítás már nyílt lázadás volt, mert hiszen azzal hátrították el maguktól az új osztrák alkotmányt, hogy a cseh-szlovák állam alakítása nemzetközi ügy, azt majd a béketárgyalások szabályozzák. Magyarország integritásának biztosítása pedig ellentétben áll a cseh-szlovák állam eszméjével.

A délszlávok bejelentették, hogy őket egyáltalán nem érdekli a manifesztum. Ők Bosznia, Hercegovina és Horvátország nélkül nem ismernek megoldást!

A király bádeni szállásának polgári egyszerűséggel berendezett kis dolgozószobájában ül. A telefonja olyan gyakran szólal meg, mintha valami bank cégvezetője volna, nem pedig az osztrák-magyar monarchia koronás ura. Nagy járás-kelés van ezen a délelőttön körülötte. Az előszobában aggodalmas arcok sutognak egymással. Most megjelenik az előteremben Arz báró, a vezérkar főnöke. Hideg arca nem árul el semmiféle felindulást. Pedig felindulásra van elég oka! Mikor valaki megkérdezi, hogy mi újság odakint a fronton, — elhárító mozdulatot tesz a kezével és fanyar mosollyal mond egy cinikus viccet. Azután bemegy a királyhoz.

De a király szobájában már leejti arcáról az álcát. A szeme nyugtalan, — merev, hideg képén vitustáncot járnak az idegek. A hangja bizonytalanul remegő:

— Felsőg, rossz hírek! — kezdi a vezérkari főnök. — Az ezredek egymásután tagadják meg az engedelmességet. A horvátok, a szlovének, rutének ...

— És a magyar ezredek? Mi van a magyar hadosztályokkal¹⁾

— Felsőg, még vannak intakt magyar hadosztályaink, de a székely ezredek nyugtalanok. Nem

akarnak többé harcolni, követelik, hogy vigyék őket haza Erdélybe. Elhitették velük, hogy az oláhok ismét betörték szülőföldjükre. Ez a hazugság is ellenséges propaganda.

— Szörnyűség! És József főherceg nem tud segíteni? Rajonganak érte a magyar ezredek!

— Öfensége megkísérelte ezt a harmincnyolcadik hadosztálynál. A 22-ik ezred katonái nyíltan megmondták neki, hogy nem harcolnak tovább, csak odahaza. Körülöttük a nemzetiségi ezredek már régen elhagyták állásaikat.

Rövid némaság következik. A reménytelenség, a kétségbeesés fojtott csöndje. Arz újra beszél:

— A szavazás is borzasztó rombolásokat vitt véghez a csapatoknál...

— Miféle szavazás? — kérdi riadtan a király.

— Felsőged parancsára rendelték el, hogy a csapatokat meg kell szavaztatni: kívánják-e a monarchiát, vagy köztársaságot akarnak!

— De az Istenért! — kiált rá Arz báróra a király, miközben felugrik asztalától. — Ki mondta, ki rendelte el ezt a gyilkos örültséget? Én abba egyeztem bele, hogy a legénységet világosítsák fel alkalmas módon a monarchia előnyeiről a köztársasággal szemben. A parancsnokok útján akartam befolyást gyakorolni a legénység szellemére. Azt is hittem, hogy kedvező jelentéseket kapok és ezzel majd befolyásolom a Hinterland hangulatát. De szavazás, népszavazás államformáról, harcban álló csapatoknál? Micsoda tébolyult elme gondolhatott ki ilyesmit?

A vezérkar főnöke most jött rá arra, hogy mire a király rendelkezését a hadseregfőparancsnokság továbbította és mire az kijutott a harctéri parancsnokságokhoz, teljesen kiforgatták eredeti koncepciójából és ez a torz, bomlasztó, végzetes hatású parancs lett belőle.

Véletlenül!

Tévedésből.

Csak azért, mert a hadseregfőparancsnokságnál egy vezérkari őrnagy fölületesen olvasta el

ozsonnázás közben a rendeletet. Vagy valahol rosszul másolták le.

Tízezrek életébe kerültek a háború alatt ilyen tévedések.

Országok sorsát döntötték el ilyen tévedések, ilyen elírások.

Még sokáig tartott, amíg a király magához tért kínos meglepetéséből. Arz báró is nehezen palástolta izgalmát és kétségbeesését.

A várható fegyverszünetről beszélgettek azután.

...Mikor később egy magyar politikus lépett a szobába, a vezérkari főnök látogatásának hatása alatt találta a királyt. Ám ő sem volt abban a helyzetben, hogy megnyugtató szavakat mond hasson királyának.

— Felség — szólt, miközben a király kérdően tekintett rá, mintha az; ő szavából várt volna egy kis biztatást —, a császári mafesztum nemcsak Ausztriát osztotta fel, hanem Magyarországot is!

— Megmondottam a manifesztumban — felelt a király —, hogy Magyarország területét ez nem érinti.

— Bocsásson meg Felséged, de a manifesztum intenciója ellenére, a manifesztum ténye lobbanította lángra a magyar politika parazsát. A magyar parlamentnek és a magyar kormánynak nincsen joga — mondotta Vajda képviselő az országgyűlésen —, hogy a román nemzet képviselőnek tartsa magát. Juriga tót képviselő „a magyarországi szlovák nemzeti tanács” nevében nyilatkozott ugyanott. Ők nemzetet alkotnak, amely önálló parlamentet óhajt és a népek örendelkezését követeli. Felség, ez a nemzeti önérték, ez a hűtlenség az állammal szemben, a manifesztum hatása alatt dagadt ilyen nagyra.

— Mindenki helyeselte — szólt most lehajtott fővel a király —, minden alkotmányos tényező ezt kívánta tőlem! A monarchiát akartam menteni. Azt hittem, hogy népeim hűségét tartom meg,

ha Őseim hagyományaival szembehelyezkedve, önállóságot adok nekik. Nem ez történt!

— Bizony, Felség, nemi ez történt! Az osztrák nemzetiségek már egész nyíltan szervezik ívj államaikat, Felséged és a monarchia ellen.

A királyt telefonhoz szólítja a halk berregés. Mikor abbahagyja a beszélgetést, haloványan fordul látogatójához:

— Hallotta ezt? A véderőbizottságban Korosec és Sztanek a cseh és délszláv ezredek hazaszállítását követelik!

— Felség, a magyar képviselőházban ugyanezt követelik Károlyi Mihályék!

Kevéssel több egy száraz, pedáns tudós ment be a király hoz. Az új osztrák alkotmány egyik szellemi atyja: Lammasch tanár.

Mikor a király szemrehányásokat tesz neki és a manifesztum szörnyű következményeit sorakoztatja föl előtte, a tanár egyáltalán nem jön ki a sodrából.

— Felség, itt már csak egy segíthet! Felségednek egy heroikus gesztussal le kell azonnal mondanania a trónról!

A király úgy nézett Lammaschra, mintha azt hinné, hogy megbolondult.

— Mit tanácsol ön nekem? Mondjak le a trónról? Hát meggondolta ön, mit kíván tőlem?

— Felség, én nem mondhatok mást. Meg vagyok arról győződve, hogy a dinasztia és a trónt: csak így lehet megmenteni!

— Nem értem az ön körmondatait, Lammasch! Még kevésbé a gondolatmentét. Mondjak le és ezzel megmentem a trónt? Hogy képzeli ezt?

— Felség, a fejemet teszem rá, hogyha Felséged lemond, egy hét múlva térden fognak csúszni Felséged elé Ausztria nemzetiségei, hogy vonja vissza lemondását.

— Hogyan? Miből gondolja ön ezt?

— Abból, hogy úgy hajbakapnak, olyan zenebona támad a központi tekintély megszűnésével,

amiből csak egy utat látnak majd kifelé: a központi hatalom visszaállítását!*

— Ön naiv, Lammasch! El tudja azt képzelni, hogy egy héttel lemondásom után ezek visszahívjanak? Ön nem a gyakorlat embere! Én pedig nem; mondok le, hanem meghalok, elpusztulok ezen a helyen. Ismerem kötelességeimet! Megértette ön?

Azzal a király felállt, hátat fordított Laminaschnak és kinézett az ablakon. A tanár még egy percig állva maradt a szoba közepén és várt. Akkor végre megértette, hogy vége a kihallgatásnak.

Meghajtotta magát és kiment a szobából.

... Nyolc nap múlva ugyanez a Lammasch tanár lett a császár miniszterelnöke. Ő volt a monarchia utolsó osztrák kormányelnöke, aki azután belefektette sírjába a régi Ausztriát.

HORTOBÁGYI PUSZTÁN FÚJ A SZÉL...

Őszi köd száll az Alföldön. Hajnalodik. Kis falvak, fehér tanyaházak fala rohan el az udvari vonat mellett, mintha régi képeskönyvet lapozna a kéz. Néha csilingel az állomások csengője, mereven szalutáló vasúti tiszt áll a sínek között. Hajnali szellőben piros-fehér-zöld zászlók lebbennek az őrházak tetején.

Az udvari vonat száguld tovább az Alföldön.

Néha meg-megáll egy állomáson. Ilyenkor táviratokat adnak át, táviratokat vesznek el.

A forrongó, lázadó birodalom, a végső vonaglásában reszkető monarchia, az összeomló front küldi a maga lázhíreit az Alföldre, az udvari vonat után.

Békesség terül szét a mezőkön, harmat száll a barna földre, szelíden virrad az ég a Tisza fölött.

A király vonatát mintha fűriák üldöznék.

Békesség, mély csönd, magyar rónák végtelen nyugalma öleli át a királyt. Hívja, hívogatja a

* L. Sztérényi emlékiratait.

magyar faluk szelíd harangja. Dédelgeti, elpihenneti az Alföld csendje.

Nyomában száguldanak a végpusztulás démonai. Mérges darazsakat küldenek maguk előtt, csípős darazsakat.

Táviratokat, szaggatott szavakat, híreket!

A szegény király, aki menekül az infernális hangok elől, aki a káoszból egy napra ideszakadt a magyar Alföld békességet adó csöndjébe, nem tud elszakadni a rémséges látomásoktól. Utánna húzódnak azok. A távíródrótok acélidegei összekapcsolják őt a feneketlen pokollal.

Kora reggel ébred föl álomterhes álmából a király. A szalonkocsi ablakából mélyen néz az őszi tájra. Roskadt kútágások hajladoznak feléje, mintha köszönnének. „Adjon Isten, hozott Isten, király gazdánk!” Nyírfákon túl vadvizek tükre csillog a szürke reggelben. Gágogva szaladnak a vonat mentén a libák.

Alföld, — szép, kedves, békességes alföldi rórnaság

A kereskedelmi miniszter, Sztérényi báró kíséri a királyt.

Mikor ezen a reggelen bemegy a szalonkocsiba, a király egészen föllelkesülve mutat ki az ablakon.

— Milyen szép! Tudja kedves barátom, hogy én tizenötéztendőskoromban jártam már; erre a nevelőmmel?

Sztérényi táviratokat ad át. Komoly, ráncolt homlokkal jelenti a legújabb híreket. De a király, mintha most nem akarna semmi mással foglalkozni, mint ezzel az elbájoló képpel, ami a szalonkocsi széles ablakán tekint be rá. Mintha egészen ki akarná élvezni a nyugalmat, a csendnek, a derűnek, a békességnek ezt a pár óráját, amely utoljára ígérkezik számára magyar földön. Holnap már messze viszi őt a vonat. Holnap már összecsapnak feje fölött a hullámok.

De ma még övé ez a világ, övé ez a béke!

Alföld, kedves, jó, nyugtató, békességes magyar Alföld! Ringasd el a boldogtalan királyt!

— Most meglátjuk majd a Hortobágyot, úgy-e Szterényi? — szólal meg újra a király.

Messze-messze néz az álmodozó, megtörtfényű kék szem. Dúdolni kezd a király:

Hortobágyi pusztán
Fúj a szél...

Szterényi, aki már napok óta nem mosolygott, most egyszerre földerült arccal kérdezi meg a királyt:

Hol tanulta Felséged ezt a régi magyar notát?

— Hát tanultam én is magyar verset, magyar nótát! Végre, magyar herceg voltam. Amit pedig megtanultam, azt nem igen felejttem el.

*

Kilépnek a szalonkocsi ajtaján. A király és a királyné karonfogva, szinte egymáshoz simulva, kedvesen, mosolygó arccal közelednek a városi urak felé.

Ebben a percben trombiták és dobok recsennek. A díszszázad jobbszárnyán fölzúg a Gotterhalte! A király az első percben elbocsátja a királyné karját, kesztyűs jobbkezevel int, hogy hagyják abba. Csak néhány taktust játszhatott a zenekar. Elhallgatott. A király nem akarta Debrecenben a Gotterhalte-t hallgatni!

Az egész epizód nem tartott egy fél percig. Alig vette észre valaki.

A Gotterhalte elnémult. Pár tétova akkordja beleveszett az égzengéshez hasonló magyar éljen riadásába. És abba az egyre dörgő, egyre hatalmasabb zúgású dalba, amely ezer meg ezer ajkon imádkozik odakünn, megostromolva az épületet, átlépve a falakon, megkopogtatva a szíveket...

Odakünn, a téren ezrek éneklik a Himnuszt!

Ez a fél perc, amelyet a király akarata nem engedett három perccé dagadni, végzetes eseményeket indított meg a pesti parlamentben még azon a napon...

Mire a királyi pár kilép a pályaudvarról, a bí-

borbársony sátor felé tartva, már mennydörög az ég felé Debrecen hangja:

— Isten áldd meg a magyart!

A király és a királyné megállnak. A király fesszes vigyázállásban emeli sapkájához a kezét. Mindvégig így áll tisztelegve a szabad Debrecen földjén, míg körülötte viharzik a magyar imádság szava.

Messziről zúgnak, zúgnak az öreg templom ősi harangjai.

Vigaszt és engesztelődést küldenek a király elé.

A királyné haloványan, megindultan néz körül a térségen, a sokaságon. Szívét valami megmagyarázhatatlan érzés rohanja meg ezen a történelmi talajon, a magyar rebellesek ősi földjén, mialatt zúgnak a régi harangok, imádkozik a magyar himnusz, riad a rebellesek ajkán a királyra kiáltott éljen.

Gyorsan letörli fénylő könnyeit, melyek árulóan végigszaladnak meghatott alabástromarcán. Kesztyűs kicsiny kezét szívére szorítja. Ezt a szívet boldog reménység melegíti ebben a percben.

Mintha ez az idegenből jött szépséges királyné most értené meg a magyar lélek mélységeit.

Még egyszer felhangzik a remény szava a király ajkáról. Debrecen földjére érve, Debrecen népének hódolatát fogadva, az Alföld hűséges szívének hatalmas dobbanása közben mondja:

— Nehéz időket élünk. De hiszem, hogy élvezni fogjuk még a béke áldását. Szeretett szép Magyarországnak új, boldog idők előtt áll!

Kékselyem mentés nemesi bandérium az egyik oldalon. Rózsásarcú apródok vezetik a bandérium kuruc kapitányának szürkés lovát. A másik oldalon borjúszerű ingben, karikás ostorral, pitykés mellényben, daliás szép hortobágyi csikócsapat.

Szívetmelengető kép ez!

Utoljára...

A híres történelmi ötösfogat úgy repül a királlyal, mintha táltosok ragadnák az égbe. Mintha fejedelem volna, úgy ül bakján az öreg hajdú-

kocsis. A város és a környék töméntelen népe köszönti a királyi párt, éljenzéssel becézi, örömben égő orcákkal. A szívek kinyílnak, a hú magyar szívek. És magasba emelik a királyi párt.

A halvány király arcára kiragyog a pirosság. Dermedt szívét melengeti az Alföld.

Milyen messze van ide a forradalom!

Napfény ragyogja be az őszi délutánt.

Végigdörögnek a városon a nevezetes Nagytemplom híres harangjai. Zeng, zúg közöttük, mindent átdörögve, mindnyájuk fejedelme, harangok büszke királya: a Rákóczi-harang.

Búg az orgona. Betölti a fehér falak csöndjét.

E falak között mondta ki a debreceni országgyűlés 1849 április tizennegyedikén Kossuth Lajos szavára, hogy a Habsburg-házat megfosztja trónjától.

E falak közé fogadja most nyílt, hú szívvel 1849 unokáinak Debrecenje a Habsburg-királyt és szépséges fiatal asszonyát, akik Magyarországon valóságra akarják váltani Kossuth Lajos ideáljait.

Békesség! Engesztelődés! Reménység!

Mikor átlépik a trónfosztó templom küszöbét, a király megbotlik.

Alig veszi észre valaki. De az a néhány úr, aki meglátta, baljós szemmel néz egymásra...

A küszöbön megbotlott a király!

Áhítatos csönd szárnya terjed szét ezernyi fej fölött. A perc nagyszerűsége szorítja a szíveket.

E falak között őseinek ítéletét mondta ki egykor; Debrecen népe.

És e falak között most áldást mond reá Debrecen népe!

Akikre átkot mondtak itt, azok győzedelmeskedtek.

Akire áldást mondanak itt e percben, az elbukik.

Míg az áldás szavait mondja a püspök, ”oda-künn a határon vicsorgatja fogát a lázadás.

Síri csönd. A hatalmas termetű kálvinista püspök mennydörgő hangon mondja el az áldást, míg kezét a királyi pár fölé emeli:

— Isten nevében áldással fogadlak benneteket, felséges királyi pár, e templom csarnokában, hová e nagyságos alkalommal a viszonos engesztelődésnek fátyola száll...

A kóruson főlzárnyal a szelíd ének.

*

Mikor a pályaudvarra ér a király, meg egyszer azt mondja:

— Köszönöm, uraim! Ez felejthetetlen volt...

A szemében az igazi megindulás könnye csillog.

Ezt a debreceni napot nem is felejtette el sohasem...

Utolsó boldog napja volt ez, szegénynek!

Mialatt Fiúméban egy lázadó ezred elfoglalta a középületeket és elkergette a kormányzót.

Mialatt egymásután kiáltották ki az önálló nemzeti államokat az elszakadó nemzetiségek.

Mialatt ömlött vissza a fölbomlott hadsereg.

Mialatt a budapesti országgyűlés termében botrányos, szégyenletes jelenetek között szidalmazták a királyt a Gotterhalte miatt, amelyet nem engedett eljátszani ő maga. Ennek a Gotterhalteizgalomnak a hatása alatt kiáltják ki a kupolacsarnokban Károlyi Mihályék a nemzeti tanács megalakítását.

Ezen a napon!

Egy jelentéktelen kis mezőtúri fiskális ezen a napon már akasztófát emleget a képviselőház üléstermében.

Nem is lett volna rossz az az akasztófa...

Azoknak, akik olyan nagyon emlegették!

ÉJSZAKAI PÁRBESZÉD A ROBOGÓ VONATON.

Mikor az udvari vonat kirobogott a debreceni határból, a király Windischgraetz herceget hívatta. A herceg az utolsó percben, programon kívül, az udvarmester fölszólítására ugrott fel az induló vonat utolsó kocsijára.

Lehangoltan, szomorú arccal lépett be a király szalónkocsijába.*

— Miért olyan komor? — kérdezte a király. — Hisz minden jóra fordul!

— Nem Felség, nem fordul jóra semmi!

— Ön pesszimista! Mindenkinék ez a véleménye önről.

— Felséged trónjával játszik! Itt az összeomlás!

— Dehát mit tegyek?

— Buriánt azonnal el kell küldenie, Felség! Andrásst az egész országgyűlés támogatni fogja. Azonnal különbékét kell kötni! Arra már késő, hogy a németekkel nyíltan, becsületesen likvidáljuk a szövetséget. Most már csak a szakítás menthet meg bennünket.

— Majd a legközelebbi napokban dönteni fogok... — mondja elgondolkozva a király.

De Windischgraetz feltűnő keményen felel. Olyan határozott akcentussal, ahogy uralkodókkal nem szoktak beszélni miniszterek:

— Nem Felség, nem a legközelebbi napokban kell Felségednek döntenie. Nem holnapután, nem is holnap, — hanem most, azonnal, itt kell döntenie, ebben a percben!

A király előbb elképedve nézett rá,
Azután belátta, hogy igaza van.

* A jelenet két szereplőjének közül csak az egyik él: Windischgraetz herceg. Kénytelen voltam pontosan ragaszkodni az ő naplójegyzeteihez, mert ez a beszélgetés minden szavában nagyon fontos és a herceg följegyzései autentikusak.

A következő állomáson, összeköttetést kért a herceg Budapesttel. Felhívja Andrássyt telefonon és innen közölte vele a király akaratát, hogy vegye át a külügyminiszterséget.

Ugyanezen az állomáson kapta a főparancsnokság jelentését a király, hogy az olasz offenzíva megkezdődött!

Éjszaka fődte be a tovavágtató udvari vonatot. Kalapáltak a kerekek a síneken, prüsskölt, fűjt, zakatolt a lokomotív. Két rettenetes, kimeredt véresszínű szemét előreszúrta a sötétségbe a vonat. Mintha ki akarna menekülni az úttalan, reménytelen, nyomasztó feketeségből. Mintha utat kémlelne a jövő felé. Mintha lázasan, tébolyultan rohanna ki a világból, hogy olyan földdarabot találjon, ahol nyugalom van, ahol békesség*? van...

A szalonkocsi ablakai egész éjszaka világosak voltak. A széles üvegablakok fény foltjai egy-egy pillanatra békességben alvó tanyák, álmodó mezők képét szakították ki az éj bársonyából.

A király és a herceg- egész éjjel együtt voltak a kocsiban.

— Felsőged nagyot hibázott, mikor, olyan későn kezdte programjának megvalósítását. Ha eg-y évvel előbb ad széleskörű autonómiát Ausztria népeinek és egy évvel előbb adja meg az önálló magyar hadsereget, meg a perszonáluniót, — nem jutottunk volna idáig!

— Igen, igen, önnek igaza van Windischgraetz... De hát mit tehettem¹? Alkotmányos uralkodó vagyok, nem intézhetek el ilyen kérdéseket hatalmi szóval.

Alkotmányos uralkodó vagyok és ez a végzetem!

— Kivételes helyzetben kivételes rendszabályokhoz kell nyúlni! Károlyi sem ragaszkodik a törvényes korlátokhoz. Hiszen a fronton az ő röpiratát osztogatják, melyben arra uszítja a katonákat, hogy ne harcoljanak tovább, hanem forudljanak a belső ellenség, a dinasztia ellen!

A király hitetlenül rázza a fejét.

— Nem, ezt nem tudom elhinni Károlyiról! Nem tudom elhinni azt sem, hogy a forradalom éppen én ellenem forduljon. Hiszen én ugyanazt akarom, amit Károlyiék!

— Ugyanezt, Felség*? Alig hiszem, hogy Károlyi ugyanazt akarná, amit Felséged!

— Gyökeres változást akarok, a népek szabad fejlődését akarom biztosítani, Magyarország teljes különállását óhajtom, nemzeti hadsereget, perszonál-uniót, különbékét — és szakítást Németországgal! Én ezt akartam már régen, de nem támogattott senki! — Hát nem akartam én kielégíteni a cseheket és a délszlávokat? Hogy nem nyúltam korábban radikális reformokhoz, az csak annyit jelent, hogy nem akartam autokratikusan kormányozni. Alkotmányos uralkodó vagyok, meg vagyok kötve. A népek politikáját csinálják maguk a népek. Nem kergethetek el olyan minisztereket, akiknek többségük van a parlamentben!

Már nagyon felindult volt a király. Hangja rekedt az izgalomtól. Kezével az asztalon dobolt, a lábát furcsán himbálta. Látszott, hogy fizikuma, lelki egyensúlya nehezen bírja a rászakadó szerencsétlenséget. Hangja olyan ideges és heves volt, hogy a királyné meghallotta a szomszéd fülkében és bejött. Megsimogatta a fejét, néhány meleg, kedves szót szolt hozzá és leült melléje.

A király megnyugodott.

GÖDÖLLŐI ÉJSZAKA

Aranyszínbe öltözött a gödöllői park.

A hervadás királyi pompával kendőzi fonyadt arcát. A levelek üde zöld színét, a virágok kicsattanó pompáját megfagyasztotta az október lehellete. De, hogy ne fájjon nagyon a pusztulás, hogy szemünk ne lássa azt, ami rút a hervadásban, ne lássa a fonyadást, a ráncokat a termé-

szet arcán, arany- és biborszínek zuhataga tölti be ilyenkor a hervadó ligeteket, a méla domboldalt és a völgyeket. Az ősz rozsdavörös pompája ez.

A lepihenő nap szétömlő aranykincse ottmarad a hervadt leveleken.

A száraz avaron léptek zörögnek. Magas, szikár úriember megy végig a gödöllői parkon, a régi barokk kastély felé. Andrássy gróf, az új külügy-miniszter.

Az osztrák-magyar monarchia legnagyobb külügyminiszterének fia...

Az osztrák-magyar monarchia utolsó külügyminisztere!

Most megy felesküdni a király elé.

Az előcsarnokban álmatlan arcú szárnysegéd siet végig. Fölmegy az emeletre. Híreket visz az olaszok végső támadásáról. Azt mondja suttogva, míg a szőnyeges lépcsőn fölhalad, hogy a bomladozó front, amely már egy hete ingadozik, lázad, széthullóban — még ellent tud állni az irtóztató erejű ellenséges támadás első hullámainak!

Micsoda hadsereg volt ez!

Még fölslázásában, megsemmisülésben is félelmetes!

Két feketébe öltözött politikus megy föl a lépcsőn. A kabinetiroda egyik titkára vezeti őket.

— Most telefonáltak Budáról, hogy az egyetemi ifjúság megostromolta a királyi palotát. A rendőrök szétszórták őket. Gödöllő felé akarnak jönni...

Szürkület borul a kertre. Opálszín fátyola árnyékkal takarja a fákat és ösvényeket.

A sárgászörös avarszőnyegen hosszú aranyki-gyók csúsznak végig. Az öreg kastély ablakainak fénye... Az ablakok riadtan, kérdezve-kutatva, fürkészve néznek bele az estébe.

Mit hoz a holnap”?

A király most hallotta meg, hogy az ebédlőteremben két parasztképviselő várakozik. Szabó István Nagyatádról és Mayer János. Mingyárt hívhatja is őket.

Nyílik a fehérlakkos ajtó, belép rajta a két ma-

gyar. Zsinóros fekete lajbi vari rajtuk, rámás csizma nyikorog a lábukon, amikor ebben a szomorú órában királyuk elé mennek: a föld népének egyszerű fiai. Mikor a király meglátja őket az ajtón belépni, elébük siet és barátságosan megrázza a kezüket.

— Felséges úr — mondja elfogódott hangon Szabó István —, a falu népe hűséggel van Felséged iránti. A földműves és gazdanép ragaszkodik a trónhoz, de panaszaik vannak. Kívánságai volnának ...

Beszél régi sérelmekről, beszél új kívánságokról. Egyszerűen, nagyon értelmesen, sok méltósággal, mégis tisztességtudóan. Űgy beszélget a királlyal, mintha valami kedves, fiatal katonatiszt kérdezzetné. Bizalmatlan szívét megveszi, meghódítja a fiatal uralkodó tekintete. Tartózkodásának vastag kérgét, amely minden parasztemberben annyira kemény az úri osztályból valókkal szemben, valami megolvasztja ebben a félórában. Átmelegíti a lényét ennek a szelídnézésű, egyszerű szavú, kedves és jóságos fejedelemnek beszéde.

A király, mielőtt elbúcsúznék tőlük, így szól a két parasztképviselőhöz:

— Én is azt akarom, hogy magyar népem boldoguljon és nyugodtan élhessen jövő generációjának. Nincsen más vágyam, mint hogy mindenki boldog legyen az országban. Azt akarom, hogy ezt a súlyos válságot mindenki megnyugvására oldjam meg.

... Jönnek-mennek. Nyílik az ajtó, csukódik az ajtó. Képviselők, miniszterek, pártvezérek, grófok és parasztok, baloldaliak és jobboldaliak. A király türelmesen meghallgatja a fantaszt és hóbortos Jászi Oszkárt is. Mindenkire csak jó szava van. Mindenkire arra kér, hogy nyújtson neki kezet, segítsen megmenteni az országot és a békét.

Mérges darazsak zümmögnek a kastély körül ...

A hír...

Csilingel a telefon, bűg a táviródrót, tülkölnek az autók.

Újabb ezredek árulása a fronton...

A Károlyi-palotában gyanús elemek gyülekeznek...

Szőkevény tisztelből katonatanács alakult!

A kastély hátsó kapujánál komoran strázsál két gárdista. Kezük a forgópisztoly tokján.

Este van, sötét, vigasztalan este. A régi kastély szobáiban úgy járnak az udvari emberek, mint az árnyékok. Fehér szobáscsában aranyos gyermekfejek bújnak össze a képeskönyv fölött. Este van már, álmosak a picinyek. Az udvari frájjok csittítgatják, csöndesítik az aranyosfejű gyermekeket. Be meg kell várni a szép mamácskát, mert ki más fektetné őket puha ágyukba? Végre bejön a szobába. Az arca halovány, égő két szeme, amely úgy ragyogott boldogság könnyűein át két nappal ezelőtt még Debrecenben, — sötét gödörbe mélyedt. Kék karikák gyászos abroncsa veszi körül ezt a csodálatos két szemet. Finom ajka szélén fáradt, keserű vonás mélyül. Mikor meglátja a gyerekeket, kicsit élénkebb lesz a nézése. Hirtelen ott terem a kicsinyek előtt, elébük omlik és egyszerre öleli át őket, görcsös öleléssel, mintha oltalmazni akarná egy világ ellen a szőkefürtös Murillo-angyalkákat. Azután szépen imádkozik velük, lefekteti ágyacskájukba és betakarja őket. Homály borul a királyi gyermekek szobájára, csöndesség lesz. Kis szájacskák halk lehellete, ütemes lélekezése tölti be a levegőt. A királyné lábujjhegyen oszon ki a folyosóra, vissza az ura szobájába, ahol birodalom és dinasztia élete-halála forog a kártyán.

Dupla, vagy semmi!

Az ablak alatt az ór ütemes lépése hallik...

A város felől piros az ég alja.

A gyermekek szunnyadnak csöndesen. A leg-

kisebbik barnaszemű, ijedtképű mackót szorít rózsaszínű kis kacsójába. A legnagyobbnak a kezecskéje meg most is szorongatja a lovaglóstort, amivel játszott, mielőtt elaludt volna, ő bizonyosan arról a csodálatos, ragyogó meséről álmodik, amit egyszer, igazában látott Buda várában, a Mátyás-templomban, amikor anyuskája olyan szép volt, mint egy tündér és az apuskája olyan volt, mint a jó Isten maga. És nagy, öreg kardot tartott a kezében, azzal négyfelé suhintott a levegőben és a fején gyönyörűséges szép régi korona volt...

Apuska akkor éppen olyan volt, mint a királyok a képeskönyvben.

Az országút sötét messzeségéből két izzó szem lángol, rohan Gödöllő felé mint a vészkiáltás. A sziréna ijedt sikoltása fölveri az erdők őszi csendjét. Két sötét alak ül az autóban.

A koci most halkán bekanyarodik a kastély udvarára, a motor kattogva, fűjva, prüszkölve, zihálva vergődik a kapu előtt, mintha rohanni akarna — tovább, tovább! A két lángoló reflektorszem meredten nézi a zöld zsalugáteres ablakokat.

... A szocialisták két vezére most lép először a koronás király elé!

Hűséget, tiszteletet, lojalitást vullanak itt. Miniszterségre várnak.

Néhány nap múlva majd feldöntik a trónt.

De ma — ma még mélyen hajolnak a király előtt.

Ma még — nem lehessen tudni!...

Ma még Károlyi Mihály is itt van. Még esküszik, még fogadkozik. Hogy hűséges, hogy a trón és monarchia oszlopa. De nevezze ki a király miniszterelnökké, még pedig azonnal, mert ha nem, akkor kitör a forradalom! Mert ebben a percoen az országnak nincs egyéb fájdalma, mint az ő személye.

Egykor Kossuth Lajosok voltak a nemzet vezérei a Habsburgokkal szemben...

Ma Károlyi Mihályok.
Micsoda paródia!

Sötétség borult már a gödöllői országútra. Hatalmas fekete autó szalad Pest felé. Eloltják a lámpáját, az éj sátora beborítja. Két árnyék beszélget a sötétben robogó kocsiban:

— Őfelsége azt mondta nekem, amikor kijöttél tőle, hogy megesett a szíve rajtad. Azt mondta, hogy könnyes szemekkel panasztad neki, milyen nehezedre esik velem szembeszállni. Eddig minden politikai küzdelem ellenére is jó volt közöttünk a családi viszony...

A másik lehorgaszta a fejét és nem felel.

— Most már megvalósult, amit akartál: különbéke, rövid idő múlva perszónálunió, demokratikus választói jog. Mit akarsz még? Aki ilyen körülmények között még forradalmat csinál, a legnagyobb gonosztevő. A forradalom következményei ma már kiszámíthatatlanok. Vigyázz, mert a forradalom teljesen megsemmisítheti hazádat! Vigyázz, nehogy a legnagyobb bűnt kövesd el, amelyet magyar ember hazája ellen valaha elkövethet!

A másik még mindig némán hallgat...

— Népszerű vagy, közvélemény van mögötted. Amit a háború végéről jósoltál, az bekövetkezett. Megtörtént végre egyszer az az eset is, hogy az a ló futott be elsőnek, amelyre te tettél... Hát most nagy szakembernek tartanak! A radikálisoknak azonban nem az egyéniségedre, hanem a nevedre van szükségük. Ők rajtad keresztül akarnak érvényesülni... Jó cégtábla vagy a forradalom számára! Most még megállíthatod az áradatot. Ha ezt megteszed, az egész történelmi magyarság melléd áll. Históriai hivatást teljesítesz, és századokra világító érdemet szerzel magadnak. Hatalmad rendíthetetlen lesz, amíg élsz és emlékednek szobrot emelnek. De, ha a történelmi magyarság ellenére akarod megszerezni az uralmat, és végrehajtod a forradalmi programot minden túlzásá-

val, akkor vajmi rövidéletű lesz hatalmad! Hogyan képzeled, hogy a forradalmi szociáldemokráciára támaszkodva tartós hatalmat gyakorolsz az egész polgárság ellen? Aprópénzre váltod a tőkédet és csődbe jutsz. A forradalom túl fog menni rajtad, a forradalom le fog gázolni, mert elkövetkezik a perc, amelyben nem vállalod tovább a felelősséget a forradalom fázisaiért... Akkor majd félre fognak lökni, mint a kifacsart citromot.

... A kopasz fák úgy maradtak el az autó mellett, mintha homálybavesző nemzeti öntudatunk utolsó fegyveres sorfala állana komor öröséget a gödöllői kastély és a forrongó Pest között ..

— Vigyázz, mert magadat is tönkreteszed! Neved átkozott lesz az évszázadok végtelenségében, emlékedet gyalázní fogják az egymást követő generációk. Sírásója leszel a nemzeti függetlenségnek, mely politikád vezető gondolata volt. Vigyázz!

A másik néma maradt...

A város szennyes moraja, zűr-zavaros lármája kísérte már az autót. Benn voltak a nagy körúton. Az egyik kiszállt az autóból.

... Akinek csak a hangját hallottuk, az új külügyminiszter volt: Andrassy Gyula gróf.

És a másik, aki hallgatott, a veje: Károlyi Mihály gróf...*

Másnap a királyt az ausztriai események Bécsbe szólítják. Csak két napra akar elutazni Gödöllőről. Erre vall, hogy családját, gyermekeit visszahagyja.

Udvari vonatán magával viszi Bécsbe Károlyi Mihály grófot is, hogy az beszélhessen majd az új osztrák miniszterelnökkel, Lammasch professzorral.

Ez volt az a Lammasch professzor, akit nyolc

* Andrassy Gyula gróf föl jegyzései nyomán.

nappal előbb még kidobott a király azért, mert lemondást tanácsolt neki!

Abban a percben, amelyben elhagyta Magyarország területét, még nem tudhatta a szegény király, hogy oda nem térhet már vissza. Ha tudta volna, bizonyosan nem hagyja itt életénél drágább gyermekeit.

NEM LEHET STATÁRIUMOT HIRDETNI, MERT NINCSEN RÁ PARAGRAFUS...*

Azon az éjszakán, amikor, a király Bécsbe utazott, éjjel félegykor mérges, riadt berregés zavarta föl Andrássy úti lakásán Szterényi bárót, a kereskedelmi minisztert. Azon az apparátuson szólalt meg a csengő, amelynek nem volt semmiféle kapcsolása a telefonközponttal. Ügynevezett „miniszteri telefon” volt ez, mely automatikusan működött és csak a miniszterek lakását kötötte össze egymással.

— Halló! — szólt bele mérgesen a telefonba Szterényi. Nem tudta megérteni, hogy miért zavarják ilyen időben?

— Itt Szurmay.

A honvédelmi miniszter volt!

— Mi az, mi történt?

— Gyere azonnal a honvédelmi minisztériumba. Nagyon sürgős!

— Mi lehet olyan sürgős hajnali egy órakor?

— Kérlek, ne kérdezősködj, hanem gyere azonnal! Itt lesz Wekerle is, meg a többiek. Nálam biztonságban vagytok...

Szterényi nem értette a dolgot. Különösen azt nem értette, miért kell neki ezen az éjszakán biztonságban lenni? Nem volt ideje hosszabb töprengésre, mert mire felöltözött, már ott zakatolt kapuja előtt a honvédelmi miniszter autója.

* Szterényi József báró elbeszélése és feljegyzései után.

Hajnali két órakor Szurmay szobájában együtt volt már: Wekerle Sándor miniszterelnök, Tóry Gusztáv igazságügyminiszter, Szerényi báró, a többi miniszterek, — Serényi gróf kivételével, aki neme volt hajlandó felkelni az ágyból, — meg néhány magasrangú katonatiszt.

Szurmay akkor végre megadta a fölvilágosítást.

— Furcsa dolog történt az este! Andrásy Bécsbe utazott, hogy átvegye a külügyminisztérium vezetését. Alig hogy belépett a váróterembe, kisírt szemekkel, teljesen magánkívül rohant be oda a mostohalánya, Katinka grófnő, Károlyi Mihály felesége. Belekapaszkodott Andrásy karjába és görcsös zokogás közben kezdett akadozva, dadogva beszélni:

— Az Istenért, nevezzétek ki Mihályt azonnal miniszterelnökké, mert ha nem nevezik ki, még pedig ma éjszaka, akkor kitör a forradalom!... Mihály nem tudja, hogy én itt vagyok... Valahogy senki meg ne tudja, mert akkor engem árulónak tartanak!

Andrásy elképpervedve nézett a lányára. Honnan veszi ez, hogy kitör a forradalomé De Katinka grófnő nem mondott többet, csak még ennyi felvilágosítást adott:

— Valami szovjet-féle van együtt nálunk! Nagyon sok furcsa ember... Nagyon izgatottak. Borzasztóan lármáznak! Ma éjszakára nagy dologra készülnek.

— Andrásy elutazott, de Windischgraetz herceget itt hagyta, ő jelentette azután az egészet nekem, — fejezte be elbeszélését a honvédelmi miniszter.

Hajnali félhárom volt. Rettentő izgalom uralkodott a szobában!

Ebben a végzetes órában sehol sem lehet megtalálni a főkapitányt.

Végre három óra felé előkerült Sándor László. Szemrehányóan és fölényesen beszél Szufinayval.

— Ugyan — hát vacsorán voltam! Igazán

kár volt felülni ennek a mesének, kegyelmes uram! Egyenesen mosolyodni kell rajta. Ezért ugyan kár volt alarmit fúvatni!

Nyílik az ajtó, Hunyady József gróf főudvarmester és Windisgraetz Lajos herceg érkeznek. Rögtön a nyomukban lép be Lukachich Géza báró altábornagy, akit ezen az éjszakán, bécsi útja előtt nevezett ki a király Gödöllőn budapesti parancsnokló tábornokká.

Ha ezt a kinevezést egy héttel előbb sikerült volna kieszközölni, ha akkor nem akadályozza meg a bádeni hadsereg főparancsnokság, amely mindenféle rangsor-kérdésekkel és bürokratikus formásokkal odázta el Lukaehich kinevezését, talán nincsen októberi karnevál Budapesten!

De most már késő! A katonai parancsnoknak időre van szüksége, amíg megismeri a helyőrség csapatait, amíg intézkedéseket tehet.

Már nincsen idő semmire!

— Nem mondhatok semmit, — szól Lukachich. — Ebben a percben nincsen még áttekintésem. Nem ismerem a csapatok szellemét, nem ismerem a parancsnokokat, főképpen pedig a riadó-intézkedésekkel van baj! A riadó-intézkedést úgy összekuszálták az évek folyamán mindenféle pótrendelkezésekkel, hogy abban senki nem ismeri ki magát! Egészen új riadó-intézkedést kell kidolgoznom és azt a csapatok között kiosztani. Ezt pár óra alatt igazán nem lehet megcsinálni!

Közeledett a reggel. Egy parancsőrtszt behozta a nemzeti tanács kiáltványát a szobába. Szterényi rekedten csapott az asztalra.

— Most cselekedni kell! Statáriumot! Még ebben az órában. Le kell fogatni ezt a bandát, erőt kell mutatni, mert elvesztünk!

Szurmay kérdően fordult a miniszterelnök felé. Wekerle mosolygott és fölényesen legyintett a kezével. Az arca rózsás volt és derült, mint rendszeren, ő még mindig nem tartotta komolynak a helyzetet.

Szterényi nem hagyta magát. Tovább követele a kíméletlen intézkedéseket.

— Vigyázzunk, mert holnap már késő lesz! Az orrukra kell ütni! Gondoljátok meg, hogy a felelősségünk egészen rendkívüli!

— Baj van, — mondta aggodalmas arccal az igazságügyminiszter, — baj van a statáriummal! Nincsen rá paragrafus, nincsen rá törvényes jogalap!

— Ugyan, mit kutatunk paragrafusok után, — heveskedett tovább Szterényi. — Mikor forradalom van. akkor mi paragrafusokat és jogalapot keresünk? Ők sem fognak jogalapot keresni!

Végül minden intézkedés nélkül váltak el a miniszterek és a tábornokok.

Nem hirdették ki a statáriumot.

Nem volt rá paragrafus!

OKTÓBERI ESTE A BALLPLATZON.

Egész nap szitált az eső. Szürke, szomorú, nyomasztó októberi délután volt. A Ballhaus ódon ablakai elé finom párafüggönyt húzott az ősz csontos keze. Talán azért, hogy akik odabenn nyüzsögnek, dolgoznak, légvárakat építenek és reménykednek még, ne lássák a bécsi uccát, ne tudjanak semmit a külvilágról.

Hiszen ami azt illeti, ebben az öreg épületben sohasem tudtak valami sokat arról, hogy mi történik a külvilágban és odakünn a tornyokban hányat ütött az óra...

A diplomaták, tábornokok és fontoskodó politikai magántudósok, akikről senki sem tudja, honnan jönnek, mit akarnak és kicsodák, ott sügtakbúgtak, csoportosultak és nyüzsögtek ma délután is a régi Tanzsaal finom parkettjén, amelyet még Ferenc császár idejében rakott ki művész keze. Egymást félrehúzza a sarokba, hűvös és felhős arccal elhúzódva egy-egy kerevetre, kérdezgették és informálták egymást, lehetőleg hamisan.

Az osztrák-magyar külügyminisztérium épü-

leiében még akkor nem voltak, tisztában azzal, hogy forradalom, van. A tisztviselők, főképpen az ifjabb urak, még mindig délelőtt tizenegy órákor, jártak be a hivatalukba és nem voltak kaphatók arra, hogy legalább a hivatalos órákat megtartsák. De azért a sors gonosz iróniája folytán, anélkül, hogy tudtak volna róla azok, akik benne vannak, már forradalmi képe volt magának a minisztériumnak is. Mert vajjon ki merete volna álmodni még csak egy héttel ezelőtt ezt a zavaros, nyüzsgő és olykor hangos sokaságot ezek között a falak között? A Tanzsaal, ez a barokk fogadóterem máskor félhomályban merül el és csak egy-egy attasé vagy titkár vékonytalpú lakkcipője surran végig a süppedő szőnyegeken. Hangos szót e falak nem hallottak még és tömegeket nem láttak az aranykeretes velencei tükrök, meg a rég sírjukban pihenő kancellárok, akiknek a homályos képe csodálkozva néz le a falakról a sok idegen arcra, a sok plebejus profíla, a zajra és a profán nyüzsgésre. Valóban, ez már a forradalom! Mert íme, a külügyminiszter fogadótermében csak úgy ki-bejárnak az emberek és az áthaladó diplomatákhoz teljesen idegen urak oda mernek lépni, hogy megkérdézzék: mi újság?

Az egyik sarokban együtt üldögél egy plüssgarnitúra ölelő karjaiban egy nagyon tehetséges pesti újságíró, egy volt követ, meg egy tábornok. Éppen azt nézik, hogy vajjon miért olyan mérges és konsternált a Windischgraetz herceg titkárának arca, amikor időnként odasiet a telefonasztalhoz, hogy azután eredménytelenül jöjjön el onnan ismét. Ez a nevezetes asztal a Tanzsaal másik sarkában, a politikai département osztályfőnökének, Windischgraetz hercegnek a szobája előtt áll. Két apparátus van rajta. Az egyik közönséges bécsi telefon, a másik szép, magas, fekete politúrozott előkelő masina, amely semmi-
ben sem hasonlít demokratikus külsejű kollegájához. Ez a fekete gép olyan előkelő és komor, mint egy Bösendorfer-zongora. A budapesti mi-

niszterelnökséggel köti össze közvetlenül, minden közbeeső kapcsoló nélkül a külügyminisztériumot. Aki ezt a hallgatót fölveszi, annak egy másodperc múlva a budai Vár felel. A rokonszenves fiatal titkár, akin egyébként mindenki meglátja azonnal a civilruhájában is elegáns volt katonatisztet, már negyedszer emelte föl a kagylót, beleszólt valamit, azután halványan és értetlen arccal letette. A pesti újságíró, aki a másik sarokból figyelte ezt a megismétlődő elsápadásokat, átment a termen és megkérdezte a titkárt, hogy mi baj van a pesti direkt vonallal?

— Kérlek, már negyedszer hívom a miniszterelnökséget, hogy megtudjuk, mi van Pesten és amint fölveszem a kagylót, valaki a nemzeti tanács nevében felel és azt mondja hogy a miniszterelnökséggel nem lehet beszélni és azután szó nélkül bontja a vonalat!

Most az újságíró próbálkozik. Fölveszi a kagylót.

— Halló, itt külügyminisztérium, Bécs.

— Itt Gellért százados.

— Kérem, százados úr, hogy lehet az, hogy ön be van ide kapcsolva? Ennek a vonalnak semmi köze a budapesti telefonközponthoz. Tessék megérteni: a külügyminiszter beszélni akar a magyar miniszterelnökkel!

— A Nemzeti Tanács megtiltotta a beszélgetést! A vonalat átkapcsoltuk a telefonközpontba, a miniszterelnökséggel nem lehet beszélni...

...Körülbelül így tudták meg a Ballplatzon azt, hogy Pesten komolyan és visszavonhatatlanul kitört a forradalom.

Egymásra néztek: az újságíró, a követ, a tábornok, meg a titkár. Nem szóltak egy szót sem. Csak egymásra néztek. De akkor az újságíró már húzta is őket az ablak felé, ahol a pára unom csipkéjén keresztül mégis csak kezdett lassan kibontakozni, kezdett a külügyminisztérium exkluzív homályába betekinteni a bécsi ucca. Ha már

a budapesti eseményeket ilyen hiányosan és véletlenül tudják meg az osztrák-magyar külügyminisztériumban, akkor legalább arról is hadd tudjanak meg valamit, hogy mi történik az orruk előtt, a bécsi uccán...

Mert ami odakünn történik, az eléggé alkalmas arra, hogy elakadjon a lélekzetük. A csöndes, finom, előkelő Ballhausplatzon, ahol az emberek nem mertek keresztül menni még ezelőtt három nappal, ordítózó, részeg csoport támo lyog végig: civilek és rendetlenül öltözött Deutschmeisterbakák vegyesen. Ázott paraplé alatt egy pár nagyméretű kalucsni ijedten csoszog át előttük a Burggarten felé.

Egy attasé rohan át a termen. Egész kikelt az ábrázata:

— A csöcselék most égette el a sárga-fekete zászlót a parlament előtt! Éltetik Németországot és abcugolják a dinasztíát! Éneklik a Wacht am Rheint, meg a Marseillaiset!

Az urak egymásra néznek:

— Ez Wedel gróf keze! A német nagykövet válasza Andrásy különbékeajánlatára...

Az újságíró, aki az előbb fölfedezte a párafüggönyök mögé rejtőző külügyminisztérium, részére a forradalmat, most ironizálni kezd:

— A Wacht am Rhein, meg a Marseillaise! Pikáns műsor! Látszik, hogy a diplomaták és politikusok jobban értenek a zenéhez, mint maguk a muzsikusok. Lám, lám, milyen szépen megfér egymás mellett a proletárok forradalmi himnusza és a porosz militaristák nemzeti dala! Nagyszerű!

A generális háborog:

— A Kaiserstadt hű és loyális népe! Persze, évszázadokon át éltek a császárokból, sütkéreztek a Habsburgok fényében, máglyára akartak küldeni mindenkit, ha nem versenyzett velük a hűségben, a szolgálai alázatban, gazdagodtak, dagadtak, duskálkodtak — és íme, az első kakasszóra! Meg se várják a harmadik kakasszót...

— Ja, a derék bürgerek végre is nem aposto-

lok, hogy türelemmel várjanak, amíg a kakas harmadszor kukorékol, — szól közbe az újságíró.

Mensdorff gróf, volt londoni nagykövetünk ezalatt egy csöndes szobában remegő kézzel és elszorult szívvel szövegezi az utolsó, kétségbeesett jegyzéket az Egyesült Államok külügyminiszteréhez: „Emberiességet kérünk! Gyors választ, azonnal, a békeajánlatra, mert itt a káosz, a felbomlás, a vég!”

Emberiességet kérünk!

S. O. S.!

Mint mikor a hatalmas hajó alámerül. Ropognak az acélgerendák, hullámok csapnak át a földéretén, leroskadnak a magas árbocok...

Az örvényből hallatszik már a mélységek dala.

S. O. S!

Windischgraetz herceg nyúlánk alakja jelenik meg a küszöbön a nagy lépcsőház felől. Mindenkinek föltűnik, hogy milyen halovány és a szeme milyen beesett. Csak fél percig tart, amíg átsiet a jobboldali szárnyasajtó felé. Az aranycirádás tölgyfaragás mögött eltűnik a külügyminiszter fogadószobájában. Mögötte összesúgnak a benfentesek: „Most jön a monarchia utolsó koronatanácsáról.”

Vajjon a herceg tudja-e már, hogy ez volt az osztrák-magyar monarchia utolsó koronatanácsa.

A nagy miniszterteremben dolgozik az utolsó külügyminiszter. Fekete kabátban ül a kétszárnyú empire-íróasztal előtt, ahol egykor történelmet csináló apja, a hármasszövetség alkotója dolgozott. A hatalmas karosszékben egészen elvész sovány alakja. Az utolsó napok, az álmatlan éjszakák nyoma ott van rajta. A nagy lelkiharc, a ráneheződő tragikus szerep bélyege ott virraszt szenvedő arcán. A szakállas, finom fej összeesett és viaszsárga. Máskor olyan élénk szeme fáradt, fénytelen, szinte kifejezéstelen. Keskeny arisztokratakezén sárga és ráncos a bőr. A lankadt, erőtlén, bágyadt jobbkez a karszék selyempárnáján pihen. Mozdulatlanul, reménytvessztve, eler nyedve. A falakról mélabúsan néz a miniszterre

a jóságos Ferenc császár, Napoleon apósa. És keményen, szigorúan, mintha feleletre vonná: Ferenc József, őt nézik ebben a végzetes órában mind, mind, akik benépesítik ezeket a falakat, az egész múlt, az egész történelem, a nagyság, a hatalom kísértetei: a császárok, a miniszterek, Beust kancellár és a sor végén skarlátvörös magyar tábornoki díszben, szánakozva, apai jósággal mosolyogva rá: az édesapja...

A herceg szemben ül a gróffal és meséli a tragikus délutánt. Nincsen semmi szín a hangjában, egészen monoton, szürke, fénytelen a beszéde:

— A kerek asztal körül négyen ültünk: Őfelsége, Arz báró, Holub altengernagy, meg én. A vezérkar főnöke, az ő megszokott hideg, fölényes modorában jelentette, hogy az olasz áttörést befejezettnak tekinthetjük. Az olasz és angol erők ugyan lassan nyomulnak előre, de a mi hadseregünknek többé nincsenek tartalékai. Ha azt akarjuk, hogy néhány intakt hadosztályt, amely fölött még rendelkezni lehet zárt rendben hazavigyünk és megmentünk a káoszból, hogy a belső rend fentartására használjuk, azonnal meg kell kezdeni a fegyverszüneti tárgyalást Diaz tábornokkal ... Mikor Őfelsége feléje fordult és megkérdezte, hogy tulajdonképpen vannak-e még ilyen hadosztályok és hány hadosztályra lehet még számítani, Arz zavarba jött. Az felelte, hogy az összeköttetés a hadseregfőparancsnokság és a felbomló front között annyira hézagos, annyira megbízhatatlan már, hogy tiszta képet nem tud többé adni...

— Moist a tengernagy következett. A flotta legénysége lázadásban van. Fegyverrel a kezükben, elszántan követelik, hogy szállítsák őket partra.

... Azt már Őfelsége tudja, hogy a lázadás egy héttel ezelőtt kezdődött. Akkor sürgönyözött kétségbeesésében a pólai Marineamt Budapestre, a forradalmi Nemzeti Tanácshoz, hogy csillapítsák le őket a lázadó matrózokat. Akkor történt meg az a képtelen és megbocsáthatatlan dolog, hogy

Wekerle miniszterelnök ezt a sürgönyt odaadta az óbudai tengerészkülönítmény parancsnokának, Sényi Péter korvettkapitánynak, aki díszbevágtatta magát, hivatalosan, a miniszterelnök nevében megjelent a Nemzeti Tanács előtt és a forradalmat nyíltan szervező, börtönbe és akasztófára való társaságnak könyörgött, hogy telegrafáljanak Póla alá és mentsek meg a flottát...

— Holub jelenti tovább, — folytatja a herceg, — hogy Korosec képviselő a délszláv nemzeti tanács nevében követeli, hogy a flottát a hadúr adja át a délszláv forradalomnak. A haditengerészet főparancsnoksága tisztelettel javasolja, hogy őfelsége teljesítse ezt a kívánságot és adja át ugyanakkor a délszlávoknak Póla hadikikötőt... Habozásra nincsen idő, mert ha nem adjuk a flottát és az arzenált a forradalomnak, elveszi az ellenség. Az olaszok kezébe kerül minden!

A király most indulatos lett. Rekedten, fölháborodva tiltakozott:

— Nem, nem! A flottát nem adom! Mit gondolnak többi népeim, ha kiszolgáltatom a flottát a délszlávoknak, a flottát, amely mindnyájuké! Nem, nem!

Az altengernagy újra argumentált:

— A flotta valójában már nincsen Felséged kezében. Csak arról lehet szó, hogy a délszlávok kapják-e, akik végre mégis Felséged alattvalói, vagy az ellenség...

A király még gondolkozott:

— Vajjon azok az urak, akik most ezt a gyalázatot tanácsolják nekem, nem lesznek-e némák, mikor még az emlékemet is gyalázzni fogják ezért a tettemért?

Megrendülve néztünk a király halovány arcába. Harmincegyéves mindössze még! És arról bőszéi, hogy nemsokára már csak emléke lesz közöttünk!

Végül ez is határozatba ment...

Andrássy egészen magábaroskadt, mialatt Windischgraetz beszélt. Nincsen szava, nem kérdez

semmit. Az arca peiféek alatt tíz évet öregedett. Finomalkotású alakja még jobban összegörnyed, szinte elvész annak a hatalmas empire-karszéknek a karjaiban, amelyben egykor apja ült, hogy összekovácsolja ennél az íróasztalnál Európa leg-hatalmasabb államszövetségét, amely most, ezekben a percekben válik semmivé... És a fiúnak, akit életének végzete mindig későn állított oda, ahol korábban nagy szolgálatokat tehetett volna, ezt meg kell érnie. Meg kell érnie éppen itt, ezen a helyen, a sors irgalmatlan, gonosz szeszélye folytán, hogy lássa nemcsak apja művének felbomlását, nemcsak a Habsburgi birodalom megsemmisülését, de saját hazájának pusztulását is.

Itt, ezen a helyen, ahol atyja alkotott nagyot..

Némán ül a helyén. Bús csönd szállott a teremre. A régi császárok és a régi kancellárok képét jóságosan betakarja árnyékkal az este...

Talán, hogy ne lássák. Talán, hogy ne hallják...

— öfelsége most utasítást adott Arz-nak, — folytatja rövid szünet után a herceg, — hogy Weber tábornok azonnal kezdje meg a fegyverszüneti tárgyalásokat az olaszokkal. Azután így szólt: „A magyar hadosztályok, ha vannak még ilyenek, minden halogatás nélkül azonnal útbaindítandók Magyarországra, Kövess tábornagy parancsnoksága alá, a magyar terület védelmére. Ha Ausztriának vége és minden, minden szertehull, egy nem merülhet el: Szent István országa! Uraim, egy követelésem van: Ezt a parancsot minden erélynek utolsó megfeszítésével azonnal teljesíteni kell!”

Már minden határozatba ment. Én írtam meg a koronatanács jegyzőkönyvét. Most alá is kellett azt írni. A tollat átadtam a királynak. Reszketett a kezem, az övé is. Rányomta a papírra. Percegett a toll, mintha nyögne. Jól hallottuk ezt a neszt a túlvilági csöndben. Ez valóban síri csend volt!... Akkor a király átadta a tollat a vezérkar főnökének, ő is leírta a nevét. Most a tengernagy

következett. Aláírta... Visszakaptam a tollat, ráhajoltam a papírra és valami rettentő fájást éreztem a mellemben... erőltetve, kusza betűkkel odaírtam a nevemet. Te tudod, hogy én sohasem sírtam. Gyerekkoromban sem. Az édesanyám sokszor keményszívűnek nevezett ezért. Most — bocsáss meg, nem tehetek róla —, valami forróság bugygyant ki a szememből és ez a folyékony forróság ráseppent a papírra. Letöröltem, fölnéztem, hogy vajjon meglátták-e¹? És akkor láttam, hogy a király, hátradülve karszékében — sír! Sírt a király ... Az Arz hideg, cinikus, merev arca öfegmozdult, vonaglott a szája körül valami, — és a szeméből szépen, lassan megeredtek a könnyek. A tengernagy sima, előkelő tengerészképén is pottyogtak alá a könnyek.

...Úgy ültünk ott még percekig némán, mi négyen a királlyal és hullottak a könnyeink egy darab papiros fölé. A kezünk ott hevert az asztal szélén, mintha tartóztatni akarná még a papirost és a benne lakó végzetet. Úgy, mintha elesett katonák teteme volna a kezünk és alóla folydogálna a vér...

Sirattuk együtt az osztrák-magyar hadsereget, amely nem volt többé!

A herceg elhallgatott. Fejét a könyökére támasztotta és sokáig nézett bele a sötétségbe. A gróf arcát már akkor elfödte egészen az este. Sötét lett az ódon teremben. A régi bútorok» történelmi idők, szavak és tettek néma tanúi, beburkolóztak már az esthomályba.

Még sokáig nem gyűjtötták meg a lámpákat.

Még sokáig ültek ott egymással szemben, némán, sötéten, gyászosan: a Habsburgok utolsó külügyminisztere — a Habsburgok legnagyobb külügyminiszterének fia, — és első meghitt osztrálfőnöke, a Habsburgok marsalljának unokája ...*

* A koronatanács történelmi adatait a tanácskozás régi résztvevőjének egyike, Windischgraetz Lajos herceg emlékirataiból vettem.

Ezen az estén ott beszélgettek néhányan abban a kis udvari szobában, ahol a külügyminiszter és felesége ideiglenesen lakott. Tea mellett ültek négyen: Andrássy, a grófné, Windischgraetz herceg és Wiesner követ. Időnként megszólalt a telefon. Zavaros és rapszodikus hírek érkeztek Pestről. Ellentmondó hírek. Prága és Zágráb már akkor a nemzeti tanácsok kezében volt. Pola és a flotta a Narodni Sabor zászlaját tűzte ki. Fiume az olasz irredentáé és hadsereg nincsen többé! Reggel még lehetett beszélni Pesttel. Vázsonyi Vilmos még felhívta a Ballplatzot és azt telefonálta Windischgraetznek: „KüldjeteK végre csapatokat, hogy ártalmatlanná tegyüK ezeket a gazembereket!”

Csakhogy ezt a beszélgetést már hallgatta az a bizonyos harmadik. Az a harmadik, akiről még lesz szó néhányszor ennek a történetnek a során, az a névtelen és láthatatlan, mindenütt jelenvaló harmadik, aki ettől az időtől kezdve hosszú-hosszú éveken át intézménnyé lett a magyar közéletben, politikában és társadalmi életben. Akinek neve nincs, arca nincs, önérzete és becsülete nincs, — de hatalma, amely láthatatlan, mint ő, annál nagyobb és annál több. Az olvasó, akit nem akarok nyájasnak nevezni ennek a szomorú történetnek a során, bizonyára hallott már előbb is a telefon hívatlan vendégéről.

„KüldjeteK katonákat!” Az a temperamentumos magyar politikus, akivel mi sokban nem értünk egyet és akinek nagyon sok politikai tényét soha sem helyeseltük, kétségtelenül élesesű ember. Ő jól látta, hogy a pesti forradalom nem történelmi erők kirobbanása, hanem néhány száz aljas fráter érvényesülésének az eszköze, ő tudta nagyon jól, hogy Károlyi Mihály, ez a tehetségtelen és jellemtelen férfihiszterika éppen annyira fél a forradalomtól, mint amennyire akarja azt. De ő már nem vonulhatott vissza. Őt terrorizálta és ünnepelte egyszerre a saját obskúrus tábora. A névtelenség reménytelen homályából előretola-

kodó politikai stréberek, a nemzet eszmekörétől idegen, korrupt és mindenre elszánt áhírlapírók és mindenáron heccet akaró dégénérait plutokraták, akiknek óriási látványosság, nérói multság ígérkezett. Aki telefonon megbízható csapatokat kért Bécsből, Windischgraetzről, nagyon jól tudta, hogy kétezer puska sakkban tartja az elszántságuknál nagyobb gyávaságukat. Egy erélyes gesztus, egy ütés a szájára, örökre visszakergeti a Károlyi-palota és a Galilei-kör hátsó szobáiba a lázadást, amelyben történelmi köntöst akar magára húzni egy pár gyerekember, hogy forradalomnak nevezhesse magát.

— Hiába könyörgök — mondja Andrassy —, hiába fenyegetőzöm, hiába követelők! A hadseregfőparancsnokság nem intézkedik. Bizonyos, hogy vannak még megbízható hadosztályok, de majd akkor küldik őket, amikor már késő lesz!

Mialatt jelentik Svájcból, hogy a franciák hajlandók azonnal tárgyalni a különbékéről, az alatt Budapesten felborítják a helyzetet pár száz katonaszökevény segítségével. Adler Viktor pedig megjelenik este Andrassynál és bejelenti, hogy nagyon sajnálja, de minden késő már, ők, a néptribunok nem urai többé a bécsi helyzetnek, az uccán zavargó csoportok járnak, a katonák fegyvereiket tisztjeik ellen fordítják, a mob felülkerekedett már.

Andrassy még egyszer, utoljára megpróbálja fölrázni letargiájából a bádeni hadseregfőparancsnokságot. Minden finom ékesszólásával és tiszta logikájával sem tudja megmagyarázni nekik egy félórás telefonbeszélgetés alatt, hogy tulajdonképpen miről is van szó. Hogy a franciák tárgyalni akarnak a különbékéről az osztrák-magyar monarchiával és ezért az osztrák-magyar monarchiát legalább látszatában, úgyahogy, fenn kell tartani legalább egy hétig, mert ha az osztrák-magyar monarchiának még az illúziója is elvész, ha a forradalom úrrá lesz és nincs többé központi hatalom, akkor a franciák nem

fognak tárgyalni olyan külügyminiszterrel, aki alól kihúzták a birodalmat.

Minden hiába! A főparancsnokság halotti álmot alszik. Még voltak intakt hadosztályok akkor. Azok a hadosztályok, melyeket tíz-tizenkét nappal később Budapesten és Bécsben züllesztettek csak széjjel a katonatanácsok, a politikai megbízottak, az agitátorok. Hadosztályok, amelyek zárt rendben, tisztjeik vezetése alatt, ágyúparkjukkal és vonatukkal együtt példás fegyelemben meneteltek haza. Még tíz nappal később is! De a hadsereg-főparancsnokság nem intézkedett... A hadsereg-főparancsnokság ezekben a végzetes percekben még kevésbé állta meg a helyét, mint a hadműveletek során.

AKIK JÓL VANNAK INFORMÁLVA...

Álmatlan éjszaka után megjött a híre, hogy egy puskalövés nélkül győzedelmeskedett a pesti lázadás.

— Egy nappal előbb — jelenti egy talpig poros, autóköpenyeges úr a minisztériumban —, amikor figyelmeztették a budapesti főkapitányt arra, hogy a detektívtestület nagygyűlést tart, nevetve azt felelte, hogy: „ah, az anyagi helyzetük javításáról tanácskoznak.” A főkapitány olyan jól volt informálva ezekben a napokban, hogy még azt sem tudta, hogy a saját detektívtestülete csatlakozott a nemzeti tanácshoz! A lánchídi csata sem ábrándított ki senkit. Wekerle isteni nyugalmat és fölényes mosolyát nem rontotta és nem zavarta meg az sem, amikor a Nemzeti Tanács felhívást intézett a katonákhoz, hogy esküdjenek föl a forradalomra. Nem, azt igazán nem lehet állítani, hogy a forradalom üzemi bizottsága valami nagyon diszkréten dolgozott volna! Mindig tudtuk, hogy hol vannak. Nyílt parancsokat adtak ki, intézkedtek, a hatalom mindenki szeme előtt csúszott át a kezébe. És amikor még volt rendőr-

ség és csendőrség Budapesten, amikor még megbízható zászlóaljok is voltak a környéken, amikor ott állt az inotai tanezred a város határában — az ország minden részéből összeválogatott megbízható altisztek, valóságos gárda! — akkor; mindezt türte az államhatalom, türte Wekerle, türte Hadik, türte Szurmay, türte Sándor László, türte mindenki vakon, ernyedten.

Egy másik úr is közbeszól:

— Wekerle egy kis közigazgatási térképet rajzoltatott, míg odalenn az uccán már lángolt a lázadás. Nem tudott semmit. Nem hitt a híreknek. Csak legyintett a kezével... Másnap reggel tudta meg, hogy csakugyan forradalom van, amikor be akart menni a belügyminisztériumba.

— Hát Lukachich!

— Ő úgy került bele a forradalomba, mint Pilátus a Krédóba. Nem volt ideje még tájékozódni sem. A kritikus estén telefonált öfelségének. Jelentette, hogy lövetni fog...

— Ez volt a hiba éppen! Nem kellett volna jelenteni. A királynak pedig csodálatos jó szíve van. Megtiltotta neki... Nem szabad lövetni a sөpredékre...

— A sөpredék pedig hálából letaszítja trónjáról

Ezen a reggelen — október 31-ike volt — József főherceg, a homo regius, leszámolva a történetekkel és menteni akarva a királyságot, kinevezte Károlyi Mihályt miniszterelnökké. Kinevezte vele együtt a forradalmi kormányt. Egészen páratlan esemény volt ez a maga nemében: király nevezett ki egy forradalmi kormányt, amely erőszakosan ragadta magához a hatalmat.

Azóta ez a metódus már iskolát csinált és megisméltődött nemcsak nálunk, de más európai országokban is. Azzal a különbséggel, hogy más európai országokban, így Olaszországban és Spa-

nyolcországban ezek a forradalmi kormányok, miután kierőszakolták a hatalmat, esküt tettek a királynak, odaálltak a trón mellé és a konszolidáció, a hatalom stabilitását igyekeztek megteremteni. Híven meg is tartják azt az esküt, amit a trón mellé megtérve, a trón előtt fogadtak.

... A hitvány embereknek az. a gyülekezete, amely Károlyi-kormánynak nevezte magát, nem volt annyira önérzetes, hogy a királyi kinevezést akkor elutasította és az esküt megtagadta volna. Több becslést érdemelnének, ha azt mondják akkor a királyi hercegnek: „Nem megyünk ön elé, nem fogadjuk el az ön kinevezését, mert nincsen rá szükségünk! Mi a hatalmat magunkhoz ragadtuk, mi a nép akaratából és nem királyi bizalom alapján birtokoljuk a hatalmat, mi nem vagyunk monarchisták, mi meg fogjuk dönteni az államformát, mi el fogjuk kergetni az önök dinasztiáját!”

Ám ezek nem így cselekedtek. Azzal a tényükkel, hogy megjelentek a főherceg előtt és esküt tettek a királyra, bizonyították, hogy nem vérbeli forradalmárok, nem meggyőződéses hevítik őket, hanem lázadásuknak közönséges, önző, hatalmi céljai voltak. *Uralmat akartak*, miniszteri állásokat akartak és miután az ucca népe megtette kötelességét, ráijesztett a dinasztiára és kierőszakolta számukra a miniszteri állásokat, ők hajlandók térdet hajtani és esküt is tenni. Az ilyen eskünek azután meg is van az értéke. Mert alighogy letették ezt az esküt, hajlandók azt meg is szegni, amikor a másodosztályú és harmadosztályú lázadók, akik szintén állásokat akarnak és ahoz csak egy továbbmélyülő felfordulás árán juthatnának, arra kényszerítik őket, hogy tovább menjenek a megkezdett úton.

— Ünnepelesen fogadom — hebegte bele a telefonba Károlyi, mikor ezen a reggelen a király telefonhoz hívatta —, hogy megmentem a trónt és a dinasztiát!

Ezekután le is tette tanúk előtt telefonon az esküt, amelyet egy pár óra múlva visszakért. De még írásba is adta tanúk előtt. Ezt dadogta bele ezen a napon a telefonba, melynek másik végén királyának füle hallgatott.

„Én, Károlyi Mihály gróf, esküszöm az egy élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára s Istennek minden Szentjeire és örökös földi Fejedelemnek, legkegyelmesebb Uramnak, felséges és hatalmas Első Károly ausztriai császár, Csehország királyának, stb. és Magyarország e néven negyedik apostoli királyának, hitemre fogadom, Ígérem, hogy ő császári és apostoli királyi Felségéhez örökké hű, engedelmes és hódoló leszek, — Ő Felségének, örököseinek és utódainak dicsőségét, méltóságát, hasznát mindenkor fentartani és előmozdítani igyekszem, kárát pedig eröm szerint elhárítom, az ország törvényeit megtartom, — magyar felelős miniszteri tisztemben Ő császári és apostoli királyi Felségének utasítása, parancsai és a törvény rendeletei szerint híven eljárandok — legnagyobb gonddal azon leszek, hogy a királyi jogok, mentességek és kiváltságok csorbulást vagy rövidséget ne szenvedjenek, sőt szilárdul megőriztessenek és fentartassanak, bármilyen ügyben tanácsadásra felhívatván, gyűlölséget, szeretetet, kedvezést és bármilyen kedveskedést, vonzalmat, vagy megvesztegetést félretéve, hű és belátásom szerint legjobb tanácsot adandók, — ő császári és apostoli királyi Felsége szándékait, titkait senkinek fel nem fedezem, nem nyilvánítom, senki iránt részrehajlással nem viseltetendem s egyedül a méltányosságot követendem, s végre mindent teendek, mi hű és hites miniszterhez illik, — mi tőle megkívántatik, mi a becsületességgel és igazsággal megegyezik.

Valamint pedig jelenleg ő császári és királyi apostoli Felsége birtokai határán belül vagy kívül semmi titkos társaságnak, titkos szövetkezésnek tagja nem vagyok, úgy jövőre is magamat ilyenmű szövetségbe semmi szín alatt nem avatom.

Isten engem úgy segéljen, boldogságos Szűz Mária és Istennek minden Szentjei!

Károlyi Mihály s. k.”

Libits Adolf s. k. Kállay Frigyes s. k.
mint tanúk.

Budapest, 1918 október 31.

*

Esteledik. Most jön éppen a jelentés, hogy a magyar csapatokat nem lehet a magyar határra szállítani, mert az új Károlyi-kormány esküje után néhány órával már meg is tiltotta, hogy a csapatok bármiféle parancsot elfogadjanak más-tól, mint tőle.

Ez már Linder Béla műve! Ez már az ő keze!

Windischgraetz herceg, aki nagyon jól ismeri Károlyiék esze járását, aki mindig óva intette a királyt ettől a züllött arisztokratától, azt mondja, mikor ez a hír megérkezik:

— Milyen hamar kibújik a szög a zsákból! Nekik nem fontos Magyarország területi integritása, a nemzeti forradalom, a piros-fehér-zöld forradalom, amely azzal nyergeli meg a függetlenségi érzületben felnőtt tömegeket és vidékeket, hogy el Ausztriától, el a Habsburgoktól, éljen a független nemzeti Magyarország! És ez a „nemzeti” forradalom megtiltja a magyar ezredeknek, hogy a magyar határra siessenek csak azért, mert a parancsot nem ő adta ki, hanem a habsburgi király!

— Dehogyan azért — felel a hercegnek Wiesner követ —, nem az fáj nekik legjobban, hanem attól félnek, hogy fegyelmezett hadosztályok vonulnak át az ország területén, régi tábornokaik és törzstiszteik parancsnoksága alatt és ezek a fegyelmezett hadosztályok egy-kettőre rendet találnának csinálni véletlenül Budapesten is!

Ebben a kétségbeesett momentumban érkezik a hivatalos híradás Bernből: a külügyminisz-

terium szabályszerű meghatalmazással ellátott kiküldöttei azonnal induljanak Bernbe, ahol találkozni fognak a francia külügyminisztérium meghatalmazott kiküldöttjeivel, hogy a különbékétárgyalásokat azonnal megkezdjék.

Késő.

Már késő!

AZ UTOLSÓ VÁRTA.

Ma délután utoljára vonul fel az őrség a Bürg udvarára. Zászlóval, zenével, látszólag teljes rendben, úgy, mint régen.

Bécs lángol, örvénylik, forradalmi lázban örvöng a Burg körül.

A díszjelet utoljára éneklük a trombiták a Burg udvarán és a császári zászló utoljára emeli fel tépett homlokát a zászlótartó kezében a Burgvartán. Az ablakokra függönyök pillája borul, a kapuk elhagyottak, a folyosók és udvarok már némák. Hová lett az öreg király szeme¹? A figyelő, kritikus szem, amely mindig megjelent az elsőemeleti ablakban és kitekintett az udvarra ilyenkor, hogy az őrségváltás rendben megy-e?

Porrá lett odalenn a kriptában.

Jó is, hogy nem lát többé semmit. Jól van az így...

Egy öreg úr, kissé kopottas télikabátban, megáll a Burg-garten felé vezető kapubolt alatt, ő az egyetlen nézője a parádénak. Az utolsó parádénak. Ki tudja, talán valami régi-régi elfelejtett katonatiszt! Mikor a trombiták harsannak és a zászló tiszteleg, az öreg úr leveszi ősz fejéről borzas fekete cilinderét, haptákba vágja magát, lehajtja fejét és úgy áll ott némán, mint egy szobor.

Az utolsó őrségváltás utolsó publikuma...

*

Délután már elviselhetetlenül izgatott az atmoszféra a Ballhausban. A telefon egészen felmondja a szolgálatot. Futárok jönnek, futárok

mennek és talán az a néhány öreg szolga őrzi meg csak a nyugalmát, akik a Ballhaus jellegzetes livrójében, hosszú, zsinóros fekete Ferencz József-kabátban, fehér csokornyakkendővel, fehér kesztyűvel a kezükön még most is előkelő udvariassággal segítik le és fel a kabátokat, nyitják és zárják az ajtókat. Odakünn tombol a forradalmi Bécs, a monarchia már csak ezekben a termekben él, de ők nem vesznek tudomást az eseményekről. Ők a Ballhaus tekintélyének utolsó őrői, a monarchia utolsó támaszai. Ez a néhány öreg cseléd...

A Tanzsalon néha átmegegy a lakájok közül egy. A hónaalatt acélsarkos, kulccsal zárt fekete bőrtárcát visz és eltűnik valamelyik ajtó mögött. Az újdonsült benfentesek még nem ismerik ezeket a tipikus fekete bőrtáskákat, amikben egyik referens átküldi a másiknak az ügydarabokat. A kulcs nem a szolgánál van, aki a táskát viszi, hanem az osztályfőnököknél. Csak a külügyminisztériumban szokásos, hogy ilyen titokzatos és diszkrét módon adják tovább az aktákat. A Tanzsaal és figurái szent borzalommal néznek a fekete tárcára, amely most megjelenik egy öreg lakáj hónaalatt. Ajkukra fagy a pletyka és valósággal sorfalat állnak a fehér pofaszakállas Johann-nak, aki olyan arckifejezéssel megy végig a termen, hónaalatt fekete táskájával, mintha londoni nagykövet volna. Egy naiv „benfentes” odasúgja a mellette állónak, akiről nem is sejti, hogy kicsoda:

— A békeföltételek vannak a táskában!...

Johann eltűnt a lépcsőn. A történelmi igazság kedvéért följegyzem, hogy a táskában a tisztviselők novemberi lakbérpótlékkimutatása volt. Johann azt vitte olyan titokzatos arccal az elnöki osztályból a segédhivatalba.

Egy attasé, aki ma kivételesen — tekintettel a történelmi pillanatokra! — nem délelőtt tizenegy órakor, hanem tizenkét óra után jött be a hivatalába, felháborodva mondja Franz bárónak a piroszöngyeges lépcsőház erkélyén.

— Excellenz, valamit kellene tenni, ez már

mégse járja! Itt valóságos revolúció van! Kérlek alássan, az ember bejön a kapun és a portás fülkájében három baka ül és pipázik. Unerhört! . . . A legnagyobb tumultus idejében — délután négy óra körül — bozontos öreg úr jön be félénk alázattal a nagyterembe. Egyik embertől a másikhoz sompolyog és hajlongva kérdez; meg mindenkit: Hol találhatná Windischgraetz herceget! A szegény öreggel bizony nem nagyon törődik senki sem. Lökdösik jobbra-balra. Végre egy szolga megszánja. Talán föltűnt neki a zöldesre fakult, végigbegombolt Ferencz József-kabát és az atlasz-nyakkendő, meg az ormótlan, nyikorgó cipők szokatlan látványa, vagy talán a görcsösnyelű, pirossal szegélyezett ódivatú esernyő keltette föl a figyelmét. Elég az, hogy végre szóbaállt az öreggel.

— Seiner Durchlaucht most nem ér rá — mondta neki. — Őhercegsége rendkívül el van foglalva!

— De kérem, bitte ich gehorsamst, mein Herr, muszáj beszélnem a főméltóságú herceg úrral, muszáj, nagyon fontos!

A szolga már szinte meginog. Nem lehessen tudni, hátha valami entente-összeköttetése van az öregnek? Ki tudja? Most mindenkivel szóba kell állni... Megkérdezi hát, hogy mi az a halaszthatatlan ügy?

— Kérem, én Mödlingből jöttem be, nyugalmazott tanító vagyok, a herceg úr nagybátyja adott ajánlólevelet, mert kérem szépen, tetszik tudni, a fiam miatt... a fiam szeretne bejutni a Staatesbahnhoz gyakornoknak és ha a Durchlaucht akarja, egy ajánlólevéllel lehetne...

Odakünn tombol a forradalmi Bécs ...

Tábornokok tanácskoznak egyik szobában. Az ember azt hinné, hogy arról van szó, mit lehetne még tenni a két főváros megmentésére, mit lehetne még művelni, hogy a trónt és a királyt védelmezzék! Hogy miről lehetett odabent szó *valóban*, azt nem tudjuk meg soha. Annyi bizo-

nyos, hogy egy igen-igen magasrangú tábornok a szigorúan titkos konferenciáról kijövet azt magyarázta, hogy ha a föderatív Ausztriát megcsinálják és önálló nemzeti hadseregek alakulnak, a közös, nagy vezérkarba be kell vezetni az eszperantót. Mert csak nem lehet kívánni szegény vezérkari tisztektől, hogy tizenegyféle nyelven beszéljenek?! Na nem? Muszáj lesz szolgálati nyelvnek elfogadni az eszperantót...

... Mikor kevéssel utóbb Windischgraetz herceg autója elkanyarodik a Mariahilferstrasse felé, egy pislogó gázlámpa alatt siralmas látványban lehet része egy futó pillanatra. Ott áll a falhoz tántorodva, viaszsárga arccal az előbbi tábornok. Olyan, mintha már nem is élne, mintha szél ütötte volna. Három részeg baka épp akkor nyiszálja le az arany gallérját...

A Mariahilf sarkán robogó autó éri utól a herceget. Elébekerül és megállást int. Mikor a kocsi stoppol, a másik autóból Wiesner követ ugrik ki, odarohan a herceg kocsijához, kirántja az ajtaját és valósággal beszél. Alig tudja eldadogni:

— Tiszát megölték... most... jelentették... telefonon...

Ennek a hióbbírnek a tragikus terhével rohan tovább az autó Schönbrunn felé, a sötét Mariahilferstrassen. Rekedten ordítózó tömegek özönlenek végig a kocsúton és a gyalogjárón.

Úgy, mint ugyanebben az órában Budapesten...

És elvértve lövések dörennek a ködvevesző, nyirkos fák között.

Úgy, mint ugyanebben az órában a budapesti ligetben, ahol halotti sápadtsággal kihült arcán, egy villa elhagyatott szobájában elnyúlva fekszik a legkeményebb magyar ember. Halálos golyó van a szívében, amely hazáját és királyát annyira szeretete. Egy néma, könnytelen asszony ül mellette és fogja a márványhideg kezét.

És sehol senki a barátok közül, a hódolók közül, a hívek közül...

Senki!... sehol!...

EGYEDÜL!...

Schönbrunnban temetőkert csöndje fogadja az érkezőt. Az autó befut a park nyitott kapuján. Nem állja útját, nem kérdi senki sem. Kapusnak, őrségnek nyoma nincsen. A kastély baloldali oldalkapuja elé ér a kocsi.

Sehol egy lélek!

Eldugott hátsó lépcsőn megy fel az emeletre a herceg.

Éjfélt ütötte már az óra.

Testőrök, lakájok nincsenek sehol.

Egymásután halad végig a fényes termeken. Kihaltak, elhagyottak, sötétek mind. A gobelinek régi lovagjai és sólymot tartó dámái merev mosollyal nézik a tévelygőt, akinek a léptei alatt megroppannak a szeszélyes, finom ábrák a parketten.

Halotti némaság, temetői csönd...

A város féktelen forradalmi mámorban tombol, a felbomlott front felől vérbeborult szemmel özönlének haza a fegyveres katonák. A birodalomban mindenütt fellángolt a forradalom máglyája, a trón roskadozik, a fénynek, a pompának és hatalomnak itt már vége, a hatalmas Cézár pusztá életét kellene már védelmezni. Most nem adhat rangokat, fényes kitüntetések, nem adhat domíniumokat, nem sugárzik körülötte fény. Komorak, gyászosak és vészajtóslóak most ezek a termek.

A király most nagyon, nagyon szegény!

Hová lettek, hová tűntek, akik még alig néhány napja hajlongva csúsztak végig ezeken a puha szőnyegeken? Hol vannak ezen a szörnyű éjszakán az udvari főméltóságok, a tábornokok, az aulikus osztrák arisztokraták, „a trón támaszai”, akiknek családja évszázadokon át ragyogott a habsburgi trón fényességében? Hol vannak azok, akik a habsburgi császároktól hatalmat, rangot, vagyont kaptak?

Hol vannak a Mária Terézia-lovagok, akiknek talán most valóban életüket és vérüket kellene adni a királyért?

Az udvari arisztokraták, a régi nagy osztrák aulikusok, a gárdisták és udvari főméltóságok elszéledtek, széjjelrebbentek, magárahagyták urukat. A nagyurak éppen úgy, mint a lakájok.

Mert ebben az órában már nem volt különbség többé a nagyurak és lakájok között.

Egyformák voltak mind!

Íme, ez hát a forradalmak demokráciája! Leomlanak a válaszfalak és a nagyurak hasonlók lesznek egyszerre a szolgálkhoz!

A legbensőbb szobában végre talált valakit a herceg. Ófelsége szárnysegédje, Schonta fregattkapitány könyvet olvasott.

— Ófelsége várja Önt, herceg — mondta a szárnysegéd.

A király a gobelin-teremben ül, annál az íróasztalnál, ahol egykor Napoleon írta kurta parancsait.

— Andrásynak maradni kell! — ezzel kezdte a király. — Most megmagyarázhatják Károlynak, hogy amikor különbékéről tárgyal Andrásyval az entente, nem szabad elengednünk, mert akkor, minden felborulhat.

— Felség! — szól a herceg. — Tiszát megölték!

A király elhalványodik. Feláll az asztal mellől, azután újra rátámaszkodik, mintha megtántorodott volna. Mereven néz Windischgraetz arcába. Nem akarja elhinni, amit mondott. Szörnyű vihar korbácsolja föl most ennek a végzetes perceket élő fiatal uralkodónak a lelkét. Ő Tiszát nem nagyon szerette, talán félre is ismerte, amíg élt. Megtévesztette Tisza kemény és határozott modora. Az udvari intrikusok elhitették vele, hogy Tisza fölényesen, fenhéjázón bánik vele és fiatalságát lenézi, gyöngé királynak tartja és maga akar tulajdonképpen uralkodni a monarchiában. Szegény király, — azóta már meggyőző-

dott róla, mennyire félrevezették. És most, amikor jelentik neki ezen a borzasztó estén, hogy a forradalom első áldozata Tisza István gróf lett, eszébe jut minden, megérzi a nagy veszedelmet élő emberek ösztönével, hogy Tisza életének véres áldozata a pusztulás beláthatatlan útját nyitja meg és Tisza holtteste mellé oda fog omlani a sírba Magyarország és az osztrák császárság szétदारabolt, megtépett, véres teste is ...

Percekig hallgatnak mind a ketten. Akkor csendesen megszólal Windischgraetz:

— Felség, óvom Önt Károlyi Mihálytól!

— Nem, Nem! — felel a király, — túloznak mind Károlyival szemben! Neki vannak nagy hibái, nem is túlságosan nagy jellem, de azért tisztességes ember és Magyarországon most az ő háta mögött állnak a tömegek. Én alkotmányos király vagyok, nem tehetek mást, minden erőmmel támogatnom kell őt. Megparancsoltam, hogy a fegyveres erők álljanak rendelkezésére.

— Letette az esküt Károlyi¹? — kérdezi a herceg.

— Igen, — felel halvány mosollyal a király, — azt hiszem, első ízben történt, hogy egy miniszterelnök telefonon tette le az esküt a királynak. A többi miniszterek József főherceg kezébe tették az esküt.

Most az új kormányról kezdenek beszélgetni.

— A kormányt alig ismerem, — mondja a király, — kérem, beszéljen nekem ezekről a miniszterekről. Végre is tudnom kell, hogy kik a minisztereim¹? Például Linder, a hadügyminiszter, kicsoda ez az úr?

— Vezérkari tiszt volt. Fia a boldogult Ferenc Ferdinánd egyik bizalmasának, Linder képviselőnek. Mikor azután a trónörökös meggyilkolása után skartba tették, mert nem volt már protektora, kirakták a csapathoz. Ez elkeseredetté tette. Jeles tehetségű ember, de lejtőre jutott, erkölcsileg teljesen elzüllött, nincsenek meggyőződései, nincsen hite.

Legalább egy félóraig tartott ez a beszélgetés a király és a külügyminisztérium osztályfőnöke között. Hangzottak el kemény szavak is a herceg ajkáról. Ezeket megbocsátotta neki a király, mert tudta jól, hogy Windischgraetz jót akar, becsületes szándékai vannak és hű a dinasztiahoz. Nem haragudott meg azért sem, hogy távozóban, mikor már felálltak, azt a megjegyzést tette a herceg:

— Felséged túlsók felségjogot adott ki a kezéből. Adja Isten, hogy meg ne bánja! Ha a király maga nem királyhú és feladja jogait, akkor mit várhat alattvalóitól?

... A herceg újra végigment az üres termeken, az elhagyatott lépcsőn, ahol félhomály borongott. Végigment a néma udvaron, a sötét fasoron, az élettelen őszi éjszakába burkolózó parkon. A nyírott fák közül omladozó amorettek, barokkangyalok és rokokó-márkik szürke árnyéka kísérte a cézárok elhagyatott kertjén végig, mint valami kővé vált, halott sorfal. Léptei alatt siránkozva ropogott az ázott kavics —

Hajnali egy óra volt.

Nem találkozott senkivel.. *

*

Másnap délelőtt már nem lehet beszélni Budapesttel. Megszakad a telefonösszeköttetés Badennel is, nincsen többé telefon Schönbrunn felé sem. A drótok finom ideghálózatára végkép rátette brutális kezét a forradalom. A bécsi nemzeti tanács azt akarja, hogy Andrássy egyelőre maradjon a helyén, mert Adler Viktornak és Bauer Ottónak van annyi eszük, hogy tudják: a franciák nem fognak békéről tárgyalni a szertehullott, atomjaira bomlott Ausztriával. Ebben az órában már műtűntetéseket rendeznek Budapesten, József főherceg palotája előtt. Károlyi Mi-

* Ennek a jelenetnek pontos adatai Windischgraetz herceg naplójából valók.

hály és cimborái műjedelemmel ábrázatokon magyarázzák, hogy ők nem tehetnek semmiről, de a forradalom úgy elhatalmasodott tegnap óta és az országban olyan felháborodás dühöng ellenük azért, mert a királytól fogadtak el miniszteri kinevezést, hogy kénytelenek azt kérni, — bár szívük ellenére és fájó lélekkel! (!) — hogy a király oldja fel őket esküjük alól!

Most történik az a végzetes cselekedet, hogy József főherceg telefonon felhívja Schönbrannt, beszél a királlyal, aki anélkül, hogy egyetlen még működő miniszterét, Andrassy Gyulát megkérdezné, — megadja telefonon a fölmentést a telefonon letett eskü alól.

Szabad a vásár!

Bécsben már letépték a disztinkciókat és a bojtokat a tisztokról, csakúgy, mint Budapesten. Vörös lobogók lengenek a középületeken, — a német császári nagykövet nagyobb dicsőségére. A külügyminisztériumnak nincsenek többé autói, mert elvette a nemzeti tanács. A király Miksa főherceget küldte el autóval Andrassyért és Windischgraetzért, hogy Schönbrunnba menjenek azonnal.

Ez volt az utolsó tanácskozás az összeomlott monarchia koronás feje és utolsó külügyminisztere között.

A király és a királyné együtt fogadják egy kis sarokszobában Andrassyt és Windischgraetzet. A király ezen a napon már ijesztően halovány, a szeme nyugtalan és fáradt, a beszéde rekedt, fátyolozott, a mozdulatai tétovák. De a dereka egyenes, a fejét büszkén hordja.

A királyné még most is szilárdan, egyenesen áll ura mellett. Nem látszik rajta semmi csüggedés!

— Telefonon követelték tőlem *azok*, Pesten, hogy oldjam fel őket esküjük alól.

— Az Istenért Felség, csak nem tette meg? — kérdi Andrassy.

— Megtettem!

— Szörnyűség! Hogy tehetett ilyet Felség? Hogy engedhette szabadjára őket!

— Jelentették, hogy véres tüntetések vannak, szörnyű zavargások, vérfürdő lesz Budapesten és szerte az országban! Nekik szabad kezét kell kapni, hogy a nép előtt ki ne használják ellenük azt, hogy az én minisztereim.

— Felséges úr, — mondja Windischgraetz, — ez műforradalom, ezek ijesztgetések voltak, azért, hogy Felségedtől kicsikarják feloldozásukat az eskü alól. Ezért küldtek hamis jelentéseket ide! Hiszen még ma is felhívott bennünket a Magyar Távirati Iroda és beszámolt azokról a vérfürdőről, melyekből egy szó sem igaz. Ez is ijesztgetés volt, presszió volt, hogy itt Felséged környezetében hamis képet nyerjünk a budapesti helyzetről. Károlyi elvetemült fickó!

— Nem, Károlyi nem tehet róla, — szólt a király, — őt ragadják magukkal az események.

Szegény, hiszékeny, jólelkű király! — még ebben az órában is mentséget keresett az áruló számára!

Ebben a percben újra megszólal a telefon a király asztalán. A király maga veszi kezébe a kagylót. Andrássy és Windischgraetz figyelik az arcát, amint elvörösödik, azután újra elsápad. Egy percre odafordul Andrássyhoz:

— Most meg már a lemondásomat követelik! Azt akarják, hogy mondjak le magam és utódaim nevében a magyar trónról.

Andrássy odaugrik és elfödi kezével a beszélőkagylót. Mintha tiltakoznék az ellen, hogy a király bármit feleljen az arcátlan felhívásra.

— Ezt már nem! — kiált fel a király. — Ezt sohasem fogom megtenni, erre nincsen jogom! Az esküjük alól feloldoztam őket, — lelkiismeretükkel végeznék el, amit el kell végezniök! De ezt nem követelhetik tőlem!

Andrássy levette tenyerét a beszélőkagylóról és ingerült hangon beleszólt:

— Ki van ottt

— Batthyány Tivadar.

A Károlyi-kormány másik grófja, a forradalom szépszakállú belügyminisztere volt.

— Meg vagy te örülve? — kiabált bele valószínűleg rikácsoló hangon a telefonba Andrásy, — inogesztetek, hogy ilyesmit kívántok a királytól?

— Már pedig, ha nem mond le, — hallatszik a pesti gróf hangja a telefonban, — akkor úgy elkergetjük, mint valami rossz cselédet!

Andrásy szó nélkül letette a kagylót. Arról kezdtek tanácskozni, hogy hova menjen a király? Magyarországra már nem mehet. Próbálták felhívni telefonon Innsbruckot, a helytartóságot. Próbálták Linzet, különböző tiroli városok hatóságait, Salzburgot is. A telefon vagy nem felelt, vagy a munkástanácsok feleltek.

— Vizamegyek Magyarországba! — mondja elszánt hangon a király. — Pozsonyba megyek.

Telefonon akarnak beszélni Pozsonnyal. Nem lehet megszakadt az összeköttetés.

Nincsen hát egyetlen hely a monarchiában, ahol nyugodtan tölthetné ezt az éjszakát a boldogtalan király!

A királyné azt akarja, hogy ne hagyják el Bécsset. Menjenek be a Hofburgba, maradjanak ott anélkül, hogy beleavatkoznának bármibe is. De ottmaradni, el nem menni! Mikor erről beszélgetnek, éppen akkor érkezik Arz báró, aki jelenti, hogy a frontról egyáltalán nincsenek a hadsereg-főparancsnokságnak hírei és megbízható csapatok többé nem állnak rendelkezésre.

Vége, mindennek vége!

... Még egy utolsó kézfogás. Némán. Mélyen meghajolnak a királyi pár előtt. Azután mennek mind a ketten. A gróf és a herceg, végig a termen. Le a lépcsőn. Át az udvaron. Szótlanul.

Hidegen bámultak utánuk a császárok kőszobrai ...*

* Wiudischgraetz herceg naplója után.

AZ A. O. K. KIHÚLIK VÉGELGYENGÜLÉS- BEN...

November hatodikán este egy fáradtarcú ember érkezett a bécsi Ostbahnhof-ra. A zsúfolt, nagyon is forradalmi képet mutató vonatról, melynek még a tetején is katonák és elszabadult orosz hadifoglyok lógatták a sáros csizmáikat, valar hogyan lekászálódott és körülnézett a pályaudvaron. Tanácstalanul, mint aki nem tudja, mihez fogjon, merre menjen? Bricsesznadrágot és bőrkamásnit hordott, mint a katonatisztek, rövid bőrbekecs volt rajta és a fején sportsapka.

Egészen olyan volt, mint valami fronttiszt, aki most hirtelen öltözött félig civilbe.

Az arca sápadt, a harmadnapos szakáll kiütött rajta, beesett szeme álmatlan éjszakákról beszélt.

Lassanként magával sodorta az áradat és kivetette a bécsi uccára.

Az ucca akkor már siralmas képet mutatott. Nagyrészt bezárt boltredőnyök, sok betört ablak, bezúzott gázlámpa. Az ucca szélén roskadt, talpig sáros, félrebillent automobil, amelyet otthagytak. Nem kell senkinek, nem viszi el senki. Az ucca másik oldalán néhány fegyvertelen katona, aki dülöngő léptekkel botorkál a fal mentén. Piros szalag lóg a sapkájáról az egyiknek, fekete-fehérj-piros német kokárda fityeg a másikon a köpönyegén. Egészen jól megférnek egymással, amint összezakarolva és ordítózva támolynak végig az uccán. Az érkező még megáll egy pillanatra, rájuk néz, utánukbámul, mintha nem hinne egészen a szemének. Sokat láthatott ugyan útközben, körülbelül tisztában lehet a helyzettel, de messziről, nagyon messziről jött és a császárvárost most látja először hosszú idő után. Nem akar hinni a szemének. Azt véli, káprázat játszik vele. A hírek, amikbe belebotlott mára hosszú utazás alatt, nem

találtak hitelt nála. Azt hitte, hogy riasztgatás, álhír, ijedelem az egész. A felbomló front katasztrófális napjai után, lelkében borzasztó képek sokkos víziójával, mohón törtetett a császárváros felé, mert azt hitte, hogy ha a világ kifordul Sárikáiból, de Bécs, az Bécs marad!

Itt áll most a Ringen, a részeg, támolygó, lelkétvesztett város közepén, tanácstalanul, mint akin hirtelen tériszony vett erőt, támolyogva, elsötétülő szemmel.

Az osztrák-magyar hadsereg fegyverszüneti bizottságának egyik tisztje volt...

Valaki a vállára tette a kezét. Összerezcent, mintha fölébresztették volna egy rossz álomból. Ránézett arra, aki fölébresztette. Az is civilben volt, azon is meglátszott, hogy nem szokta meg ezt a viseletet.

— Um Gottes willn wohin kommst du?

— A frontról jövök⁷ kegyelmes uram, amely már nincs többé...

... Tíz perc múlva egy legénylakás csöndes zugában ültek. Tea gőzölgött előttük — „minden nélkül”. Mert nem volt benne se cukor, se rum. Egy darabka fekete kenyér szerénykedett még az asztalon. Jutott rossz hadicigaretta is, ami után mohón kapott a jövevény. Mikor már füstkarikák kergetőztek a szobában, hosszú-hosszú csönd után végre megszólalt, végre fölengedett, végre megtalálta a hangját. A másik, az öreg úr, akit „kegyelmes úr”-nak szólított az imént az uccán, türelemmel várta az elbeszélést, amely nagyon érdekesnek ígérkezett.

— Mikor megalakultunk, még október tizenkettedikén, már tudniillik a fegyverszüneti bizottság, a front még szilárdan állt. Az ellenség erős támadásai kudarcra végződtek. Az első vonal szilárdan állta a harcot Egyszerre csak, szörnyű szerencsétlenségünkre, huszadika táján újságok érkeztek a frontra és közölték a császári manifesztumot Ausztria földarabolásáról. Borzasztó hatása volt! Nem lehetett megakadályozni többé,

hogy a legénység tudomást ne vegyen róla. Minden nemzetiségi ezred egyszerre önállónak érezte magát és nem volt hajlandó tovább a parancsoknak engedelmeskedni. Akkor történt az is, hogy az erdélyi ezredek megtudták a hírt, hogy az oláhok mozgolódnak megint Háromszék megye határán. Nem lehet csudálni, hogy ezek az emberek, akik egyszer átélték már a borzalmakat, akiknek a családjá, öreg szüléi, feleségei, gyermekei egyszer már menekültek az oláh brutalitás és becstelenség elől, és akiknek ki tudja hány borzalmasan megcsonkított halottjuk fekszik máierdélyi temetőekben, egyszerre csak elkezdtek követelőzni, hogy vigyék őket haza, saját földjük védelmére. Október huszonnyolcadikán, ezt talán kegyelmes úr tudja, állásainkat áttörték a Piavén. Az egész hatodik hadsereget és az egész Isonzó Armeé-t visszavetették a Piavéről. Már kezdődött a zűrzavar. Már itt is, amott is megnyílt a front. Lázadó ezredek rést ütöttek rajta, egész dandárok visszavonultak, útrakeltek, menekültek hazafelé. Az egyik Erdélynek, a másik Galiciának, a harmadik Pilsennek vette útját. — Ügy, ahogy lehetett, — vasúton, gyalog, toronyiránt! Akkor kapta a bizottság elnöke, Weber tábornok a hadseregfőparancsnokság táviratát, hogy azonnal kezdje meg a fegyverszüneti tárgyalást az olaszokkal.

Elég későn!

— Minek részletezzem az utazásunkat, hogyan kerültünk össze Badoglio tábornokkal, Diaz tábornok helyettesével és hogyan vettük át az ismert fegyverszüneti feltételeket? Az olasz tábornok a mi kérdésünkre kijelentette, hogy a feltételeket Párizsból táviratilag közölték, és hogy ő nem az olasz kormány, hanem a versaillesi legfelsőbb haditanács parancsának végrehajtója. Mi szeretnénk volna, ha emberkímélés szempontjából az ellenségeskedéseket azonnal befejezhattük volna. Ám ebbe az olaszok nem egyeztek bele.

A fegyverszüneti feltételek elfogadásának

határideje november harmadikáról negyedikére virradó éjféltől járt le. November másodikán már tudtuk, hogy Rovereto elesett, Borgo szintén az olaszok kezébe jutott, világos tehát, hogy sürgősen, órákat sem késve el kell fogadni a fegyverszüneti feltételeket, mert itt a katasztrófa! Mi ezeket a feltételeket még november, elsején megtáviratoztuk a badeni hadsereg főparancsnokságnak, onnan azonban még nem jött válasz. A feltételek olyan kemények voltak — hiszen azt kegyelmes uram tudja —, hogy a saját felelősségünkre nem írhattuk a^á a fegyverszünetet, viszont a halogatás katasztrófális lehetett. A hadsereg főparancsnokság pedig javában halogatta a dolgot. Mi ezt sehogyan sem tudtuk megmagyarázni, nem tudtuk megérteni, miért nem tudnak elhatározásra jutni, hiszen égett az ő lábuk alatt is a föld. Táviratot küldtünk Badenbe, sürgöttük. Válasz egyáltalán nem jött. Weber már azt hitte, hogy a nagy zavarban a hadsereg főparancsnokság nem kapta meg a táviratát. Megkérdeztük a pólai rádióállomást, továbbították-e Pólából Badenbe a sürgönyöket? Póla azt táviratozta, hogy továbbította Budapestre. Budapest ugyancsak azt táviratozta, hogy továbbította Badenbe. Mi elképedve néztünk egymásra, nem tudtuk megérteni, mi lehet a késedelem oka? Képzeld el, excellenciád, micsoda lelkiállapotban lehetünk ott az olaszok fogságában, mialatt olasz őrszemek sétáltak a kertben, olasz vezérkari tisztek szaladgáltak az ablakunk alatt, akiknek az arcáról leplezetlen öröm és diadalmámor sugárzott. És akik nehezen leplezett, gúnyos udvariassággal jöttek be olykor hozzánk és látszólag kedveskedni akarva, átnyújtották az olasz lapokat és megmutatták a legújabb olasz vezérkari jelentéseket... Ezekből megtudhattuk, hogy óráról-órára hogyan foszlik semmivé a visszavonuló hadsereg, hogyan hódít tért, ejt hatalmas zsákmányt az olasz hadsereg, szinte szemünk előtt láttuk, miként esnek fogságba egész hadosztályok, hogy hullanak el még az emberek ezrei cél-

talán, amikor már semmi értelme nincsen, amikor minden embert, minden puskát, minden ágyút menteni kellene még a jövő kedvéért. És Baden néma volt, Baden hallgatott! A hadsereg-főparancsnokság vagy nem tudott elhatározásra jutni, vagy nem akart sürgősen dönteni. Végre november harmadikán délután érkeztek vissza Trientből Schneller ezredes, Lichtenstein herceg fregattkapitány és Kuggera százados és meghozták a fegyverszünet aláírására vonatkozó parancsot. Akkor végre megtudtuk, miféle huzavona volt negyvennyolc órán keresztül. Mikor Waldstätten tábornok hughes útján megkapta a feltételeket, azt válaszolta Schnellernek Trientbe:

— „Ich hoffe, dass du bis morgen Mittags Antwort bekommst. Bleibe daher in Trient, ich habe nichts mehr mitzuteilen.”

Schneller ezredes, aki a tizedik hadseregparancsnokságánál volt Trientben, elámult ezen a flegmán, ő olyan képet látott maga körül, ő annyira érezhette, hogy a tizenkettedik óra régen elmúlt, hogy azonnal újra hughes-hez hívta Waldstätten bárót és megmondta neki, hogy csapataink ellenállása teljesen megszűnt, felbomlott kötelek részei vonulnak vissza hegyen-völgyön, árkon-bokron keresztül és egyáltalán nincs idő arra, hogy Badenben sokat tanácskozzanak. Azonnal el kell fogadni a feltételeket! Schneller persze azt az aggodalmát is közölte a hadsereg-főparancsnoksággal, hogy az olaszok majd, — ez talán csak órák kérdése, — észreveszik, hogy tulajdonképpen nincs már hadsereg, amelyiknek a nevében tárgyaljunk és nincs már monarchia, amelyiknek a nevében fegyverszünetet lehetne kötni! Azonnali választ kér.

Falra hányt borsó...

Waldstätten *diplomatikusan* csak annyit felelt:

»*Momentán* nem tudunk még dönteni! Nem-sokára megkapjátok a parancsot. Többet e percben, sajnos, nem közölhetek veled!”

És megy az új hughes-vészjel: „Azonnal döntést! Összeköttetés a közel jövőben megszakad. Felbomlás továbbterjed. Olaszok mára várják visszatérésünket és a választ. Késedelem kiszámíthatatlan következményekkel jár. Ha késedelem azért történik, mert az illetékes tényezők nem tudnak megegyezni, *kérem a mi belátásunkra bízni a feltételek elfogadását.*”

A válasz megint kitérő. „Momentán” nem tudnak sem dönteni, sem pedig felhatalmazást adni! Az ok állítólag az volt, Waldstätten legalább ezt táviratozta, hogy *e pillanatban Német-Ausztria nemzeti tanácsával kell területi kérdésekről tárgyalni.*

Területi kérdésekről kellett tárgyalni, ez volt az égető, percnyi fontosságú, halaszthatatlan tárgyalás, amely miatt nem lehet a fegyverszüneti feltételekről dönteni! Ez volt az, ami előbbre való ezer meg ezer ember céltalan feláldozásánál!

De Schneller nem hagyta magát. Újra táviratozott.

„Akár tárgyalnak, akár nem, azonnal jelenteni kell Őfelségének a feltételeket. Minden perc drága!”

De Waldstätten sem jött ki a flegmájából.

„Tudom, mennyire égető a dolog, — die Sache wie brennend ist, — de *momentán* nem tudok egyebet tenni, mint minden félórában felhívom Schönbrunn...”

Schneller érezte a valóban *történelmi* felelőséget. Az ő szeme előtt játszódott le az egész véres színjáték. Ezért egyszerűen rátelegrafált Bar denre és kereken megmondta, hogy *saját felelőségére fog a bizottság cselekedni.* Waldstätten azonban visszatartja, a következő dodonai stílusú válasszal:

„Sajnos, *az illetékes körök és tényezők*, e percben még nem tudtak dönteni és ti hiába kötnétek megállapodásokat, arra a jelen politikai viszonyok között már nincsen jogotok!”

A kegyelmes úr, aki eddig csöndesen szívta a cigarettáját, most megszólalt:

— Azt te nem tudod, hogy ennek a késedelmeskedésnek az a példátlanul tragikomikus oka volt, hogy a fegyverszüneti feltételeket Waldstätten és Arz véleményezésre *valóban kiadták* a különböző *nemzeti tanácsoknak*. Hát képzelheted, hogy meddig tarthatott volna ez, amíg azok véleményt mondanak és amíg megegyeznek! Hogy kinek az agyvelejében született meg ez a hamisítatlan k. u. k. vezérkari idea, arról talán ne beszéljünk.

„Már rabolnak Trient uccáin — beszélt tovább hugheson Schneller ezredes Badennel. — Katonák tisztjeikre támadnak. A hullámok összecsapnak a fejünk fölött, lehet, hogy pár óra múlva már nem tudunk visszajutni a Villa Giustiba, Weber tábornokhoz és az olaszokhoz.”

„A dolgot nem lehet siettetni! — válaszolta erre Waldstätten tábornok. — A nemzeti tanácsok még nem döntöttek.”

Tehát a felbomló front helyzete fölött többé nem a hadseregfőparancsnokság dönt, hanem a nemzeti tanácsok!

— Végre, novemberi harmadikán reggel két órakor kaptuk meg a döntést, mire megkőthettük a fegyverszünetet.

Kis szünet következett, mind a ketten hallgattak. A civilbe öltözött fiatal tiszt mélyen mellreszívta a cigaretta füstjét és elgondolkodott. Az uccáról rekedt ordítás hallatszott föl, a szemben lévő ház tetején rongyos vörös zászlót lengetett a szél. Odalent pedig három borízű hang éppen a Wacht am Rheint kezdte énekelni...

— Mi azt kívántuk akkor, hogy azonnal szüntessék be az ellenségeskedést, miután a mi részünkről ez már november harmadikán hajnalban el volt rendelve. A fegyverszüneti szerződés első pontjai azt rendelik, hogy az ellenségeskedést *azonnal* be kell szüntetni. De Badoglio tábornokkal nem lehetett alkudni, ő ragaszkodott ahoz,

hogy az ellenségeskedést az aláírás után huszonegy órával, november negyedikén délután három órakor szüntessék be. Ennek az okát mi egészen világosan láttuk. Az olaszok ilyen módon minden ellenállás nélkül kibővíthették hadisikerüket, minden ellenállás nélkül rengeteg zsákmányt és tömérdek foglyot ejthettek. Kockázat nélkül! Ezen csak ők nyerhettek! Azt elfelejtetem megmondani, hogy saját hadseregfőparancsnokságunk ugyanakkor, amikor megadta hozzájárulását a fegyverszüneti feltételek elfogadásához, *azonnal kiadta a parancsot a még működő frontkommandóknak, hogy szüntessék be az ellenségeskedést.* Erre a mi csapataink beszüntették az ellenségeskedést, laktáborokba szálltak, vagy meneteltek hátrafelé, mialatt mi még tárgyaltunk az ellenségeskedés beszüntetésének órájáról, az olaszok pedig rendületlenül üldözték és támadták készületlen csapatainkat.

— El lehet mondani, hogy csapataink hősi harcokban hallottak el. A hadseregfőparancsnokság végelgyengülésben múlt ki...

— Mikor a fegyverszünet aláírása után később visszafelé igyekeztem, olyan irtóztató látványban volt részem, hogy arról beszélni sem tudok. Láttam, hogyan estek fogságba a visszaözlő csapatok a hadseregfőparancsnokság huzavonája és a huzavona után kiadott kétségbeejtően ostoba és laikus emberre valló parancsai miatt. Feláldoztak egész hadosztályokat, ezer és ezer ember életét, ágyúkat, hadiszereket felbecsülhetetlen tömegét azért, mert gyors elhatározás helyett negyvennyolc óráig tanácskoztak mindenféle nemzeti és munkástanácsokkal arról, hogy elfogadhatják-e a fegyverszüneti feltételeket. Amikor pedig elfogadták, a mi hátunk mögött és megkérdésünk nélkül kiadták a parancsot arra, hogy nem kell tovább ellenállni, amivel újabb hadosztályokat és újabb hadianyagot juttattak vigyázatlanul, gondatlanul az ellenség kezébe. Ki vállalja ezért a felelősséget!

Persze, később aztán a hadseregfőparancsnokság tiltakozó sürgönyt küldött az olasz főparancsnok-sághoz és követelte, hogy a november harmadiká-tól fogságba esetteket bocsássa szabadon. Ennek aztán nem volt semmi eredménye! November má-sodikán *nyolcvanezer hadifoglyot* jelentett az olasz hadijelentés. Ezután szüntették be csapa-taink a Badenből kapott ostoba és elhamarkodott parancsra az ellenségeskedést. Mire november harmadikán már *háromszázezer foglyot* jelent az olasz hadijelentés. Ez a kétszázhuszezer újabb hadi-fogoly a badeni urak lelkét és lelkiismeretét ter-heli, — ha van nekik ilyen. Az ő álmaikat fogja háborítani az az ezer meg ezer tiszt és katona is, akik „véletlenül” elestek közben, — meg azok az ezren és ezren, akik most éhen fognak veszni és betegségekben fognak elpusztulni a közeli napok-ban az olaszok fogságában. Egy olasz vezérkari tiszttel találkoztam Trient környékén, aki a kezét tördelte és sírva panaszkolt nekem, hogy olyan sok hadifogoly esett hirtelen a fogságukba, hogy nem tudják élelmezni őket, és a betegeteket sem tudják gyógyítani. Tömegesen fognak elhullani az emberek, anélkül, hogy ezért az olaszok volnának felelősek. Baden lelkén száradjon ez!

— Mint még annyi minden, ami a háborji alatt történt. — Tette hozzá az öreg tábornok csöndesen.. .*

FINIS AUSTRIAE.**

Éjfél volt.

Szél rázta a schönbrunni kastély ablakait. Mi-kor hiába kopogtatott a sötét üvegtáblákon, vé-gigrohant dühödtlen, vonítva a nyírott fák között. Megcibálta a vedlett amoretteket, felrepült a glo-riette dombjára és elkezdett énekelni, jajgatni,

* Pontos adatok Rubint Dezső altábornagy és Nyékhelyi Ferenc alezredes könyveiből.

** Pontos adatok Werkmann báró naplójából.

dühöngeni az elhagyatott pavillon hideg oszlopai között. Úgy siránkozott, úgy sivalkodott a szél ezen az éjszakán a schönbrunni park fölött, mintha most sírná el szívettépő pátosszal a habsburgi trón tragédiájának végső jelenetét.

Éjfél volt. November tizedikére virradóra ...

A király ott ült íróasztala előtt. Karos gyertyatartóban négy szál gyertya lobogott előtte. A lángokat jobbra, majd balra billentette a léghez. A császár némán nézett az imbolygó, szeszélyesen hajladozó lángokba. „Mint az emberek...” — gondolta. De nem szólt semmit.

A kastélyban nem volt már villanyvilágítás. Bécs elvágta a vezetéket.

Valahonnan előkerült egy fáradt, öreg szolga. Azok közül, akik még itt bujkáltak a folyosókon, vácogó fogakkal. A felség Hunyady grófot és Werkmann bárót hívatta.

Mikor a két úr belépett a félhomályos szobába, ijedten álltak meg a császár előtt. Hová lett a harmincegy éves ember mosolya? Hová lett arcának kedves, lányos színe? Fürtjeinek barna fénye, szemének élénk beszédei. Aki november tizedikén, éjfél órában itt ül előttük, mélyen belesüppedve dédapái karosszékébe és észre sem veszi azt, hogy két halovány arc emelkedik ki a félhomályból és tekint rá kérdezően, aki itt előttük bámul bele a gyertya lángjába, — többé nem az a fejedelem, akit még két héttel ezelőtt ismertek. Arca az alabástrom színéhez hasonlóan fehér. Fénytelen haja két hét alatt megszőrkült. Szemének lángja kialvóban és kezével nem nyúl már fürgén kis bajszkájához, hogy azt minden két-három percben pödörgesse, mint azelőtt szokása volt. Ez a kéz, melyből kihullott a jogar, bénán, haloványan, szélütötten hever a szék karfáján. Ennek a kéznek külön tragédiája van. Ez a kéz maga külön életet él, külön gyászol, külön, önmagában ömlik össze...

Hunyady gróf percekig nem tudja levenni a szemét a király kezéről, amely erőtlenül, nyitott ujjakkal csüng le a karfáról.

Meglátja őket. Közelebb lépnek. Egy percig némán néz a szemükbe. Végre megszólal; de a hangjának nincsen többé fénye, a szavának nincsen többé akcentusa. Egyhangúan, színtelenül, tompa hangon beszél, mintha magához szólna:

— Ausztria a huszonhárom német hercegség sorsára jut. Engem éppen úgy elűznek, mint a huszonhárom német fejedelmet. Érzem, tudom, hogy ők a köztársaságot követelik és a monarchiát többé nem lehet megvédeni. Már fenyegetőznek, hogy a munkástömegeket Schönbrunnba vezetik, ha nem mondok le és nem megyek el, mint a német császár tette. De én nem mondok le, — a hangjában most megint erély és akarat vibrál. — Én nem mondok le, százszor, is nem és nem! Detronizálhatnak, ámde ez csak erőszak lesz. Erőszak pedig nem veszi el senkitől semmi jogát.

Hajnalban már vissza is tér a kastély kapuján az autó, amelyen a két urat Bécsbe küldte a császár. Azt akarta megtudni, vajjon hívek-e még a dinasztiahoz, kitartanak-e még a monarchia mellett azok a pártok, amelyek pár nappal ezelőtt még megesküdték, hogy kitartanak a monarchia és a trón mellett.

Az autó hamar visszatért...

Még a bécsi érsek, Piffl kardinális sem mondhat mást, minthogy a császár mondjon le jogairól. Ha megteszi, ez argumentum lesz a keresztényszocialisták kezében, hogy ne engedjék kikiáltani a köztársaságot.

A vasrácsos kapunál két kis kadet áll, karabéllyal a vállán. A katonai akadémia növendékei ezek, akik hívebben kitartanak a császár mellett, mint a Mária Terézia-lovagok,

Messziről vésztyóslóan morajlik a reggelre ébredő Bécs.

Már mindenki tudja, hogy az osztrák nemzetgyűlés holnap ki fogja kiáltani a köztársaságot. A nemzeti tanács gyűlésezik és a császár lemondását követeli.

Ugyanakkor még mindig ülést tart a ha-

talmát vesztett császári kormány, egy ábrándos teoretikus, a fantasztá Lammasch professzor elnöklete alatt. Ők valami manifesztum-félét szövegeznek, melyben nem lemondásról van szó, hanem arról, hogy a császár ideiglenesen visszalép az államügyek vitelétől. Ezt a homályos, dodonai fogalmazást egy nagyon finom és értelmes arcú prelátus, a népjólét minisztere, dr. Seypel Ignác ajánlja, akiből később majd az osztrák köztársaság kancellárja lesz.

A fölfegyverzett munkástömegek, a föld alól életre támadt Arbeiterbataillonok már akkor Schönbrunn felé tekintenek. Ha végigvonulnak az uccán, dübörgő léptekkel, rendetlenül és lomposan, a félrehúzott függönyök mögött félve bújnak össze az öreg bécsi polgárok az életük párjával és azt súgják:

— Sie marschieren nach Schönbrunn...

*

A semleges államok követei megjelennek ezen a napon a fő nélkül maradt külügyminisztériumban és följárnák védelmüket a császárnak. Ha Őfelsége külföldre óhajtana távozni, a diplomáciai kar el fogja kíséreti. Mikor IV. Károlynak jelentik ezt Schönbrunnban, csak ennyit felel:

— Köszönjék meg az uraknak ezt a nagylelkű, és jóleső ajánlatot. De én elhárítom magamtól a gondolatot, hogy meneküljek. Itt maradok és bevárom, hogy megöljenek!

November tizenegyedikén délelőtt tíz órakor Lammasch és von Geyer miniszterek érkeznek Schönbrunnba. Mikor a kék-szobába belépnek, a máskor annyira nyugodt Lammasch professzor dültnak és izgatottnak látszik. Mindenki azt hiszi, hogy megzavarodott. Ijedten figyel az ajtóra, nem tud befejezni egy mondatot sem, szórakozottan felelget a hozzá intézett kérdésekre, mintha egészen máshol járna az esze. Időnként kitekint az ablakon. Aggodalmaskodva, mintha várna valamit a vasrácson túlról. Von Geyer lovag, a másik miniszter kevésszavú ember, nyugodt, régi büro-

krata, fegyelmezett és kimért. Hallgatagon félrevonul egy sarokba. Az arcán most mély megindultság látszik.

Tizenegyet üt az óra, mikor belépnek a király dolgozószobájába.

Mélyen meghajlik mind a kettő. A király székkal kínálja őket» de ők állva maradnak még. Kínos csönd következik. A fiatal uralkodó várakozva néz a zavart Lammaschra, a megindult Geyer lovagra, ők ketten pedig riadtan nézik az uralkodó arcát, amely teljesen kiment a formájából. Egy hete nem látták és ha most nem tudnák, hogy előtte állanak, nem ismernének rá. Végre, hosszú, hosszú, kínos csönd után megszólal Lammasch tanár, a császári Ausztria utolsó miniszterelnöke.

— Felség, a minisztertanács határozatából, mélyen megrendülve és hűségem hangoztatásával bátorodom előterjeszteni ezt a manifesztumot, kérve, hogy Felséged aláírásával megerősíteni kegyeskedjék ...

Egy papírlapot tesz az íróasztalra, arra a paliszander-deszkára, melyen egykor Napóleon dolgozott. A császár végigolvassa. Azután erélyesen nem-et int a fejével.

— Nem, nem tehetem!

— Felségednek meg kell tennie! — mondja most remegő hangon Geyer lovag. — Felséged számára nincsen más út! Ha ezt aláírja, akkor még talán a keresztényszocialistákat megtarthatjuk magunknak és ha nem is szavazzák le a köztársaságot, de ellene szavaznak és ez mély benyomást fog kelteni egész Ausztriában és világszerte. De ha Felséged nem írja alá a manifesztumot, akkor a keresztényszocialistákat sem tudjuk megtartani Felséged oldala mellett.

— Nem, nem tehetem... Nem szabad megtennem!

Geyer most indulatosan fordult a királyhoz:

— Ha Felséged nem írja alá a manifesztumot még ma, ezek még ma fognak hatá-

rozni Felséged ellen. És hogy még nagyobb nyomatéka legyen akaratuknak, biztos lehet Felséged, hogy a holnapi nemzetgyűlés előestéjén, ma délután itt fognak ordítózni a kastély előtt a munkástömegek. A hozzám érkezett jelentésekből tisztán látom és érzem, hogy nem fogják beérni a lármával. Az a néhány úr, aki még itt maradt, vagy az első ijedség után visszatér Felséged oldala mellé -s ez a néhány szegény kis kádét véres harcban fog elesni. Felséged is családjával együtt áldozatul esik a forradalmi tébolynak. A császár fölugrott az asztala mellől:

— De miért miért mindez, hát miért gyűlölnék? Nem szerettem őket? Nem voltam jó uralkodó? Én indítottam a háborút, vagy én hosszabítottam meg? Honnan ez a gyűlölség, ki szítja ezt ellenem? Nem felelt senki sem...

— Nincs más kivezető út, — szólalt meg az egészen letört Lammasch tanár, — nincsen más út, mint a manifesztum. Szükségünk van rá, ebben a percben, Felség! Nincsen egy negyedóránk veszteni való.

— Azonnal az államnyomdába kell küldeni a manifesztumot, — folytatta Geyer, — három órára ki kell hirdetni. Csak ez a hirdetmény tartalmazza vissza a söpredéket és átkozott vezéreit, akik nem riadnak vissza semmitől!

A nyugodt, kimért, szertartásos és megilletődött Geyer lovag ebben a percben már egészen elvesztette minden fölényét. Leejtette finom! diplomata-maszkját; úgy állt ottan császára előtt, remegő kézzel, amely minden etikettet megcsúfolva dobolt a császár, íróasztalán, vonagló szájjal, mintha teljesen megfélelkezett volna magáról. Ennek a történelmi pillanatnak a levegője megölte az etikettet Schönbrunnban. Lammasch egy fotelbe süppedve, maga elé bámult. Két csontos kezébe temette kopasz homlokát, nagyokat sóhajtott és időnként szinte önmagának ismételte:

— Igen, igen... meg kell lennie, meg kell lennie...

A király kétszer-háromszor végigment a szobán. Lába alatt nyögni kezdett a régi parkett. Egyszer kibámult az ablakon. Azután visszament az íróasztalhoz és merően nézte a papirost. Kezébe vette, forgatta, újra végigolvasta. Szeme előtt összefutottak a betűk. Valami fátyol ereszkedett közéje és a reszkető papírlap közé. Újra letette, megint az ablakhoz sietett, forró homlokát odaszorította az üveglapra és folyton csak ezt mormolta:

— Nem tehetem, nem tehetem...

A királyné lépett be. Gyors mozdulattal, szinte felrántotta a fehérre lakkozott, aranycirádás ajtót. Megállt a küszöbön, villámló szemmel nézett körül a szobában, azután odasietett az íróasztalhoz és energikus mozdulattal kezébe vette a papirost.

— Soha! — Nem mondasz le!

— Ez még nem lemondás, — jegyzi *meg* hal-
kan a király.

A királyné izgatottan, indulattól reszkető hangon, gesztikulálva beszél:

— Egy uralkodó nem mondhat le soha! Letaszíthatják trónjáról, határozhatnak, elkergethetik, meg is gyilkolhatják. De nem mondhat le. A detronizálás erőszak. De ő maga nem ismerheti el, hogy joigait elvesztette. Akit kényszerrel távolítottak el, az idővel visszaszerezheti, amit elvettek tőle. De aki lemondott, az soha többé vissza nem veszi, amit önként odaadott. Nem, nem, nem, — soha, soha, soha! Haljunk meg itt mind a ketten azonnal, öljenek meg bennünket, tépjenek darabokra! Majd Ottó fog uralkodni. De ha megölnék a gyermekeimet is, — még vannak biztonságban élő tagjai családunknak.

A szeme lázban égett. A hangja izzó volt, a mozdulatai elszántságot, törhetetlen akaratot és kegyetlen energiát árultak el. Szép, halovány olasz arca talán még sápadtabb volt, mint más-
kor, hogy az indulat izzásában most egyszerre piros hullám lepje el. A szépséges királyasszonyt még soha ilyen szépnek, ilyen felségesnek, ilyen

lenyűgözőnek nem látta senki. Némán, csüggedten, kétségbeesve és roskadt térdekkel álltak ott a miniszterek. Nem mert szólni senki sem. A császárné szeme sötéten örvénylett, mintha haragvó arkangyal volna.

Közben a miniszterek átmentek a szomszéd szobába, hogy az uralkodópár egyedül maradjon. Minden percben nyílt az ajtó.

— Felség, a miniszterek sürgetik a választ!

— Felség, az idő sürget, nincs veszteni való perc többé!

Hogy ne zavarják őket, átmentek a porcellán-szobába, ahol a királyné végre megnyugodott. Meghallgatta Werkmannt, aki felvilágosításul elmondta, hogy az osztrák nemzeti tanács új kancellárja, Renner dr. ugyanazzal érvelt, amivel Károlyi Mihály Budapesten, hogy a császári Ausztria rossz békét fog kapni, rosszabbat, mint a republikánus Ausztria. Ezzel azután még a császár legmegbízhatóbb híveit is ingadozóvá tette.

— Esztelenség! — vágott közbe a király — Én többet tudok használni az országnak, mint ők. Hisz ezek még fokozzák az örületet azzal, hogy Németországhoz akarnak csatlakozni és ezzel izgadják a győzőket! Csak nem képzelik, hogy különbséget tesznek Németország és Ausztria között, amely Ausztria csatlakozik Németországhoz!

— Felség, — mondta Werkmann báró, akit újból behívnak, — az észnek többé nincsen szerepe Ausztriában, csak a szenvedélynek és az erőszaknak. Monarchia nincsen többé! Magyarország elszakadt, Csehország elszakadt, Horvátország és a déli részek elszakadtak. Tulajdonképpen Ausztria is elszakadt már. Hiszen az ellenséggel tárgyalnak és a hazát felajánlják egy másik országnak! Az örültek háza ez, Felség, és az örültek házában nincsen többé uralkodó. írja alá Felséged a manifesztumot!

— Nincs hát többé erő, amely mentené a monarchia roncsát? — kérdi a király.

— Nincsen, Felség.

— Mondja meg hát a miniszterelnöknek, hogy

a manifesztumot nyilvánosságra hozhatják, úgy, ahogy van...

Elfordult. Kinézett a kertbe.

Két óra múlva a bécsi házak falán megjelent a császár üzenete.

„Trónralépésem óta mindig azon fáradoztam, hogy népeimet kivezesse a háború borzalmaiból amelynek kitörésében nem vagyok hibás.

Nem vonakodtam az alkotmányos életet ismét visszaállítani és ismét megnyitottam a népek önálló állami fejlődésének az útját.

Továbbra is változatlan szeretettel Népeim iránt, nem akarom saját személyemben gátolni őket szabad elhatározásukban.

Eleve elismerem Német-Ausztria döntését jövő államformájára vonatkozóan.

A nép, megbízottai útján átvette a kormányzást. Az állam vezetésében való minden részvételtől lemondok.

Osztrák kormányomat egyidejűleg fölmentem hivatala alól.

Vajha egyetértésben és békülékenységekben teremtené és erősítené meg Német-Ausztria népe az új rendet.

Csak a belső béke gyógyíthatja meg e háború sebeit.”

Este fél hétkor: szomorú gyülekezetet látott együtt — utoljára a schönbrunni kastély ceremóniaterme. Az a néhány hűséges ember, aki még nem hagyta el az uralkodópárt, azokkal együtt, akik annyi éven át tartoztak környezetükhöz, összegyülekeztek a teremben. Nem voltak sokan... Most megjelent az uralkodópár. Kézen fogták gyermekeiket, akik nemrégén érkeztek vissza Magyarországból. Megálltak a terem közepén. Még egyszer szembenéztek azokkal az urakkal, akik annyi éven át tartoztak környezetükhöz. Azután a király és a királyné odamentek mindenkihez, némán megfogták egyenként a hűséges kezeket. Búcsúztak az udvar utolsó mohikánjaitól,

Azután mentek, mentek, végig a folyosókon és termeken, le a széles lépcsőn az udvarra. Ott még utoljára, fegyverben álltak a kis kadétkok. Az utolsó hű katonák, az ármádia félbemaradt, utolsó reménysége. Velük szemben szivarozva ott ögyelgett már, hanyag öltözetben, neveletlenül trécselve egy úgynevezett „népzászlóalj”, amelyet a kormány rendelt ki a kastély védelmére.

A holnap...

A kis kadétkok még egyszer vigyázz!-ba álltak. Most lerepültek a fejekről a sapkák, égnek emelkedtek az esküre szorított ujjak és a hulló ködben, a schönorunni fekete estében még egyszer, utoljára égnek szállott a katonaeskü. A hű kis kadétkok még egyszer, utoljára hűséget esküdtek a trónjavesztett, menekülő császárnak...

Az eskü hangjai mellett gördültek ki az autók a rácskapun és vitték el innen mindörökre az uralkodópárt. Az egyik oldalon reszkető fiatal ajkak, halvány arcok, esküre emelt kezek és ösz-szeszorult hű szívek.

A másik oldalon nevetgélő jasszkomitácsi had...

Az autóban födetlen fővel, könnyes szemmel az ősei hajlékából örökre távozó utolsó császár.

AZ UTOLSÓ GÁRDISTA.

Ezen az estén egy testőrőfőhadnagy lépett be a szolgálattelvő gárdatisztek szobájába.

Kihúzta egy öreg sublónak az alsó fiókját, amely tele volt vésve-írva, régi-régi nevekkal. Százötven esztendeje ide írták a fiókok aljára a nevüket a szolgálatban volt nemes gárdisták. Százötven év hűségének beszédes történetét rejtették a régi fiókok... Neveket, örökre elmerült neveket. Régi kriptákban, messzi temetőkbek porladó testőrök nevét. A szívek, a betűt rovó kezek réges-rég porrá váltak, — az egyik valahol az Inn

partján, a másik kis szabolcsi temetőben, susogó nyárfák alján.

De a nevük őrt állott mostanáig.

A főhadnagy letérdelt a legalsó fiók elé. Egyedül volt a szobában. Nyikorgott a padló és recsegve nyögtek a vén bútorok. Karos gyertyatartót emelt a fiók fölé és sokáig nézte-nézte elmerülve, olvasgatta homályosuló szemmel az elődök nevét.

Azután violaszín tintába mártotta tollát és odarajzolta ő is utolsónak a sor végére a magáét:

Gróf Menisdorff, 1918. november 11.

A fiókot visszacsúsztatta a helyére.

Mintha kriptaajtót zárt volna be örökre...

Azután eloltotta a gyertyát és tapogatózva tántorgott le az udvarra.

A császárok kastélyára leszállít az éj.

Eckartsauban, a régi vadászkastélyba, költözött a királyi család. Az első napokban még ott álltak a kapu előtt a darabonttestőrök. De a közársasági Bécs nagyon félt a monarchistáktól . . . Egyik parancs jött a másik után, hogy a testőrök vessék le egyenruhájukat és távozzanak örökre Eckartsauból! Az öreg Dankl báró, a méltatlanul mellőzött hadvezér, akinek hűsége ebben a reménytelen időben olyan klasszikusan tiszta és nemes volt, hogy többet ért a hercegek, a „kipróbált hívek” légiójánál, minden parancsra azt felelte:

— Az erőszaktól nem félünk, az erőszakra erőszakkal felelünk!

„...MELY IRÁNT VÁLTOZATLAN SZERETTEL VAGYOK ÁTHATVA...”

November tizenhatodikán, négy nappal a közársaság kikiáltása után, három magyar úr érkezett az eckartsau kastélyba. A főrendiház elnöke volt, harmadmagával. Wlassics Gyula báró, titkos tanácsos, Eszterházy Miklós herceg és Dessewffy

Aurél gróf zászlósurak. A régi feudális Magyarország három oszlopa. Mindenki azt hihette volna, azért jönnek, hogy a királyt dacos hűségükről biztosítsák.

Nem kételkedünk benne, hogy az urak valóban az ország és a dinasztia érdekeit viselték szívükön, mikor ilyen messze útra fáradtak.

Ám kétségtelen, hogy útjukra most nem a királyhívek küldték őket, hanem Károlyi Mihály. Károlyi Mihály nyilván megtévesztette e magas méltóságokat, mikor Eckartsauba menesztette őket a királyhoz. Éppen úgy megtévesztette őket hamis információkkal és ígéretekkel, mint ahogyan megtévesztette tizennégy nappal ezelőtt magát a királyt hamis telefonjelentéseivel. Nyilván azt mondta nekik:

— Nagyméltóságoknak kötelességük a haza és a trón érdekében, hogy a királyt rábeszéljék a lemondásra, mert ha ő önként lemond, akkor elkerülhetjük a detronizálás fájdalmas aktusát . .

Éppen olyan képmutató volt, mint tizenkét nappal ezelőtt. Amikor, szemforgatva esküdözött, hogy ha a látszat ellene volna is, ő szíve mélyén monarchista, de nem bír a népszenvédéllyel.

A népszenvédéllyel, amely nem volt sehol!

Most tehát rábeszélte e jó urakat arra, vennék ki a királyból a lemondást. Éppen úgy, mint ahogyan rábeszélte a királyt, oldaná fel őt esküje alól.

De a király most nem engedett a pressziónak. Csakúgy, mint négy esztendővel később nem fog majd engedni, amikor tihanyi rabságában igyekeznek szép szóval, fenyegetéssel kicsikarni belőle a lemondást

Szegény, szegény király! Hányszor csalták meg, hányszor vezették félre. Micsoda rút komédiát játszottak vele, még a nyilatkozatai és manifesztumai körül is.

Károlyi Mihály elhitette vele, hogy Magyarországon vérben gázol a forradalom] és ő csak

úgy mentheti meg a trónt, ha feloldják esküje alól.

Ezek után egy órával már a király lemondását követelte.

Most, tizenkét nap múltán, azzal küldi hozzá a főrendeket, hogy mondjon le, mert ha lemond, akkor nem lesz detronizálás.

Holott ő már tudja, hogy csak a lemondólevelet várják és másnapra ki fogják kiáltani a köztársaságot. Éppen úgy, mint Ausztriában.

Éppen úgy, mint Ausztriában, ahol a keresztényszocialisták ugratták be a manifesztum kiadásába azzal az Ígérettel, hogy akkor ők ellenszegülnek a köztársaság kikiáltásának.

Azután szépen megszavazták a köztársaságot.

Egyhangúlag!

.... De a három magyar főméltóság, nagy nevek és rangok viselői, akik minden szálukkal a történelmi Magyarország gyökereibe kapcsolódnak, minden hagyományukkal a trónhoz való hűségre vannak kötelezve, ezek a derék, jó nagyurak, bizonyára áldozatai voltak Károlyi Mihály álokoskodásának! ők elmentek szépen Eckartsauba és manifesztumot kértek a királytól. Nem lemondást, ahogyan Károlyi Mihály akarta. Csak egy zavaros, homályos manifesztumot, ami hasonló legyen az osztrák manifesztumhoz. És amit majd magyaráznak így, meg magyaráznak amúgy, az évek során át — ahogy fúj a szél. Amit majd nem is ért meg senki. Éppen azért úgy fog cselekedni mindenki, mintha értené. Mintha úgy értené, ahogy érteni akarja!

— Soha nem fogok lemondani a magyar trónról, — mondta nekik a király.

Akkor a magyar urak elébe terjesztettek egy nyilatkozatot és Wlassics báró igyekezett megmagyarázni, hogy ez nem trónlemondás, csupán *a hatalomról* való ideiglenes lemondás. Ez a nyilatkozat, amelyet a hatalmat bitorló forradalmi kormányval egyetértve szerkesztettek, meg fogja nyugtatni egyelőre Károlyiékát és az úgyneve-

zett forradalmi közvéleményt. Ezzel talán el lehet odázní a trónfosztást.

— Én hivatkozom megkoronáztatásom tenyéré. Hivatkozom királyi hitlevelemre és szerkesztek ezzel szemben új nyilatkozatot, amelyben a nemzetre appellálok.

— A nemzetre, Felség! Hol van a nemzet. A jók, a derekak, a hívek, az ágy alá bújnak, a fal mellé lapulnak. Nincsen közvélemény Magyarországon. Csak terror van, csak téboly és őrtjongs. Semmi célja annak, ha Felséged a nemzetre appellál! Ezt a manifesztumot, amelyet hoztunk, Felségednek alá kell írnia, mert máskülönben az új hatalom nem fog késni, hogy megfossza Felségedet trónjától.

A király akkor aláírta az eckartsau levelet.

„Trónralépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaitól megszabadítsam, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet fejlődésének, mely iránt változatlanul szeretettel vagyok áthatva.

Ennélfogva minden részvételtől az államügyek vitelében lemondok és már eleve elismerem azt a döntést, mellyel Magyarország jövőendő államformáját megállapítja.

Kelt Eckartsau, 1918. november hó 13-án.

Károly.”

A király, mikor már, kezébe vette a tollat, még mindig habozott.

— Felség — mondta akkor neki az egyik úr —, ez nem lemondás a trónról. Ez a nyilatkozat lényegében ugyanazt tartalmazza, amit Felséged már Ausztriára nézve kiadott. Sem többet, sem kevesebbet! Ha most Felséged ennek aláírását is megtagadná, Magyarországon joggal érvelnének a forradalmárok azzal, hogy Felséged Magyarország népének nem akarja megadni ugyanazt

az erkölcsi szabadságot, amelyet Ausztria népének megadott . . .

Ez az argumentum hatott.

— Aláírom! — felelt a király. — De ünnepélyesen kinyilatkoztatom az urak előtt, hogy az osztrák manifesztumot is kényszer folytán állítottam ki, és tiltakozom ellene, hogy bárki is a trónról való lemondásnak minősítse ezt az iratot. Különbén is, kényszer alatt írom alá és értéke nem több, mint a kényszer alatt tett eskü értéke. Én Magyarország megkoronázott, törvényes királya vagyok és jogomból semmi szín alatt nem engedek!

Két nappal később az Országház előtt kikiáltották a magyar népköztársaságot. Csak erre a nyilatkozatra vártak. Hogy még úgynevezett „erkölcsi” alapja is legyen a forradalmi cselekménynek.

Ugyanazt tették, amit Ausztriában.

Milyen fájdalmas, hogy három magyar főrend, magyar zászlós urak és főméltóságok voltak kénytelenek ebben a csúnya történelmi komédiában szerepet vállalni!

Azóta már bizonyosan megbánták tévedésüket. Azóta már tapasztalhatták, hogy a király levele nem nyugtatott meg semmiféle „szenvedélyeket”, nem is akadályozta meg a köztársaság kikiáltását, — de kútforrása lett Magyarországon a dinasztia ellen folytatott propagandának és egyik legfőbb argumentuma, sőt legfőbb „jogforrása” a szabadkirály választók politikai törekvéseinek.

Ezt bizonyosan nem akarhatták, ők hárman, magyar zászlós urak, ország főrendjeinek elsői!

*

IV. Károly király élete ettől az időtől fogva az eckartsau villában állandóan veszedelemben forgott. A munkástanács félt a Bécs közelében tartózkodó császár személyének varázsától. Renner kancellár pedig személyes hiúságában meg-

bántva, mindent elkövetett a császári család molesztálására. A parvenü Renner személyes hiúsága úgy sértődött meg, hogy egy alkalommal megjelent a császári villában, mert végleges lemondást akart követelni IV. Károlytól. A császár azonban nem fogadta. Igaz, hogy akkoriban heteken át súlyos beteg volt és még a karácsonyfa alá is karosszékben kellett bevinni, — de ha egészséges lett volna, a forradalom kancellárját akkor sem fogadta volna. Renner éktelen dühbe esett emiatt. Azt követelte, hogy most már a császár; ne merje többé használni a „Felség” címet. Schonta fregattkapitány, a szerencsétlen fejedelem szárnysegédje erre halálos nyugalommal doktorurazni kezdte a kancellárt.

... Ettől as időtől fogva gyakran nem volt főznivalója sem a királyi villának. Az élelmiszerszállítmányokat „véletlenül” mindig fegyveres bandák támadták meg. A marchtali parasztok és a csendőrök néha formális tűzharcot vívtak a Bécs felől kiözönlő söpredékkal.

Végül az angol kormány figyelmes lett erre a veszedelmes és szégyenletes helyzetre és közölte Bauer Ottó külügyminiszterrel, hogy „egy angol gentlemant ad a császár személye mellé”. Ez az angol gentleman Strutt ezredes volt, akitől szörnyen megijedtek a Ballplatzon, amely ezekben az időkben olyan volt, mint a bélésével kifelé fordított kabát.

— Szép kis dolog lesz, — mondta a riadt Bauer külügyminiszter, — ha egy szép napon a császár, minisztereket fog kinevezni és a miniszterek megjelennek a hivatalainkban az angol ezredes kíséretében és védelme alatt!

Most már szabadulni kellett minden áron a császári veszedelemtől! Egyik küldönc, egyik staféta a másikat érte a császári villában:

— Lemondani, lemondani!

Egyes Bécsben lakó főhercegek, akik a saját bőrüket féltették, ugyancsak ezt követelték a császártól:

— Lemondani, lemondani!

Renner azt is közölte kerülő úton a császárral, hogy ha nom mond le, akkor internálni fogják. És kijelentik, hogy „Vogelfrei”.

A császár; nem tágított. Nem mond le, és nem hagyja el Ausztria területét!

Egy aclout volt még hátra: száműzetési törvény a császár ellen, a nemzetgyűlés előtt.

Akkor végre engedett a császár az angol kormány rábeszélésének és útra készülődött Svájc felé.

Március volt már. öt hónappal a forradalom után...

TIZENKETTŐT ÜT AZ ÓRA...

A toronyban lassan, komoran, vészesen tizenkettőt üt az óra.

Sírva rohan a szél a szűk sikátoron.

Valahol nyikorog a szélkakas. A márciusi fergeteg belekapaszkodik a régi tetőkbe és megöket. Vén csontjuk nyögni kezd az éjszakában,

A város nem alszik. A város halott.

A kolostor öreg folyosóján riadtan sikolt végig a kapucsengő. Josephus fráter előbb azt hiszi, hogy csak álmában hallotta a csengetést. Harminc esztendeje van a portán és az már régi hagyomány, hogy a kapusfráterek rendszeren csengőről álmodnak.

De azután még egyszer, meg harmadszor is végigfut az öreg kőfalak között a csengő alarmja. Josephus most már tudja, hogy ez nem álom. Magára veszi kámzsáját, felcsatolja nyikorgó szandálját, és kezében öreg gyertyalámpásával végigcsozog a kőkockákon. Hosszú ősz szakállát sárgára festi a lobogó gyertya lángja. Balkezében hatalmas kulcsesomó zörög. Árnyéka lassan húzódik végig a homályból felriadó falon.

Kinéz a kémlelőnyiláson. De nem lát mást, csak egy katonaruhát. Felemeli a lámpását és meg-

világítja újra a nyílást. Álomtól pislogó öreg szeme fürkészve néz ki a halvány mécesvilágból a koromfekete éjbe.

Ijedtében majd leejti a lámpát. Lassan keresztet vet magára. Háromszor egymásután.

— Szent József, irgalmazz!

Az ajtón három koppantás hallik ...

Zörög a kulcs, csörög a zár. Sírva nyikorog a hatalmas kapu.

Egy árnyék surran be a boltíves folyosóra...

A kapu becsukódik. Ők ketten megindulnak. Elöl imbolygó pincelámpájával a görnyedt barát. A gyertyafény, mely előtte halad, éles kontúrokat rajzol sötét kámzsájából. Hasonlít a szentekre, kiknek primitív szobrai ott derengenek az éji homályban elvesző klastromfolyosón.

A katonaruhás árnyék halkán megy utána.

E falak között ötszáz év óta semmi nem változott. A boltívek olyanok, mint ötszáz év előtt. A csoszogó kis öreg Josephus fráter, barna kámzsájában, mécesével, reszkető szakállával olyan, mint az elődje volt ötszáz év előtt.

Csend, túlvilági csend van a falak között.

Csend, rémjárásos, ijesztő csend.

A toronyban halk ütés jelzi, hogy újra elmerült az idők végtelenségébe egy negyedóra.

Elmerült. Vége!

A perc szalad, az élet száll. A lépést, amely most koppan egyet az évszázados köveken, nem hozza vissza többé semmi sem. A percet, mely elmúlt, nem téríti már vissza végtelen útjáról semmi sem.

Újra zörög a zár, csikordul az ajtó. Pince nyirkos lehellete csap az arcukba. A gyertya lángja nedves falakon cikázik. Josephus fráter fejére húzza a kámzsáját és úgy surran le a csigalépcsőn.

Fantasztikus árnyéka elnyúlik a nedves falon.

Nyomában a katona.

Lenn régi császárok alusszák örök álmukat.

A katona megáll Lotharingiai Károly sírjánál. A katafalk hideg követ sokáig nézi. Azután Ferdinándus szobra magasodik föléje, mint hatalmas, fenyegető óriás árnyék. Nézi, nézi sokáig.

Mária Terézia koporsója előtt mélyen meghajtja a homlokát.

Talán imádkozik?

Olyan, mintha beszélgetne a császárok szobraival ...

De a jámbor öreg fráter nem érti, mit beszél a katona a halott császárokkal...

Valamit mormol a szája.

Ferenc József koporsója előtt áll legtovább. Összekulcsolja a kezét, mélyen meghajlik a dereka. Szinte összeroskad valami láthatatlan súly alatt...

A gyertya nagyot lobban, mintha valaki elment volna előtte! Mintha szelet csapott volna lángjára egy láthatatlan ember. Pedig a kriptában senki sincsen rajtuk kívül. Csak a halottak.

A homályból bizonytalanul bontakoznak ki a régi császárok szobrai és koporsói.

Úgy állnak ott némán, szótlanul, az öreg barát és a fiatal katona.

Gyertya lobog, árnyékok nyúlnak el hosszan, rémesen a falon...

Fejük fölött tompán, egyet kondít a toronyóra.

... Amikor hajnali négy órakor felébred hideg cellájában a jó fráter, megdörzsöli a szemét. Nem tudja, vajjon csak furcsát álmódott-e ezen az éjszakán? De azután lámpására esik a szeme és látja, hogy abban egészen tövig égett a gyertya kanóca.

Az este új gyertyát tett bele ...

Josephus fráter nem szól senkinek.

Ezen a reggelen különös áhítattal imádkozik Szent József szobra előtt...

A KIRÁLY ELHAGYJA AUSZTRIÁT.

Azon a különvonaton hagyta el Ausztria területét, amelyen mindig utazni szokott. Ugyanaz a

hűséges vasúti személyzet kísérte a svájci határig, amely máskor is kísérte.

A Marchtalban sorfalat álltak a feketeruhás parasztok, polgármestereik vezetésével. Levett kalappal. Az öreg asszonyok letérdeltek és imádkoztak, amerre ment a vonat...

*

Március huszonnegyedikén a különvonat Ausztria határára ért.

A kis feldkircheni állomáson egy órát vesztegeltek. Az állomás fölött mélán lengettök ködszakállukat az égbenyúló vorarlbergi hegyek. A fenyvesek fölött párafátyol úszott a levegőben és szállt lejjebb, egyre lejjebb a völgy fölé.

A király a Perronon sétált és sokáig nézte a hegyeket. Azután szótlánul bement szalonkocsijába.

A vonat éleset füttyentett. A füttyező végigsikoltott a völgyön. Föl, a havas, ködös magasságok felé. Azután prüszkölve, zúgva, mérgesen duruzsolva felbődült a kazán. Nyikorogtak a kerekek, mintha sírnának; mintha bele akarnának kapaszkodni a sínekbe, mintha nem akarnának kimozdulni, nem! akarnának megindulni. Lassan, nehézkesen, sötétben mozdult a kolosszus.

És átsiklott a különvonat a határon.

A szalonkocsi függőnye mögül égő szempár, fűródott bele az éjszakába. Nézett, nézett visszafelé, amíg csak látszottak az utolsó osztrák állomás kicsiny fénypontjai.

A feldkirchi Perronon ezalatt két feketetéli-kabátos úr állott mereven, szótlánul, haptákban.

Kalapjukat a kezükben tartották, pedig csípős, hideg havasi szél fűjt. Ott álltak mereven, mint két kővévált őrszem. Nézték a két piros pont után, amely olyan volt, mintha véres, síró, rettenetes emberi szempár volna. A két vörös fénypont egyre távolodott, egyre kisebb, egyre bágyadtabb lett.

Azután elveszett a nagy feketeségben.

A két feketeruhás úr akkor megindult a kijárat felé.

A havasokon bömbölt a szél.

A MONT BLANC ÁRNYÉKÁBAAN.

Odalenn álmodott a kék tó.

A fehér terasz hűvösen vált ki a ciprusok sötét bizonytalanságából. Egy fiatal férfi támaszkodott az egyik karcsú oszlopnak. Az oszlop egészen el volt borítva folyondárral. Magányosan, társtalanul, árván álldogált az oszlop, amely nem tartott, nem támasztott semmit. Csak állt a tó fölött szomorúan.

A sötét ruhába öltözött fiatalember úgy neki-dőlt az oszlopnak, mintha nem is élő ember volna, hanem a márványdarabnak emberi formát öltött része. Szomorú, roskadt, sötét kariatid...

Mindig csak egy irányba nézett. Arrafelé, ahol a zöldesszürke égből élesen, hidegen váltak ki egy hóval borított hatalmas hegyorom éles csúcsai.

Az a hegyorom a Mont Blanc volt.

Ezen az estén, amikor a király olyan sokáig nézte a Mont-Blanc-ot, egy francia urat jelentettek be nála. A francia úr hatalmas autón érkezett. Messze útról. Egyenesen a francia határról. Az autó Nyonon kívül egy erdőben vesztegelt. Nem indult Prangins felé, míg le nem szállt az esthomály...

Mikor bement a királyhoz, mindenki tudta, hogy sorsdöntő események érlelődnek abban a szobában, ahol beszélgetnek.

Ez az úr igen magas személyiség volt: a francia külügyminisztérium egyik legelső embere.

Csak ketten voltak az egyszerűen bútorozott teremben.

— Franciaország teljesen átérzi annak szükségét, hogy a dunai monarchia, bár más formában, helyreállíttassék. Egyrészt a fenyegető orosz veszéllyel szemben van szüksége Lengyelországnak.

nak és Romániának erre az erős hátvédre, másrészt ezzel kellene elejét vennünk annak, hogy a meggyöngült Ausztria, melyben a pángermán agitáció egyre erősebb, Németország karjaiba dőljön. Franciaországnak semmiképpen nem célja, hogy Németországot erősítse!

— Ha Franciaországnak ez az érdeke, akkor; miért nem szerez érvényt akarátának?

— Felség, Franciaországnak kötelezettségei vannak kisebb szövetségeseivel szemben! Franciaország nem léphet fel ma még a csehekkel és a románokkal szemben. Sőt, szemben találná magát ebben a kérdésben Angliával is, mert az angolok egoisták, az ő számukra teljesen indifferens, hogy Ausztria csatlakozik-e Németországhoz vagy sem. Briand úr tehát azt kívánja bizalmasan közölni Felségeddel, hogy amennyiben sikerülne a maga erejéből visszatérni Magyarországra és ott uralmát helyreállítani, ezzel megindítva a dunai monarchia restaurálását, neki ez ellen kifogása nincs.

A király kimeredt szemmel néz rá:

— Franciaországnak... Valóban?

— Ügy van, Felség — *a befejezett tényekkel szemben!* De csakis a befejezett tényekkel szemben!

Pár percig nem szólt egyik sem. Olyan csönd volt a szobában, hogy a szívdobbanást is hallani lehetett benne.

A francia azután folytatta:

— Ha Felséged fajt accompli elé állítja a hatalmakat, Franciaország nem fog rendszabályokhoz nyúlni. Szükséges azonban, hogy ez az Ígérete mély titokban tartassék, mert ha nyilvánosságra kerülne, úgy Franciaország kénytelen volna csatlakozni a hatalmak tiltakozó akciójához. Ennyire regarddal tartozik szövetségeseinek! Felséged tudja, hogy békekísérletei és a németekkel szemben történt kockázatos fellépése nem maradtak nyom nélkül a francia közvéleményben. Alkalmas pillanatban ezt is ki lehet majd használni! Hiva-

talos támogatásra azonban Felsőged nem számíthat.

Még sokáig beszélgettek.

Egyre halkabban... Künn zúgott a szél-

Leszállt az este...

Mikor ez az előkelő francia személyiség kijött a király szobájából, ennyit mondott Werkmann bárónak:

— Most igazán a magyarokon áll majd, hogy Ausztria-Magyarország áll-e helyre, vagy pedig Magyarország-Ausztria !

Ebben az időben fáradoztak a magyar legitimisták abban az irányban, hogy a különböző legitimista frakciókat összhangba hozzák.

A királyt levelek, hírnökök, látogatók, titkos követek, önkéntes futárok figyelmeztették. A király mindig csak azt felelte:

— Józsefben nem fogok csalatkozni! Hiszen ő maga mondta: „A király nem fog bennem csalódni; én sziklaszilárd vagyok!”

Albrecht főherceg nevével is rémítgették az uralkodót.

Mi marad egy Habsburg-főhercegből, ha kirúgja maga alól a dinasztikus elvet?

A világ tele volt a Habsburg-ház testvérvisszavételének hírével. Ebben az időben írta meg a király azt a levelét, amely világosan kifejezte álláspontját a király-kérdésben.

1920 őszén.

És végre királyi szóval vetett véget egy hazugságnak.

Mi lehetett volna, ha ezt a levelet országszerte propagálják !

Levelét két példányban írta meg. Az egyiket Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnöke kapta a kezébe. Szólt pedig ez a levél a következőképpen:

Kedves Rakowszky !

Nagyon boldog vagyok, hogy az utolsó hetekben szeretett magyar királyságomból több hű alattvaló jelent meg Előttem. Ezen Irántam és Házam iránt teljes odaadást tanúsító hű egyénekkel folytatott hosszú és gyakori eszmecserékből és a külföldről kapott jelentésekből, a helyzetről világos képet nyertem, melyek megkönnyítik Nőkem ezen órában hozandó nagyfontosságú elhatározásaimat.

Azom célból, hogy azom feloldhatatlan kötelék, amely Engem, a koronás királyt hűm szeretett magyar nemzetemmel összefűz a haza ügyére való közös munkálkodásunkban is megnyilvánuljon és mivel a kül- és belpolitikai helyzet, mély bánatomra, Magyarországra való visszatérésemet még mindig nem teszi lehetővé, felkérem és felbivom Önt, hogy összes hű alattvalóimat, akoronás király jogainak védelmére egy vezérférfiu köré csoportosítsa.

Ezen küzdelemben, hű alattvalóimnak talán szükségük lesz arra, hogy megismerjék pontos felfogásomat a királykérdéssel kapcsolatos vitákban felmerülő problémákról.

valamint afelől, hogyan vagyok adott esetben hajlandó uralkodói jogaimat és uralkodói kötelességeimet magyar nemzetemmel megosztani. Én, mint alkotmányos király - mert ilyen akarok lenni és leszek is, mint amilyen a múltban voltam - valószínűleg minden hű alattvalómmal együtt tudatában vagyok annak, hogy ezen felfogásomból folyó, királyt és nemzetet kötelező megállapodások csak akkor lehetnek rendezendők, ha Én egy felelős magyar kormánnyal körülvéve az uralkodói hatalmat Magyarországon újra gyakorolni fogom. Ámiben egy ezen felfogásomat világosan kifejező nyilatkozatot már most készítek elő, ezen előből, hogy hű alattvalóm, a döntő órában ne nélkülözzék királyuk védelmére a szükséges fegyvert.

Ezen nyilatkozatomban kifejezésre fog jutni, hogy ezton azt a felfogást, miszerint a pragmatika sankciónak a magyar és a többi örökös tartományok együttes és megoszthatatlan birtoklására vonatkozó határozatai hatályon kívül léptek és az 1867 évi XII.t.c. érvényét veszítette. Tekintettel arra, hogy ezek szerint Magyarország teljes állami függetlenségét visszanyerte, el vagyok határozva, hogy az uralkodói hatalomnak Magyarországon való átvétele után, az uralkodói hatalmat egy más államban csak a kérdéses állam és Magyarország között létesült egyezmény után, vagy pedig Magyarország teljes állami függetlenségéig

biztosításával, mely külügyi vezetésre, külügy képviseletre és hadseregre önállóságának korlátozását kizárja, venném át.
 És mivel ^{szóval} nemzetem színt is Magyarország vére és javai kizárólag Magyarország érdekében és nem más az országra nézve idegen célokra és igényekre vonatkozó igénybe, el voltam határozva a hadüzenet és a békekötés jogát a nemzet alkotmányos tényszerűsével, egy a törvény által meghatározandó módon megosztani.

Azon nyilatkozat tartalma: fogja azon reményemet:

Viseljen bár egykor a magyar koronán kívül más államnak koronáját is, a magyar nemzetnek mindig biztosítva lesz azon helyzete, a mely őt ősi érdemeinél fogva megilleti.

Összehű alattvalóimhoz pedig intézem azt a nyomatékos felhívást, hogy a koronán királyra gondolva sorakozzanak és egy vezérférfiú köré csoportosuljanak.

Királyi szeretetem záloga gyanánt kifejezem Önnek, kedves Rakovszky, mint a magyar nemzetgyűlés elnökének valamint összes hű alattvalóimnak királyi udöszletemet.

Kelt Pranginsban, 1920 november hó 9.-én.

Ez a levél hosszas tárgyalások eredménye volt, A magyar legitimisták és a király levelezése előzte meg ennek a történelmi iratnak a kiadását. Azt a nagyfontosságú szót, melyben a hadüzenet és békekötés felségjogát megosztja a nemzettel, maga a király akarta önként belevenni a nyilatkozatba. Ez egyenesen az ő kezdeményezésére került belő a levélbe.

Mikor egy magyar fiatalember várakozott egy ízben kihallgatásra és sokáig tartott a várakozása, beszélgetni kezdett egyik udvarhölgygel. Szép és bájos dáma volt. Mikor az a magyar gróf, aki együtt érkezett a várakozó fiatal úrral, belépett a szobába és meglátta őket, hirtelen karonragadta és egyik sarokba vonta barátját:

— Ne beszélj vele! Vigyázz! Ez áruló!

Ennek a tóparti villának a mágnesese éppen úgy vonzott magához nemes ércet, mint salakot.

Járt itt egy diplomata, aki a régi időkben követségi titkár volt. Egyetlen egyszer, fordult meg ebben a villában, egyetlen egyszer volt alkalma a királlyal beszélni.

Nemsokára úgy jelent meg Magyarországon, mint a király titkos megbízottja. Tárgyalásokat, bizalmas megbeszéléseket, informatív diskussziókat folytatott az államfőtől és a miniszterelnöktől kezdve képviselőkön keresztül újságírókig. Főül-letesen, hamisan informálta a magyar politikai közvélemény jelentékeny részét, kijelentéseket tett a király nevében, lelkiismeretlenül és nagyon sokat ártva a király ügyének.

Csak jóval a király második hazatérése után sült ki, hogy soha életében nem volt semmiféle megbízatása, semmiféle titkos missziója. A király azt sem tudta, hogy Magyarországon tartózkodik.

Volt olyan korszaka az 1920-as esztendőnek, amikor a király egyenesen megtiltotta, hogy Magyarországból vagy Ausztriából érkező urakat bocsássanak be hozzá, olyan kellemetlen volt már, hogy a pletykák egész pókhálója vette körül.

Mindenki diplomatának és titkos megbízott-nak tartotta magát, aki egyszer véletlenül bejutott egy percre a fogadószobájába.

*

... Magyarországon a konszolidáció a belső rend, a gazdasági talpraállás felé vezető úton egy rettenetes kérdőjel állította meg az embert: a

királykérdés! A nemzet fiainak egységére nagyobb szükség volt, mint valaha. Kézt kézbe téve, egyesült erővel kellett volna küzdeni, szívós munkával, összeszorított fogakkal, némán, az ország fölsegitésére. (

Ehelyett az üszkös romok fölött a királykérdés Eris-almája fölött veszekedtek.

A szabadkirály választók harca a legitimistákkal a nemzet legjobb erőit pazarolta könnyelműen.

A száműzött király kimondhatatlanul szenvedett az országában dúló belső harc miatt!

Olthatatlan vággyal kezdett hazafelé gondolni. Napról-napra erősebb lett benne a szándék, hogy az ország belső háborúját megszünteti, hazatér és együtt fog munkálkodni rossz sorsra jutott nemzetével, a jobb jövőért.

JÓSLAT.

Már megszokták a környezetében, hogy alkotkor egyedül akar maradni. A kertben sétált üyenkor, a tó felé vezető úton. Magányosan, gondolataiba mélyedve.

A partra érve néha egy-egy kavicsot dobott bele a csöndes álomban pihenő vízbe. Nagyot csobbant az álmos tó, azután megint mély csönd vette körül a magányos sétálót.

Őszi ködök szálltak már a víz fölött. Alkonyi párák finom fátyola burkolta be a hegyeket. Skarlát és aransárga színek omlottak szét az égen, mintha vér és arany nagy dáridója volna. A tó vize lassan változott ibolyaszínből hűvös acélkékbe. A mozdulatlan víztükörre lassan ráborultak a part árnyai... A Mont Blanc fehér látomása egyre távolodott. Egy percre még kigyúlt a lenyugodott nap visszaverődő fényében, mintha lángborulna az örök hó... Azután kialudt a tűz. Árnyékok nyúltak végig a gleccserek fehérségén. Hűvös szürkéség lett úrrá az égen. Este lett.

A király egyedül sétált a kertben. Azon az úton, amely a tó felé vezetett.

Halkan beszél magában, mintha láthatatlan árnyékkal vitatkozna:

— Haza kell mennem... Haza... Haza ...
Nem, nem, halaszthatom tovább !...

Nagy árnyék nehezedett a házra.

A jövő bizonytalan árnyéka.

Márciusi délután volt. A király környezetének az a tagja, aki nagyon emlékezetébe véste a múlt ősszel annak a francia diplomatának a szavait, aki Ausztria-Magyarország helyett Magyarország-Ausztriáról beszélt — éppen most érkezett meg Zürichből. Ott tudta meg Miksa főhercegtől, hogy felséges ura néhány nap múlva útrakél Magyarország felé. A parkban találkozott a királlyal. Messze mindenkitől. Bizonyos volt benne, hogy nem hallja senki sem beszédüket.

Akkor így szólt a királyhoz:

— Felség, alázatosan kérem, inkább kergessen el, de hallgasson meg előbb!

A király kérdően és meglepetve nézett rá. Nem felelt.

A másik folytatta.

— Felség, én mindent tudok! Felséged szörnyűségesen csalatkozni fog! Felséged Magyarországon hatalom és segítség nélkül marad! A nagyhatalmak kiűzik Felségedet Magyarországból...

— Honnan gondolja ezt? — kérdezte a király.

— Kérem Felségedet, ne kérdezősködjön, de engedje megmondanom, miként jutottam e sötét gondolatokra.

A király csak a fejével intett annak jeléül, hogy beleegyezik.

— Még nem érkezett el az idő, Felség!

A király lehajtott fővel ment előre a kerti úton. Az, aki beszélt hozzá, fél lépéssel mögötte, a füléhez hajolva, szinte fenyegető hangon mondta tovább halk, kemény szavait. A király egyre gyorsabban haladt, mintha menekülne. Ő egyre a nyomában volt és beszélt, beszélt, lihegve, fojtott, rekedt hangon:

— Borzasztó jövőt látok, Felség! Szent István koronája soha sem fogja díszíteni többé Felséged fejét. Felséged számkivetésben fog meghalni!

A király megfordult és megállt. Fürkészve, nyugtalanul nézett szembe a beszélővel. Azután szomorúan elmosolyodott. Rátette a kezét a vállára és megszólalt:

— Ön sok éve együtt van már velem! Örömben és bánatban egyformán. Meg kell, hogy értse: nem azért térek én vissza Magyarországra, mintha uralkodni vágyódnék. Eddig is töviskoronát viseltem én, aki a háború vérzivatarában léptem őseim trónjára, és nem tudtam visszaadni a békét népeimnek, akik félreismertek, akiket fölingereltek ellenem. Csak töviskorona az, amit a szegény, széttépett Magyarország nekem ma visszaadhat.

A villa lépcsőjéhez értek. Sötétedett. Hideg szél fújta a tó felől. A király némán kezét fogott társával és bement a házba.*

EGY SPORTRUHÁS FIATALEMBER ÉRKEZIK A WESTBAHNHOFRA.

1921 március huszonötödikén kora reggel nagy tolongás volt a strassburgi pályaudvaron. A bécsi gyorsvonat volt indulóban. Föl sem tűnhetett a nyúlánk termetű, sportruhás fiatalember, aki könnyű kezításkával és aranyfogantyús bottal a kezében szerényen beszállt az egyik elsőosztályú fülkébe. Az útlevele mindenképpen rendben volt. Ám mikor az útlevél-vizsgálat alatt kivette a zsebéből és megmutatta a francia rendőrtisztviselőnek, pillanatra látni lehetett, hogy nehezen kiejtendő spanyol névre van kiállítva. A tisztviselő jól megnézte kívül-belül az útlevelet, azután visszaadta gazdájának. Ez pedig beszállt a kupéba.

* Ez a beszélgetés a király és Werkmann között történt. Az egyetlen élő tanú elbeszélése, illetve följegyzése nyomán, az ő szavait idézve írtam meg.

Ugyanabban a hosszú Pullmann-kocsiban néhány magyar és osztrák előkelőség is utazott. Köztük dr. Spitzmüller, volt közös pénzügyminiszter és Windischgraetz Lajos herceg, a volt magyar közéleti miniszter. Nagy politizálásba merülve elsétáltak a szakasz előtt, amelyben az ismeretlen spanyol fiatalember és barátja ültek. A herceg egy pillanatra be is nézett az elsőosztályú fülkébe. Tekintete közönyösen siklott el az idegen arcán.

Egyáltalán nem volt számára ismerős.

*

... A délutáni órákban Salzburg hegyei intettek már a gyorsvonat felé. A spanyol fiatalember letette a piroskötésű könyvet, amelyből olvasott. Hosszan, elgondolkozva nézte a hegyeket és az erdőket. A Schlossbergről le nem vette a szemét, amíg láthatta...

Bizonyosan nem járt még soha Mozart városában !

Késő este volt, amikor a bécsi Westbahnhof üvegkupolája alá berobogott a gyorsvonat. Az idegen kezébe vette könnyű útításkáját és felöltőjét begombolva, kísérőjével együtt gyalog ment át a pályaudvar előtt elterülő parkon. Ott azután autóba szállt. Bécsi taxi volt. Hibátlan németéggel szólt oda a sofőrnek:

Ladskrongasse 5!

Késő éjszaka volt már, az autó szirénája vadul rikoltott bele az előkelő, finom ucca síri csöndjébe. Az ötös szám előtt megállt az autó. A spanyol fiatalember kiszállt és melegen megrázta a másik úr kezét, azután száz svájci frankot adott a sofőrnek. Ez majd elájult csodálkozásában. Száz svájci frank! Ez valóságos vagyon! Áradozva hálálkodott, miközben rapszodikus előadást tartott Ausztria nyomoráról. Az idegent nagyon meghatotta mindaz, amit a sofőr beszélt; kinyitotta a bőröndjét és kivett belőle egy kis csomagot.

— Nézze barátom, maradt még az útról egy kis sonka, meg szalámi, — fogyassza el!

— Kiszthand, gnä Herr!

Az autó tovarobogott a túlboldog sofőrrel és ismeretlen utasával. A spanyol fiatalember egyedül maradt a kapu előtt...

Becsöngetett. Nagysokára nyílt a kapu,, A homályos lépcsőházban botorkálva jutott föl az első emeletig, ahol gyufát gyújtott és úgy nézte meg, vajjon annak az ajtaja előtt áll-e, akit keres. A kis réztáblán a következő név volt olvasható:

Graf Thomas von Erdődy.

Megnyomta a gombot. Éles csöngetés riadt végig a lakáson. Várt, várt, de senki sem jelentkezett. Újra megnyomta a csengőt. A hosszú, elnyújtott hangra végre megmozdult valaki odabent. Ajtó nyílt, ajtó csapódott. Papucs csoszogása hallatszott az előszobában. Azután a villanykapcsoló halk kattánása. Az ajtó kinyílt és a kedves, kövér Erdődy Tamás jelent meg a küszöbön éji pongyolában, borzasán és pislogó szemmel. Az idegen átlépte a küszöböt, megállt Erdődyvel szemben, mosolyogva. A gróf egészen közelhajolt hozzá és egyszerre csak összecsapta a kezét:

— Jézus Mária.

— Ne ijedjen meg, Tamás, én vagyok.

IV. Károly volt. Ausztria császársa, Magyarország apostoli királya!

A gróf még csak vacsorával sem kínálhatta meg, mert bécsi szállásán nem vezetett háztartást, az inasa pedig kimenőt kapott erre az estére. Egyik barátját várta éjszakára, annak a számára vetettek ágyat a vendégszobában. Ott pihent néhány órát a messze útról érkezett király.

*

Lassan gördül az autó. Végig a Grabenen, a Stephansplatzon, a forgalmas Kaertnerstrassen. Elmegy a Paulanerkerche előtt, végig a Wiedener Bauptstrassen, azután a Triesterstrassen. A császár elszomorodva nézi, milyen nyomorúságosak,

milyen megviseltek az uccák. A kövezet hepe-hupás, a háború sebeitől vérzik. A házak arca csupa ránc, csupa repedés. Nincsen pénz tatarozásra ... Nagyon sok a bezárt üzlet. Kopottak, görnyedtek, koravének az emberek.

Bécs, 1921...

Hova lett a vidám, ragyogó Kaiserstadt!

A császár búsan jár a romok között.

A romok között vonszorgó árnyak nem ismerik őt...

Már túl vannak Bécsújhelyen. Egyik falu marad el a másik után. Asparn, Mönnichkirchen, Pingau...

Ragyogó napfényben repül a gépkocsi az országúton a magyar határ felé.

Csodálatos érzés viharzik az uralkodó szívében. Ismeretlenül, álruhában, senkitől nem sejtve megy végig az országúton, ahol a parasztok megbámulják a robogó autót, a kis gyerekek utána-szaladnak, a fák a virágzó, tavaszodó húsvéti fák integetnek, bólogatnak feléje.

De nem tudja senki, hogy abban a kocsiában a hazatérő császári megy végig őseinek földjén...

Pinkafőn lépi át a magyar határt. Nagyszombat délutánján. Sötétarcú, feketebajszos magyar csendőrőrmester az első, akivel találkozik magyar, földön a magyar állam közegei közül a király...

Késő délután érkeznek Szent Mihályra. Bemennek Schey Hermann házába. Ez a Schey gazdag kereskedő, nagy hazafi, hű legitimista és Erdődy Tamásnak régi, megbízható embere. Sejtelve sincsen arról, hogy ki az az úr, aki a gróffal együtt megtiszteli a házát. Tisztos, régi bútorok fogadják itt a királyt, a gazdag falusi polgár jóléte, barátságos szíve, vendégszerető hajlandósága pihenteti az úttól fáradt idegeit egy órára. Szépen, ízlésesen terítik az asztalt, jó vacsorát is szolgálnak fel, ami szemmeláthatólag ízlik a királynak.

Három napja nem evett meleg ételt. Vacsoraközben valahogyan a királyi családra terelődik a szó:

— Milyen is lehet a király mostanában? — kérdezi a házigazda.

— Azt mondják, nagyon megöszült, — mondja Erdődy.

— Gróf úr kérem — szólal meg a házigazda ifjabbik lánya —, ön ki szokott menni Svájcba Őfelségéhez. Bizonyára van ottan valami jó összeköttetése. Nem tudná megcsinálni, hogy kimehessek hozzájuk komornának?

A gróf elkacagja magát:

— Komornának? Hát a papa mit szólna alias, hogy ilyen jómódú hölgy, mint maga, komornának menjen?

— Miért ne? A királyné mellé! Nagy tiszteség volna az minden magyar lányra!

Az idegen úr nagyon hallgatag.

Borozgatásra kerül a sor. A házigazda föláll, magasra emeli jó kemenesaljai borral telt poharát és azt mondja:

— Sokáig éljen a király!

Mindenki föláll az asztalnál, mindenki fenékgig üríti poharát. Csak éppen az idegen nem issza ki egészen...

A házigazda meg is szólja érte:

— Ejnye, hát uraságod mért nem issza ki egészen a poharat a király egészségére!? Ejnye, ejnye...

Befognak a kocsiba, Schey Hermann jó marok lovait fogják a rúd mellé és az esthomályban elindulnak a gróf és vendége a szombathelyi országúton. A ház népe kikíséri őket egészen a kapuig. A lovak patája ütemes kopogással viszi bele a kocsit a sötét éjszakába. A két kocsilámpa fénye lassan elvész a homályban, a kerekek zörgése egyre halkabb, az ügetés doboló hangja belemerül a csöndbe. De a ház két kisasszonya még sokáig néz a kocsi után.

A nagyobbik most azt mondja a fiatalabbiknak, aki komorna szeretett volna lenni Prangins-ben:

— Tudod te, hogy ki volt az az úr, aki nálunk vacsorázott?

— Hát kicsoda?

— Én mingyárt megismerem: a király volt...

*

Kihaltak már az uccák, amint átrobog rajtuk a kocsi. A régi kövezeten keményen csattog a lovak patája. Sötét ablakok, zárt zsalugáterek néznek az utasokra. Késő éjszaka van már.

Nagyszombat éjszakája ez. Húsvétra virradó.

A püspökvár csengője megszólalt. A kapus nagy hajlongások közben vezeti be a grófot az előcsarnokba.

— Tessék csak fölfáradni az emeletre, méltóságos gróf úr. A püspök úr most végezte el a vacsoráját. Talán még nála lesz a Vass miniszter úr is, mert ő is itt van ám két napja a püspökvárban.

— Nem megyek be a szobába, István. Mondja meg a püspök úrnak, hogy nem egyedül jöttem, kéretem, jönné csak ki a folyosóra.

Amikor a portás fölment a lépcsőn, a gróf és a kísérője lassan utánaballagott. Künn várakoztak a folyosón. Alig telt bele két perc, a püspök finom arcéle, karcsú fiatal alakja jelent meg az ajtónyílás fényes keretében.

— Hát miért nem jössz be, Tamás? Miért hivattod ki az embert a folyosóra¹?

— Kérlek, bocsáss meg, de nem egyedül vagyok! Egy fiatalember van velem, jó barátom, az ő számára is szállást kérnék ma éjszakára.

— Jó, jó, lesz szállás, csak gyertek beljebb!

Azzal bevezette őket az ebédlőbe. Erdődy Tamás kísérője egészen közel lépett a püspökhöz. Így szólt:

— Nem ismer meg?

A püspök közel hajolt hozzá. Azután halál-sápadt lett. Hátratántorodott, a kezével végigsimította a homlokát, becsukta a szemét, mint aki valami furcsa, különös látomást akar elűzni. Szeretett volna szólani, de a torkán akadt a beszéd. Alig tudott ennyit uttogni:

— Hogyan! Lehetséges?

— Igen, lehetséges! — felelt nevetve Erdődy. — Ez valóban Őfelsége.

A püspök egész testében remegve állt a király előtt. Jó időbe telt, amíg felülkerekedett benne a házigazda és intézkedett, hogy a király számára hozzák rendbe a vendégszobákat. Azután átsietett abba a szobába, ahol Vass József lakott. A miniszter aludt már akkor, de a püspök felkeltette:

— Az Istenért, gyere azonnal az ebédlőbe, itt van a király!

Vass kedélyes tréfának gondolta a püspök bejelentését. Semmiképpen nem akarta elhinni. Amikor azután meglátta a püspök sápadt, elváltozott arcát, akkor mégis csak öltözködni kezdett. De nagyon hitetlenül csóválta a fejét. A folyosón menet még mindig kételkedett. Megállt és ránézett Mikesre:

— De csakugyan nem csaptok be?

Beléptek az ebédlőbe, a püspök és a miniszter.

— Bemutatom Felségednek Magyarország kultuszminiszterét, Vass Józsefet.

— Nagyon örülök, kedves Vass, hogy megismerhetem!

A király nem várta be, amíg a miniszter magához tér. Odasietett hozzá és szíves melegséggel megrázta a kezét.

Most kivilágosodtak az ablakok, sorra mind. A püspökvárban nagy lett a sürgés-forgás. Nyílt és csukódott a kapu, álmukból riasztott szolgák szaladtak szét a városba mindenfelé. Az egyik Lehár báróhoz, a katonai körletparancsnokhoz rohant. A másik Lingauer Albin képviselőt zavarta ki ágyából. A harmadik túlkölő autón száguldott el Ivánc felé, Sigray grófhöz, ahol Teleki Pál miniszterelnök tölti az ünnepeket családjával.*

* Őfelsége utazásáról megírt rész forrása a boldogult király saját följegyzése, amelyet Werkmann Károly örzött meg és öntött formába. Egyes részleteket pedig szemtanuk elbeszélése nyomán írtam meg.

Ezen az éjszakán nem nyugszik senki a püspöki palotában. Ébren van a király, a püspök. Sorra érkeznek a látogatók, akiket álmukból zavartak föl a hírrel...

Mire megszólalnak a harangok, a húsvétvasárnapi ujjongó harangok a tornyokban, autó kanyarodik az országúton. Teleki és Vass miniszterek ülnek benne, hogy a király megbízásából Budapestre siessenek, bejelenteni érkezését.

Egy óra múlva másik két autó indul Vasvár felé. A király megy Sigray gróffal Budapestre. Már levetette civilruháját. Lehár báró ezredesi zubbonya van rajta.

Az erdők és mezők fölött zengenek utána a püspökváros harangjai.

Bim-bam, bim-bam...

Föltámadott...

Alleluja ... föltámadott!

Kohan városokon és községeken át a kocsi. S utánabámulnak, megcsodálják. Az országúton néha ünneplőbe öltözött csoportokkal találkoznak. A falvakban özönlik ki a nép a templomokból és csilingelnek, zúgnak, énekelnek a harangok. Kis falusi harangocskák — mélyen zúgó ünnepélyes városi harangok... Virágzó gyümölcsfák között vezet az út. Színekbe öltözött domboldalak, zöldelő mezők köszöntik. A Dunántúl szelíd lejtői mosolyognak reá és báránylehők úsznak a magyar égen fölötte.

A Dunántúl békéje, szelíd tájai, finom tavaszi képe fogadja a hazatérő királyt.

HÚSVÉTI HARANGOK.

Hirtelen kiemelkedik a halmok közül a budai Citadella kemény és suta körvonala. A budafoki országúton robog már a gépkocsi.

Robog, robog Buda felé.

A kék mennybolt húsvétvasárnapi ragyogásából, azúr tengeréből felséges büszkeséggel

tekint le az országútra a magyar királyok palotája.

Fenn, a legmagasabb kupolán messze ragyog a déli napban a Szent Korona. Izzó sugarakat lövell magából, mintha meggyulladt volna a déli napban.

És a Vár magasságából szívetrázóan, lelket-emelően, átszellemülten, ünnepélyesen szólnak, zengenek a harangok.

Száz harang, hegyen-völgyön, közel-távol.

A húsvéti harangok.

Az uccákon emberek sétálnak, ünneplőbe öltözöttek. Szép asszonyok, szép lányok, tavaszi kosztümökben, szemükben tavaszi ragyogással, virágzó szépségben.

Ünnepi kép, husvétvasárnapi kép.

Az autó elrobog mellettük és nem is sejtik, hogy a történelem robogott el és megérintette őket.

A kormányzó szárnysegédének szobájába belép poros autóköpenyben Jármű ezredes. Azt mondja:

— Szervusz! Jelentsd, hogy őfelsége a király megérkezett!

A szárnysegéd kimegy a szobából és azt mondja:

— Egy bolond ezredes van odabenn! Azt meséli szegény, hogy itt a király! Megzavarodott! Mit csináljunk vele?

... Őt pere múlva belép Sigray gróf. Akkor már; elhiszi a szárnysegéd, hogy az ezredes épelméjű.

A király gyalog megy át a palota udvarán. Az udvarlaki őrségen a kiállított őrszem arcba fordul és keményen tiszteleg. Ő csak azt látja, hogy egy ezredes úr megy arra, a belső udvar felé. Azután fölhalad a testőrök sorfala között, a szárnysegéd kíséretében a kormányzó termei felé. A testőrök nem is sejtik, ki ez az ezredes.

Azután bemegy a kormányzó dolgozószobájába.

Két és fél óráig tárgyalnak odabent.

Ezalatt gyülekeznek az előteremben a miniszterek. De nem hívnak be közülük senkit a belső szobába.

Délután háromnegyedötkor a király, halványan, maga elé nézve kijön a szobából. A kormányzó a küszöbíg kíséri.

Hátsó folyosókon halad. Gárdisták tisztelegnek minden fordulónál. Mint régen. Sok év előtt.

Az egyik gárdista az „öregek” közül való. Mintha kővé vált volna. De a kőszobor arcán végigcsurog a könny. Nem szólhat, meg se mocsanhat. Szobor.

De a szobornak szíve van. És a szobor emlékezik ...

A Felség lemegy a lépcsőn. Beül az autóba, anélkül, hogy bárkihez egy szót is szólt volna. Indul már vissza, Szombathely felé. Meg sem pihent régi palotájában.

Napsugár ragyogott fölötte, amikor Buda felé ment.

Most beborul az ég. Vihar tépi a fákat, elsötétül a világ, zokogni kezd az ég.

Zuhogó esőben, zúgó szélviharban, csillagtalan éjszakában eltévedve kóborol a király út-talan-utakon...

Mikor a nemes Sigray gróf autója, a király után rohantában, Székesfehérvárt elhagyja, néhány kilométerrel tovább féloldalra billent autót lát az úton. Rettentő orkán dühöng az elhagyott tájon. Zúg, üvölt a szél, fákat tördel az idő dühe. A megbénult autó mellett vékony huszárköpenybe burkolva, dideregve és elhagyatottan áll egy magányos ember.

A király...

Egyedül van a hasznavehetetlen kocsis mellett. Kísérői a legközelebbi faluba mentek kovácsot keresni.

Egyedül van az országúton, vékony kabátban, átfázva, éhesen. Akárki leüthetné. Védtelen. Elhagyatott.

Körülötte szabad magyar föld.
Mögötte a régi királyok koronázóvárosa.
Ő a magyar király!

Fújj csak szél, tördelj vihar, szakadj eső!
Méltó ez a viharos éj a király árvaságához.

De vajjon elég fekete-e az éj, hogy elfödje
arcunk pirulását¹?

*

A pesti kávéházakban ezalatt súgtak-búgnak az emberek. Nem hiszik — kétkednek. A pesti klubokban abbamarad a kártya.

— Hallottad? Hihetetlen!

A palotákban és a nyomorúságos munkáslakásokban, szerény polgárok ebédloiben és bankárok szalonjaiban riadt, hihetetlen, izgatott arcok néznek össze. A telefondrótok búgnak, zengenek. Terjed a suttogás. A kapuk sűrűn nyílnak és csukódnak. A falak mentén gyors árnyak surrannak.

Zuhog az eső...

Ma nem alszik ez a város. A lelkek fölött egy gondolat, egy érzés, egy szó uralkodik.

Egy fiatalasszony fázósan bújik az urához:

— Jaj, milyen csúf éjszaka! De rossz lehet most annak, akinek nincs hová lehajtani a fejét...

... Reggel öt órakor érkezik meg hosszú, hosszú bolyongás után, bőrig ázva, karikás szemmel a szombathelyi püspökvárba a bujdosó király.

*

A város csöndes, a város nyugodt. Az emberek néha megállnak a püspökvár előtt. Leveszik a kalapjukat, azután tovább mennek. Ennyi az egész. De mennyi hódolat és mennyi fájdalom van e néma megállásban és néma továbbhaladásban . . .

Nincsen csoportosulás a palota előtt. Nincsen tüntetés. De az egész város fojtott izgalomban lángol. Az emberek szívdobogva lesik a híreket.

Itt van a király!

Beteg a király.

Két rendőr áll a kapu előtt. Ennyi az egész.

Odabent a folyosón tiszti őrség. A kormány és a vármegye urai jönnek-mennek. A püspök-vár előtt hatalmas sorban állnak az autók. Jönnek a grófok, a vármegye nagyjai. Messze útról érkező, poros, piszkos autóból idegenek szállnak ki. Ezek horvát urak!

Azután Pinkafő felől robog két kocsi. Ezek osztrákok!

A királyhoz jönnek mind. Hűséget fogadni. És tartóztatni a királyt, aki vissza akar menni önként a száműzetésbe.

Andrássy és Bethlen gróf érkezik Budapestről. Megjön a külügyminiszter is: Gratz Gusztáv. Meg a nemzetgyűlés elnöke, Rakovszky István.

A parlamentben már megtörtént a szabadkirályválasztók deklarációja a király ellen. De elvetették egy temperamentumos ál-kuruc mokány fogalmazványát, amely nagyon túllőtt a célon. A nagykövetek tanácsa már tiltakozott a Habsburg-restaurációval szemben, amelyet a béke veszedelmének jelent ki.

Hogy miféle alapon, miféle jogon, azt nem tudná megmondani a nagykövetek tanácsa.

Ha csak nem az erőszak jogán!

Ha jog lehet az, ami erőszak.

Mert a magyar békeszerződésben nincsen arról szó, hogy az ország ne dönthetne szabadon a trón betöltésének kérdésében és ne intézhetné szuverén akarattal saját belső ügyeit.

... Mit is mondott az olasz kormány hivatalos lapja, amikor egy évvel ezelőtt az entente tiltakozása közben visszatért trónjára a görög király?

„Olaszországnak nemes hagyományaihoz híven az a véleménye, hogy minden egyes államnak joga van érdekeire nézve legalkalmasabbnak látszó kormányformát és uralkodót választania, anélkül, hogy ez a külföldet beavatkozásra jogosítaná.”

Az orvosok azt mondják, nem szabad utazni. A bécsi angol követség orvosa is megjelent és legálább tíznapi pihenést javasol a beteg királynak

— De ó menni akar. Ha menni kell, ha nincsen számára hely már magyar földön, akkor esünk túl rajta minél előbb!

Az utolsó estén ágyában felülve, írómappát kér a király. Reszkető kézzel fogalmazza búcsúzó szavait az ország népéhez.

Körülötte vannak hívei.

Könny fátyolozza szemét, reszket kezében a toll. Odalenn, a sötét Széchenyi-téren, komoran feketéllik a tömeg. Némán, szótalánul, mintha őriznék a püspökvárat. Mintha nem engednék, hogy kinyíljon a kapu és kiengedje azt a kocsit, amelyik elviszi a magyar királyt.

Barrikád. Rettenetes bástya zokogó szemekből, keserű szívekből.

Három kérgeskezű munkás kopogtat a püspökvár kapuján. Írást hoznak és azt kérik, hogy jut tassák el azt a királyhoz. Azután meghatottan szorongatva a kalapjukat, csöndesen elmennek.

A királyhoz beviszik a munkások levelét. Egy pillanatra leteszi kezéből a tollat és olvassa:

„Felséges Urunk! Mi, hazafias magyar munkások, végtelen örömmel és bizalommal üdvözljük Felségedet visszatérése alkalmából. Fájó szívvel halljuk azonban, hogy Felséged újból eltávozik. Mi azzal búcsúzunk Felségedtől: A viszontlátásra!”

Száznyolcvan aláírás következik. Csupa szervezett munkás.

A király mélységes megindulással nézi a papírlapot.

— Ezt elviszem magammal emlékül. Soha, soha nem fogom elfelejteni!

Az éjjeliszekrényén fekvő tárcájába rejti a vonalozott papírlapot.

TÁVOL SZERETETT HAZÁMTÓL . . .

Zúg-zeng a villanyosdrót Szombathely és Buda között.

Hughes-távíratok jönnek-mennek. Percek alatt váltanak üzeneteket a budai vár és a szombathelyi püspökvár ... Szaggatott, izgatott, titok homályába burkolózó szavak ezek. Keskeny papírszalagra írja a gép. De olyan hevésséggel sorakoznak egymásután a szögletes fekete betűk, hogy szinte hallani vélik egymás hangját a beszélgetők.

Mintha a szikrázó szemek is összevillannának a drótokon át!

— Felség, a csehek és a szerbek mozgósítottak, — jelentik a királynak.

De már nyomában fut a hír:

— Ijesztgetés az egész! A cseh és a tót kaszárnyákban egyik zászlóalj lázad föl a másik után. A Felvidék határmenti városaiból pánikszerűen menekülnek a cseh beamterek... A magyarok és a tótok pedig összébújnak esténként a kuckóikba és lesik, hogy mikor zörgeti meg valaki az ablakukat... Reménységben ég a Felvidék. Várják a királyt és várják a fölszabadulást!

A király és tanácsadói befejezték a manifesztumot.

Gróf Szécheny Miklós, Rakovszky István és Grata Gusztáv vannak ebben a percben a király körül.

Rakovszky átveszi a hosszú papírlapot és olvassa a végleges szöveget. Ebben a manifesztumban búcsúzik el a király országától.

Egyesség közte és a kormány között, hogy ez nyilvánosságra jusson!

Mire meg fog jelenni, a kiáltványt elnevezik majd „kijelentésinek”!

Szóval — a király „kijelentése” a következő:

„Visszatértem Magyarország áldott földjére, mert távol szeretett hazámtól, melyhez feloldhatatlan szent eskü és vérem szava köt, minden percc

szenvedés rám nézve. Visszatértem, mert szentül meg vagyok győződve arról, hogy ezen súlyosan megpróbált ország csakis törvényes koronás király vezetése alatt tudja visszaszerezni belső nyugalmat és azon törvényes rendet, mely előfeltétele hazánk újbóli felvirágzásának.

Azon gyászos emlékü események, melyek 1918 és 1919-ben játszódtak le, éppúgy fordultak az ország alkotmánya és törvényei, mint a koronás király ellen. De a magyar nép alkotmányhűsége és józansága nem hagyja magát sokáig félrevezetni és most megnyugvással látom, hogy Magyarország a megújulás útján van. Az elemi erővel ránkzúdult események folytán megszűnt az 1867-iki kiegyezés és a Pragmatica Sanctiónak a föloszthatatlan és elválaszthatatlan birtoklásra vonatkozó része és helyreállt Magyarország teljes állami függetlensége, melyet gondosan megőrizni nekem is egyik főtörekvésem. Ezzel a nemzet élete és fejlődése új alapot nyer. Szívem sajog, hogy ki vagyok zárva abból, hogy a megújulás ezen munkájában sorsüldözött nemzetemmel együtt válllvetve közreműködhessenem.

Egy nyugodt, belsőleg konszolidált, erős és független Magyarország oly közös európai érdek, a békének oly fontos biztosítéka lévén, nem hihetem, hogy külállamok törekvéseimet, melyek csakis a konszolidáció, a békés rend és a tartós nyugalom helyreállítását és biztosítását célozták, meg akarnának akadályozni. Minthogy azonban meggyőződtem arról, hogy apostoli királyi uralkodói jogköröm elfoglalása most nehéz, és elviselhetetlen megpróbáltatásoknak tenné ki a nemzetet, ezt pedig lelkiismeretemmel össze nem egyeztethetem, ismét távozom. De távol a magyar nemzettől is, minden erőmet és minden időmet, ha kell véretem is hazámnak akarom szentelni, melytől elszakadni, melyhez hűtlenné válni sohasem fogok. Bízom az isteni gondviselésben, hogy el fog érkezni az a pillanat, mikor ismét szeretett hazámban maradhatok, közös erővel, közös célokban, közös munkára egyesülvén nemzetemmel. Amíg ez a pillanat

bekövetkezik, a magyar nemzetet a magam részéről is arra kérem, hogy támogassa azt a férfiút, aki a nemzetgyűlés bizalma alapján jelenleg asz államfő nehéz és súlyos felelősséggel járó tisztjét betölti és akitől a magam részéről is bizalom-mai várom azoknak az érdekeknek gondozását, amelyek Magyarország ősi alkotmányos törvényei szerint a király és a nemzet harmonikus együttműködését kívánják.

Kelt Szombathely, 1921. április hó 2-án.

Károly s. k.”

A király elfáradt közben. Mégegyszer visszakéri a papírlapot. Újra végigolvassa. Egy helyen beleírja ceruzával: „Apostoli királya”.

Azután aláírja: Károly.

Szórakozottan nyúl a tárcája után. Kiveszi belőle a munkások levelét, mely az imént érkezett. Nézegeti, újra elolvassa.

— Kimondhatatlanul jól esik ez! A kisémberek pártfogója voltam mindig és ha újra kezemből lesz az ország, ő értük fogok cselekedni.

A hatalmak követeinek jegyzékéről folyik a szó. Valaki azon csodálkozik, hogy Franciaország is csatlakozott a jegyzékhez.

— Ez várható volt. Franciaországnak most menteni kell a látszatot! Előre megmondták, hogy csak a befejezett tényekkel szemben maradnak passzívan. Ha nem sikerül, mindent le fognak tagadni. Csak a sikerben osztoznak, a sikertelenségben nem. Ezt vártam!

Gratz, a külügyminiszter aggodalmaskodik a szerbek miatt, akik még megszállva tartják a bajai háromszöget.

— Igaza van, Gratz — mondja a király —, nem szabad eltűnnöm, hogy felgyújtsanak egy-két falut. Ezt az én terhemre írnia a közvélemény és a szabadkirályválasztók valóban gondoskodnának róla, hogy ezt ki is használják ellenem. Megyék!

Odakünn a folyosón egy tiszt lázadozik:

— Szörnyűség ez, ami történik! Szomszédaink

most végre leejtették az álarcukat. Most már egészen világos, hogy nekünk követelnünk kell a király ittmaradását. Éppen azért, mert ők félnek tőle. Meri nekik nem kell.

Odalent komoran, sötéten gyülekezik a tömeg. Körülállják, élő bástyával veszik körül a püspök-várat. Leveszik a kalapjukat. Néznek föl a sarokablakokra ...

A bécsi angol követség orvosa most mérte meg a király lázát. Csóválja a fejét:

— Még legalább tíz napig ágyban kell maradnia. Nem engedhetem meg az utazást. Azonnal telefonálok Budára.

— Utazom! — Adja ki a parancsot a király.

A Széchenyi téren angolul beszélget két úr. Az egyik magyar újságíró, a másik a legnagyobb angol világlap előkelő munkatársa.

— Nem értem Önöket, — mondja az angol. — Nem értem ezt a lázas sietséget, amellyel engedelmeskednek.

— Mit tegyünk, uram? Lássá, az ön kormánya is milyen erélyes és fenyegető jegyzékben követeli a király eltávolítását!

— Ej... A jegyzék jegyzék. A papiros nem szokott elsülni.

— De uram, hát akkor mire véljük az angol jegyzéket?

— Semmire, uram! Blöff. Semmi más! Nem értem magukat, hogy felülnek neki. Mondom, hogy blöff!

A város uccái tele vannak feketeruhás emberekkel. De néma, szótalan az örvénylő, hemzsegó ucca.

Mintha ravatalos házban járnának az emberek.

Ezer meg ezer ember szorong egymás hátán. A Széchenyi tér fekete erdővé változott. Az erdő ostrom alatt tartja a püspök-várat.

Némán, hallgatagon, türelmesen. Csak néha kezdenek susogni az erdő lombjai.

A lomboknak emberi beszédük van.

A nagy fogadóteremben most gyülekezik a nemesség, a papság-, a katonaság. Búcsúzóra várják a királyt.

Betegség fakó színében lép be a terembe. Tábornagyi egyenruhát visel. Köpenyének piros bélelése kihajtva.

Mintha óriási seb volna.

Búcsúzik. Mindenkiel kezét fog, mindenkihez van még egy szava.

Egyszerre csak megáll, fölfigyel.

— Mi zúg odalent?

Hullámszik a tenger. A legmélyebb tenger...

A nép!

A hullámok zaja megostromolja az ódon kőfalakat. Halk moraj szűrődik be a vastag függönyökön. Távoli zsongás, mely egyre erősebb, egyre hatalmasabb. Már jön fölfelé a lépcsőkön ez a zúgás, már itt van az ajtó előtt, már kopog a szívek kapuján és kéri, hogy bocsássák be.

...Hol vannak elég széles falak, hol vannak elég rozsdás kilincsek, hol vannak olyan bezárt lelkek és hol oly kemény, könyörtelen szívek, hogy ellenállhatnának ennek a kopogtatásnak?

A tengernek emberi hangja van. A morajló mélységből finoman, ünnepélyes, bús komorsággal száll föl az ének.

*Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell!*

Ezt hallotta meg a búcsúzó király a bezárt teremben...

Egy percig némán marad a terem közepén. Azután tompa, fáradt, reménytelen hangon mondja:

— Nekem itt még meghalnom sem lehet...

Odakünn szital az eső. Kinyílnak a paraplék, de a tömeg csak nem tágít. Az esővíz úgy folyik végig az ernyők selymén, mint a sós könnyű az emberek arcán.

A tömeg nem tágít.

Egyszerre csak kinyílik az első emeleti erkélyajtó. Kilép a balkonra violaszín talárjában, nyakán csillogó arany kereszttel a püspök. Azután Lehár; ezredes, a Cziráky grófok, az Erdődyek.

Most sötétben tátong az ajtó mély toroka... Feszült várakozás pillanata ez.

Skarlátvörös szárny lebben. Egy tábornoki köpeny nyílik szét az ajtó sötét háttérében.

Míntha vérző szív nyílna ki a tömeg felé.

A király...

...Hallottátok már harsogni a Niagarát?

Hallottátok már csatamezőn a roham vérfagyasztó rajtáját¹?

Hallottatok már egyszerre ötezer, szívet égre sikoltani?

...Ez mind, mind benne volt a viharos, magasba áradó, megrázó éljen-kiáltásban, amely ujjongott és zokogott egyszerre. Felkúszott az évszázados ház ódon kövein az erkélyre és ott esengett a sápadt arcú, fiatal tábornagy lába előtt.

Ott ölelgette, ott becézte, ott cirógatta őt.

Éljen, éljen a király!

Könnyek fátyolozták bágyadt szemét.

Újra megszólalt az ember-tenger. Vad és elszánt hangok szilaj ostorcsattanása korbácsolta a levegőt...

— Nem engedjük ki a kapun!

— Maradjon itt! Nem engedjük túl a határon!

— Éljen a király, éljen a haza!

Esik az eső. ötezer fődetlen fej ázik az esőben a Széchenyi téren.

Hátul, a megyeháza táján elindul útjára az ének. Jön, jön, hullámról-hullámra, fejről-fejre, ajkról-ajkra gázol; úgy rohan a palota felé.

Már énekel a tenger...

*Isten áldd meg a magyart,
Jó kedvvel, bőséggel!*

A király feszesen, katonásan áll. Fehérkesztyűs kezét sapkája ellenzőjén tartja, keményen tisztelegve.

Egy kis gyerek megrántja a mamája szoknyáját:

— Nézd, mama, hogy mozog a saája a királynak!

... A király együtt énekel a tömeggel:

*Hozz reá víg esztendőt,
Ha küzd ellenséggel.*

Az emberek zokognak. Zokogva énekelnek. A püspök fenn az erkélyen eltakarja az arcát.

A király szinte megdicsőülten áll az éneklő és zokogó embertenger hullámai fölött. Feszesen szalutálva, míg végigfolyik arcán a könny.

És énekel:

*Megbűnhődte már e nép
A múltat s jövődőt!*

*

A püspök autója nagyon lassan jut előre. Nehéz utat vágni a sokaságban. Elébe állnak, nem akarják engedni.

...Mint mikor szerető karok ölelik át az embert és nem engedik, nem engedik.

Egy öreg ember a Szily János úcca sarkán ráborul a kocsira, úgy sír és markolja a király kocsiját, mintha a tíz körmével akarná visszatartani. A király kihajlik és megsimogatja a fejét.

A kocsi akkor már tele van virággal. Hull az ibolya, a gyöngyvirág, a nárcisz a király vállára, ölébe. A Faludy Ferenc ucca sarkin egy szép kislány két marék ibolyát dob a király felé. A levegőben széthull a csokor, valóságos ibolyaeső borul a király halovány fejére. Egy szál ibolyácska elröpül a feje fölött, ő meg utánakap, mint a kisgyerek a pillangó után. Elkapja, a szívéhez szorítja.

A szalonkocsi tele van virággal. Szombathely utolsó üdvözlését elviszi magával a király a számkivetésbe.

Lassan, fáradtan, zihálva kúszik a síneken a lokomotív. Mintha késlekedni akarna, mintha ő is tartóztatná az elűzött királyt. A határ előtt megmegáll a vonat. Kis állomásokon vesztegel.

Nehezen mozdul.

De mégis csak menni, menni kell.

Budapest már izgatottan várja a hírt.

Menni, menni kell.

Prágában, Bukarestben remegve, tajtékozva várják a hírt. Menni, menni...

A falvak és városok népe hosszú processziókban vonul az állomások felé. Virág, könnyes szemek drágagyöngye, kedves arcok féltő szeretete omlik a gyászvonat elé a sínekre.

Gyanafalván mégegyszer kiszáll mozgó börtönéből a király. Ellép a tűzoltók dísz-szakasza előtt.

Falubéli lányok virágot hoznak neki. Kijöttek a cigányok is, hogy a maguk módján tiszteljék meg királyukat. Azt húzzák, hogy:

Száll a daru tavasz elé...

A magyar csendőrök, akik idáig kísérték a vonatot, a fehringi állomásig, mégegyszer, utoljára, díszmenetben vonulnak el a király előtt.

Velük szemben ott áll már züllötten, lomposan az osztrák republika fegyveres ereje. Az angol és francia tisztek, akik a király vonatát kísérik innen kezdve, fitymálva nézik őket. összehasonlítják a kakastollasokkal, akiknek dübörgő díszmenete most veszett el a távolban, a magyar határ felé.*

Repül a hír Budára: „Király átlépte a határt!”

Egy-két sápadt arc kipirul erre...

Néhány kéz titkon szorongatja egymást...

Néhány ajkon diadalmas mosoly fut át.

Fölszáll a vonatra a két osztrák „bizalmi”. Ezek a „bizalmiak” az osztrák mellékkor-

* Az itt következő rész adatait maga a boldogult király adja följegyzéseiben.

mánynak a kiküldöttjei. Pártmegbízottak, akik ellenőrzik, hogy a kormányuk nem paktál-e össze a császárral.

Az ilyen „bizalmiak” mindig bizalmatlanságot jelentenek.

Mikor a király megtudja, hogy a vonaton vannak, beszélni kíván velük. Hetykén lépnek be a szalónkocsiba.

Vagy tíz percig lehetek odabenn. Mikor kijöttek, alig lehetett rájuk ismerni. Egyik, aki fenhéjazóan dobogott végig még tíz perccel előbb a kocsifolyosón, most lehorgasztott fővel kullog el; a másik meg nem is igyekszik elrejtetni könyveit. Vörös a szeme és ázik az arca. Sírva jön ki a császár kocsijából...

A brucki állomáson hatalmas tömeg várja a vonatot. Valami különös, furcsa, zagyvaöltözötű fegyveres népség, amelyről azt mondják, hogy az osztrák védőrség... Fenyegetően veszik körül a vonatot. Mögöttük ordítózik a váróterem és a restauráció, tele söpredékkal.

— Kommunkista munkások, — jelenti ijedten a vonatkísérő.

— Föl akarnak jönni a vonatra, hogy megtámadják Felségedet, — mondja ijedten az egyik bizalmi.

Az állomási vendéglő füstös, törött ablakai mögül rekedt hang sivalkodik.

— Húzzátok le a vonatról ezt a háborúcsináló gyilkost! Akasszátok föl!

A hang tulajdonosa a brucki „polgármester” volt.

Boroviczenyi követségi titkár, aki a magyar kormány engedelmével kíséri a királyt, aggodalmaskodva fordul a francia ezredes felé:

— Nem lehet tovább menni, ezredes úr! A király élete veszélyben forog. Önök nem vállalhatják a felelősséget! Indítsák vissza a vonatot a magyar határ felé.

A francia és az olasz tiszt már-már kiadják a parancsot: Vissza Magyarországba.

A fáradt szem föl csillan. Reménység!

De az angol ezredes tiltakozik:

— Ezt nem szabad megtenni a saját felelősségünkre. Különben is ezt a népséget elintézem egy knock out-tal, amit az első fickó kap tőlem, ha ideszemtelenkednek.

A vonatot kísérő entente-katonák megtöltik a karabélyukat. Kilépnek a perronra és lövésre emelik fegyverüket.

Mindössze tizenkét puska.

Abban a percben sivalkodva, ordítózva szalad szét az egész „népórszázad”. Két perc múlva üres már az egész pályaudvar.

Estefelé a király reguláris köztársasági katonaságot lát az innsbrucki pályaudvaron. Keserűen nézi őket.

— Nézzék csak az urak ezeket a katonákat! Olyanok, mint a Ringelspiel-vezetők a Venedig in Wien-ben.

HONTALANUL.

Ott állott hát megint az idegen határon. Újra hontalanul. Országából elűzve, hatalom, vagyon nélkül, idegen országban, amely kíméletlen föltételekhez köti a menedékjogot.

Hontalanul.

Hová menjen? Hol keressen békés zugot magának és családjának?

A genfi tó partjára nem engedték többé vizszatérni. Egy luzerni szállodában húzta meg magát és minden vágya az volt, hogy végre egy hétfőig nyugodtan alhasson.

Fáradt volt, végtelenül fáradt.

A szíve akkor már bágyadtan dobogott.

Este nem tudta, mit hoz a reggel.

Hosszú alkudozások után talál ideiglenes menedéket a Vierwaldstädti tó partján. Ám a hertensteini kastélyban nem tölthet egy nyugodt napot sem, mert tudja, hogy ez a menedék nem-sokára letelik. Akkor kereshet újra új hazát. Bo-

lyonghat tovább, hányódhat tovább a világ országútján.

Hosszú, hosszú diplomáciai hercehurcák folynak. A magyar kormány levelezésben van a svéd, az angol, a francia, a spanyol kormányokkal.

Senki sem akar hajlékot adni a szegény királynak.

Az ő számára nincs a világon egy darabka föld, ahol nyugodtan álomra hajthatná a fejét.

A nyugtalan hírek egymást követik. A király lelkét fölzaklatják a magyarországi levelek és üzenetek. A nyugatmagyarországi konfliktus kiélesítette akkor már a harcot a legitimisták és szabadkirályválasztók között. Magyarországnak minden fia azt a retentő kötelezettséget hordozta a vállán akkor, hogy az egység erejével igyekezzen megmenteni azt a földdarabot, melyet nem is falánk ellenségeinknek, hanem a testvér Ausztriának ítélt oda a béke-alku. Egy cseh intrika következtében, amely így akarta megszerezni a szláv korridort Csehszlovákia és Jugoszlávia között. A nemzeti egység perc szüksége volt akkor.

És újra föllángolt a harc, éppen Nyugat-Magyarországon, az égő katlan fölött. A legitimisták és az illegitimisták között. Egymást dúlták magyarok.

Erre az időre esik Románia csatlakozása a kis-entente-hoz.

Ekkor következik el a kis-entente államainak katonai konvenciója.

És ez mind-mind egy szegény bujdosó miatt történik a világon!

Egy bujdosó miatt, akinek se hadserege, se «vagyon, se hatalma.

Akit majdnem mindenki elhagyott már.

Akinek nincs egy puskája.

Mi van benne ilyen félelmetes? Miért szövetkeznek ellene ilyen hisztérikus félelemmel, állig fegyverben, hatalmas államok!

... Mert ez a száműzött fejedelem ott van millió és millió szív reménykedésében. Hiába őrizték,

hiába kergették őrszágról-országra, hiába fenyegették miatta darabokra tépett, vérét vesztett orszagát négy oldalról. Hiába!

A benne való hit eggyé vált a szívekben a magyar főtámadásba vetett hittel.

Számúzótt volt bár, hatalma vesztetten is királya maradt nemcsak tizenhárom csonka vármegyének, de királya maradt a Felvidéknek, királya Erdélynek, királya Bácskának, királya Nyugat-Magyarországnak. Királya hatvannégy vármegyének.

Szent István egy és oszthatatlan Magyarországnak megszentelt koronája volt a fején. Benne testesült meg Szent István egy és oszthatatlan Magyarországa.

Egy félelmetes nagy gondolat volt ő.

Maga volt a magyar irredenta.

Odahaza Magyarországon — így szólta hír — egyre féktelenebb lett a szabadkirályválasztók agitációja. De a törvényes királyért nem volt szabad szót emelni.

Egyre vadabb félelem rázta a rossz lelkiismereteket. Kívül és belül egyaránt. Svájci és olasz lapok csökönyösen ragaszkodtak ahhoz a hírhez, hogy IV. Károly már régen nincsen Svájcban, hanem Magyarországon bujkál.

*

Alkonyatkor ott sétált a király a kertben. Megint a havasokat nézte tűnődve.

Azt mondta akkor nagysokára:

— Igenis, újra vissza fogok térni! Visszatérek!

Ezen az estén futár érkezett Magyarországból.

1921 október tizenharmadikán volt. A futár nagyon sokáig maradt a király dolgozószobájában.

Husadikán reggel autó állt elő. A király és királyné búcsúztak gyermekeiktől. Sokszor megcsókolták valamennyit. Volt, akinek föl is tűnt ez. Mert hiszen csak egy napra távoztak... Azt mondta a szárnysegéd, hogy a házassági évfordulójukat ünneplik meg csendes elvonultságban a Jungfrau alján...

Az autó megindult, de a kis Ottó és Károly

Lajos, meg Sarolta főhercegnő utánafutottak a kerti úton és addig követelöztek, amíg újra meg kellett állítani a kocsit. Bevették a három gyereket az autóba és elvitték egy darabon. Ott azután, az óriási park kapujában végigcsókolta valamennyit az édesanya és az édesapa. Kítették a kocsiból az apróságokat. Azok meg lármásan in-tegettek a tovarobogó kocsi után.

— Viszontlátásra Apa, viszontlátásra Ma-mácska !

Az autó eltűnt a tölgyfasorban...*

SZÁLL A MADÁR MESSZE, MESSZE ...

A dübendorfi repülőtéren három pilóta ké-szült hosszú útra. A fémkabinból és fémszárnyak-ból álló hatalmas Junkers-gépet hozták rendbe. Három utasuk is lesz, amint mondták: Herr und Frau Kownö... Meg egy harmadik úr, akit nem ismernek. Nem emlékeznek a nevére.

... Mikor Ledochovszky gróf a király autóján a zürichi tó mentén haladt vissza,, Hertenstein felé, a napsütéses levegőben távoli berregést hallott.

Borúsán nézett föl az égre.

A királyi pár repült el feje fölött. Hazafelé.*

A királyné pedig, aki minden poklokon ke-resztül követi most urát, abban a reményteljes, boldog állapotban van, amikor az asszonyok nem igen szoktak repülőgépre ülni és kalandos vállal-kozások halálos veszedelmébe rohanni.

Új élet dobogott halkán, félénken a szíve alatt.

*

Rettentő zúgás, berregés. Nem lehet beszélgetni a fémkabinban!

Azután lassan megszokja a fül és megszokják az idegek. Egyhangú dübörgés lesz belőle.

Már szinte olyan, mint az altató dal.

Brrrrr ... brrrrrr... brrrrrrr...

* Werkmann báró adatai nyomán.

Messze szál], messze a madár...

Haza... haza... hazafelé!

A madár szemén keresztül látszik a végtelen levegő óceánja. Mintha azúrtengeren úszna a hajó.

Milyen különösek, milyen furcsák odalenn a földön a hegyek, a völgyek, a folyók és a városok! Mintha óriási, eleven térkép nyílna ki alattuk. Az augsburgi dóm csak akkora, mint a gyerekek építőköveiből kirakott játéktemplom... A Duna keskeny ezüst szalag egy szép asszony zöld se-lyemruháján... A havasok, mint valami fagyalt-óriások. Eltűnnek, elsüllyednek alattuk.

Hegyek, völgyek, havasok, folyók, városok.

Országok...

Milyen kicsi minden innen felülről! Az emberek olyan kicsinyek, de olyan kicsinyek, hogy nem is látják őket.

És törpék, kisszerűek mind a földi dolgok.

Milyen tiszta itt fenn a levegő, milyen romlatlan.

Itt fenn, a magasban.

A gép zúgása mintha a szférák zenéje volna.

A végtelenség dala ez.

Ez már nem berregés többé.

Már muzsikává magasztosult az emberek fölött való végtelenségben.

Közel van ide az ég. És törpe, kicsiny, nevetéses minden, ami ott alant van.

Idefönn az embernek más gondolatai vannak, mint odalent.

Most két fekete tű emelkedik nagy gőztengerből felfelé. A királyné szívére szorítja a kezét. Megismerte.

— Az a Stephansturm ! Ott lenn a völgyben, a füst és köd takarója alatt, az ottan Bécs!

Most repülnek el a schönbrünni park fölött. Szeretnének viszontlátni belőle valamit. De csak rozsdaszínű foltok nagy bizonytalansága kerül szét odalenn. Valahonnan kicsillog, mint a bujkáló félénk pillantása, a schönbrünni tó ezüst tükre ...

Valami elfödi most a világot. Mintha fehér hóalagútba fűrődna bele a gép.

Nem tart tovább, csak egy pillanatig. Újra kinyílik előttük a végtelenség.

Felhőn mentek keresztül.

Mi ez? milyen riasztó csönd lett egyszerre. Mintha villámcsapás érte volna a gépet. Mintha szívenszúrták volna a madarat. A robbanó zaj, amit már úgy megszoktak, egy másodperc alatt elnémult.

Megállt a motor!

A sír némasága.

Egy perc még és Ikarosz zúzott tagokkal hull a mélységbe, hogy ősei földjébe temetkezzék. Még egy perc és a világtörténelmi tragédia végjelenete beteljesül...

Isten, aki a mennyekben vagy, Te látod árva lelküket!

... A dermedt csönd enged már. A motor újra dübörögni kezd...

Egyszerre emelkedni kezd a föld. Mintha megdagadna. Értük jön a föld. Feljük nyúl barna karjaival és húzza le őket a mélységbe.

A berregés egyre bágyadtabb, egyre halkabb. Csöndesedik már a zúgás.

Az ott Magyarország!

... Három perc múlva zokogva-nevetve borul térdre a királyné. Nem tudja visszafojtani csukló sírását. A király gyöngéden emeli fel a barna földről.

Otthon vannak!

MILYEN SZÉP A MAGYAR ERDŐ.*

Már, kora reggel óta füstölgött a kémény. Nem fogyott el a tűz a kastély konyháján. A hátsó udvarban ficánkoltak a csengős-csótáros paripák. Cifra parádéskocsisok pipáztak az istálló előtt.

* Ennek a fejezetnek a megírása közben gróf Andrássy Gyuláné naplójára támaszkodtam.

Nagy volt a vigasság ezen a napon a dénesfai kastélyban. Már régen túl voltak az ebéden, de még alig fogytak a vendégek. Egy sárgazsinóros, kékatillás hajdú éppen most ment végig a bolt-hajtásos folyosón. Ezüsttálcán feketekávét vitt be a pipázóba.

Ma volt a keresztelője Cziráky József gróf újszülött fiának. Ezért volt a nagy vigasság a dénesfai kastélyban.

A pipázóban még ott látjuk Mikes grófot, a szombathelyi püspököt, amint Andrásy Gyulával, a nagyapával beszélget. Károlyi József a Cziráky grófokkal écartét játszik.

A püspök és Andrásy az egyik ablakmélyedésben isszák a feketekávéjukat. Egészen egyedül vannak. Nyugodtan beszélhetnek.

—Mi lesz ma Pécsset? — szólal meg a püspök.

— Bethlen végre nyíltan a legitimista álláspontot fogja kinyilatkoztatni, mint az új kormányzópárt egyik alaptételét. Hosszú harc volt ez — teszi még hozzá ironikus mosollyal a gróf —, nem ment könnyen! Végül engedett. De nagyon fél a kiszagdáktól és tart Gömböséktől.

—Kíváncsi vagyok a holnapi napra, — mondja a püspök.

—Miért?

— A visszhangra.

Öt óra körül a sötétedő parkban sétál az Andrásy grófi pár. A park bejárata előtt gyors robogással hajt el mellettük a Cziráky József kocsija. Majdnem elgázolja a grófnét. Almrásy közben úgy látta, hogy a kocsiban egy hölgy is ült, valaki pedig kihajolt és mind a két kezével integetett. Sokáig néznek a kocsni után.

— Kik lehettek ezek a Józsi kocsiján, ilyen késő esti órában?

Még sétálnak egy darabig. Akkor bemennek a házba.

Az idő már őszre jár...

Mikor Károlyi József és a házigazda, az örökké mosolygós arcú Cziráky József kiléptek a kastélyból, egyenesen a ménes felé hajtottak. Alig érték ahhoz a kőkereszthez, amelyik a kecölyi útkeresztésnél málladozik már vagy száz esztendeje, mikor észrevették, hogy egy lovasember vágat keresztül a tarlón, mintha eléjük akarna kerülni. Cziráky nemsokára fölismeri:

— Az én egyik lovászom!

A lovas elérte a bricskát. Habzott a ló szája, a lovászlegény pedig lihegve jelentette:

— Repülőgép szállott le a tarlón, méltóságos gróf úrnak alázattal jelentem! Nagy, óriási masina. Tiszturak vannak benne és szépen kéretik a gróf urat, tessék odajönni. Azt üzenik, hogy Alexay főhadnagy úr van ott.

A két gróf nem sokáig gondolkodott. A bricskát nekifordították a tarlónak és vágattak a mezőn, amerre a lovász mutatta az irányt. Vagy öt perc múlva meglátták a repülőgépet, öt-hat árnyék mozgott körülötte.

Mikor odaérnek, Cziráky kiszáll a kocsiból és arrafelé siet. Egyszerre csak feléjetart az egyik bőrkabátos árnyék. Mosolyogva megy feléje. Oda nyújtja a kezét és megszólal:

— Jó estét, Cziráky!

Ez a hang...

A gróf azt hiszi, káprázat játszik vele.

Most egy karcsú hölgy kerül előbbre a gép háttamögül. Az is feléje megy.

A gróf szédülve, halotthalványan ismeri föl a királyt és a királynét.

— Felség... bocsánat... alig tudok szólni...

— Hazajöttünk, Cziráky. Haza...

*

Mikor Andrássy grófék megint beléptek a kastély dohányszobájába, újra ott találták Károlyi Józsefet, aki csak az imént, alig egy órája ment ki a ménest megnézni. De volt még valaki a szobában. A Schönborn grófnő férje: Boroviczenyi Aladár.

— Honnan kerül maga ide ilyen későn estet — kérdezi meglepetve Andrássyné.

— Egyenesen Svájcból, még pedig Hertensteinből, kegyelmes asszony!

— Ugyan, ugyan — tréfálkozik a grófné —, talán bizony angyalszárnyakon jött, úgy repült ide?

— Hát körülbelül, grófné!

— Na és kit hozott magával? Nem hozta el mingy árt véletlenül a királyt isi Magától kitelik!

— Kegyelmes asszony eltalálta: elhoztam a királyt, meg a királynét is!

A grófné még mindig azt hiszi, hogy tréfálnak vele. Édesen fölkacag, az ő sajtáságos nevetésével, amelyben annyi bódító bájosság van.

— A királyt és a királynét!» Ne mondja! Hát hova tette akkor őket?»

De a grófné arca egyszerre elkomolyodik. Megfagy a nevetése. Rátekint Károlyi József komoly, aggodalmas arcára és erről az arcról azt olvassa, hogy Boroviczényi nem tréfál.

— De az Istenért, Józsi — fordul Andrássyné Károlyihoz —, hát csakugyan nem tréfáltok?

— Nem, nem, a — király csakugyan itt van!

— Ugyan — szólt bele a beszélgetésbe Andrassy —, hagyjuk már abba ezt a viccet!

— Boroviczényi egyáltalán nem tréfál, Duci — szólalt meg újra Károlyi. — Öfelségéék valóban itt vannak, beszéltem is velük. Cziráky Gyuri elvitte őket a Józsi kocsiján Kenyéribe, ott jobban el vannak rejtve, mint itt.

Andrassy arca olyan fehér lett, mint a fal.

Most már elhitte, hogy nem tréfálnak!

Oszvald százados érkezik.

— Lehár ezredes úr kéreti Andrassy őexcellenciáját, menjen el észrevétlenül a dénesfai erdő lakatlan vadászházikójába. Ott vár a kegyelmes úrra.

*

Zörög az avar a lábuk alatt. Gyalog botorkálnak át az erdőn. A gróf néha megbotlik egy fa-

gyökérben, amely jól megbújít a nedves avarban.

A kopasz fák összeborulnak a fejük fölött. Finom szövevényeiken keresztülbámul a hold. Csodálkozva nézi a nagyurat, aki ilyen éjnek éjszakáján gyalog jár az erdőn...

Kidült-bedült vadászkunyhó előtt állnak meg. Mikor bezörgetnek, Lehár ezredes maga tolja félre a reteszt.

Sokáig beszélgetnek azután a falevéllal, száraz gallyal fűtött kicsi vaskályha mellé kuporodva.

Kimennek az erdőbe sétálni. Csípős őszi éjszaka van. Finom köd veszi körül a fákat. Egyre sűrűbb a homály.

A hold arcát felhők takarják.

A gróf és az ezredes halkán beszélgetnek és leföf járkálnak az útkeresztezésben. Szivarjuk parazsa néha felvillan, mint két örkdő szem.

Mint két aggódó, éber, virrasztó szem...

— Meg akartam mondani Őfelségének, hogy nem helyeslem, amit tett. De a feleségem lebeszélte róla. Most már úgyis mindegy, itt a fait accompli! Én pedig rendelkezésére állok a királynak.

Halk zúgás közeledik egyre jobban. A fordulónál hirtelen két lángoló reflektor szögezi őket a helyükhöz. Hatalmas sötét autó lomha, fekete tömege gördül elő, majd megáll a keresztezőnél.

Andrássy odalép a kocsihoz. A király feláll és mindkét kezét nyújtja feléje. A gróf némán meghajlik és szótlánul, meghatottan csókolja meg a királyné feléje nyújtott kis kezét.

A felhők szétszakadtak egy percre, a hold vörös bakterlámpája megint látható a fekete égen. Rőt sugár lopózik keresztül a lombtalan ágak fekete csipkéjén. Az elhagyatott, néma őszi erdőben, késő éjjeli órában, némán tartja kezében a hazatért király egyik legjobb hívének hűségese kezét.

A királyné ábrándozva néz az égre.

— Milyen szép ez a magyar tájék! Milyen szép a magyar ősz és az erdő. Jó itt...

AZ ESKÜ.

. . . Eszterháza mellett három teljes vonat-szerelvény áll a nyílt pályán. Várják a királyt és csapatait.

De a királyt nem oda viszik, hanem Sopronba.

Ezzel már kezdődik is a katasztrófa!

Sopronban reggelre mindenki tudja már, hogy megjött a király. Már fut a hír a drótok szárnyán mindenfelé ...

Alarm van az országban, vészriadó egész Európában. Mialatt a soproni Osztenburg-kaszárnyában lázasan készülődik a válogatott légénység az indulásra és a királyné töltényládákon üldögél, hogy hagymás kolbászból álló ebédjét elfogyassza, a fölriasztott Budapest egészen csodálatos képet mutat. Az uccán fogják meg egymást az emberek, kidülledt szemekkel, előbb sutogva, később már hangosan adják-veszik a hírt:

— A király Magyarországon van.

A hír rohan végig az uccákon, fölveri a szerkesztőségeket, a klubokat, a pártköröket, a műhelyeket és az otthonokat. Nyugtalan mozgásban van az egész főváros.

Az egyik oldalon zavar és tétovázás, a másik oldalon leplezetlen, kirobbanó Öröm.

Már fut a hír a falvakba. Száguld villanyszárnyakon a rabságba görnyedt Felvidékre: Reméljete! A néma Erdélybe: Bízatok! A fogcsikorgató Bánátba. Kassán és Nagyváradon, Pozsonyban és Szabadkán, Kolozsvárott és Komáromban éppen úgy nem fognak aludni ezen az éjszakán az emberek, mint Budapesten és Szegeden. Már újra pakolnak a cseh beamterek a határmenti városokban. Már újra nem mernek bemenni revolver nélkül az oláh tisztek a kaszárnyájukba.

Hatalmas laktanyaudvaron csapatok állnak gyönyörű rendben. Gyalogság ércfala. Lovasság, szoborrá merevedett paripákon. Tüzérség, nagytorkú ágyúk mellett.

Szívetdobogtató kép!

A jobbszárnyon felhangzik a Himnusz. A zászló mélyen bókol.

A király jön!

És hangzik az eskü kétezer, torokból:

Tűzön, vízen keresztül...

Tengeren, szárazföldön és levegőben...

Isten engem úgy segítjen!

A király arca magasztosán komoly. Ott áll a zászló mellett.

A száműzetés keserű évei után, a megaláztatások szörnyű próbája múltán új élet ígérete ez a pillanat. Újra zászló van a kezében és csapatok vonulnak előtte, dübörgő díszmenetben. Gyönyörű, harcias, kemény, pompás magyar csapatok!

Múló ábránd... Hunyó dicsőség...

Hanyatló nap bágyadt fénye.

A tisztikar jobbszárnyán, kezében levett sapkájával, magasra tartott két ujjával esküszik meghatott arccal egy barnaképű, mokány, fekete-bajuszos generális.

Pár órán belül most már másodszor esküszik. Először a király szobájában tette le az esküt fejedelmi urának.

Most másodszor esküszik. Az arca egészen átszellemült. Egész szívéből, mintha fohászkozna, úgy mondja el érces hangon, büszkén kidüllesztett mellel az esküt: — „Isten engem úgy segítjen!”

Ha Isten csakugyan úgy segítene ...

. . . Ha valaki nem hinné el, nézze meg a fényképet, amely erről a jelenetről készült.

Azután nézze meg ugyanezt a fényképet három nappal később. Azon a helyen, ahol Hegedűs altábornagy állott, nyers fehér folt rikoltoz.

Új képet már nem lehetett csinálni. Hát kiradírozták belőle az altábornagyot.

Kiradírozták az esküt.

És az eskü megszűnt eskü lenni.

Lassan, nagyon lassan megy a vonat.

Amerre mennek, harangok zúgása, a nép üdv-rivalgása fogadja a király vonatait

Harcom vonat megy egymásután. A harmadikon van a király.

Már a győri helyőrség esküjét fogadja, mikor lecsap az első bomba.

Sürgöny Budáról!

„A király vonatát fel kell tartóztatni! Lehánt elfogni!”

Senki sem meri kezét felemelni föl Kent királya ellen.

A csapatok megerősödve indulnak tovább. Mögöttük elmarad az ujjongó, ünnepélyesen esküvő Győr.

Ács előtt a kormány csapatai fölszedték a síneket. Osztenburg utászai hamar helyreállítják.

Komárom előtt, az alagútnál ellenállnak.

Itt hallják az első puska lövéseket.

Pak, pak... pak... pak, pak...

Ez a csetepaté nem tart sokáig. A vonat akadálytalanul halad át az alagúton.

Ezalatt a tatai pályaudvar képe a legnagyobb fölfordulást mutatja. Egy zászlóalj gyalogság táborozik a sínek mentén. A gúlába rakott fegyverek végeláthatatlan sora mögött marcona, rohamsisakos legények. A sínek között egy-egy géppuska. Győr felé fordítva, fenyegetően.

Itt csata lesz!

A sötét éjszakában két tüzes szem közeledik nagy zúgással.

Vonat Ács felől!

A trombitákon fölharsan az alarm.

Fegyverbe! fegyverbe!

... Mire a vonat befut az első vágányra, nyolcszáz puska csöve néz az ablakokra.

A második kocsiból egy főhadnagy száll le. Egyenesen a zászlóaljparancsnok felé tart.

— őrnagy úr, alázatosan jelentem, hogy tíz perc múlva Ófelsége vonata ideérkezik. Legfel-

sőbb parancsra az összes csapatok a pályaudvaron esküre készen álljanak!

Tiszteleg- és fölszáll ismét a vonatra.

Választ nem is vár. Otthagyja az elképedt zászlóaljparancsnokot. A vonat kirobog Biatorbágy felé.

...Negyedóra múlva nyolcszáz torok kiáltja a királyi vonat ablakai felé az eskü ünnepélyes, szavát.

— Esküszünk ... esküszünk ...

HAT ÁGYÚLÖVÉS A SASHEGY FELŐL.

Az első vonat a rohamcsapatokkal már túlhaladt a budaörsi állomáson, amikor heves géppuskatűzet kap a halmok felől.

Ebben a percben egymás után hat tompa dörrenés rázza meg a levegőt.

Hat ágyú szól egyszerre a Sashegy felől.

A vonatot nyílt pályán megállítják. A gyalogság fegyverre kap, leugrál a töltés mögé és fölfejlődik.

Kezdődik hát a testvérharc!

A budaörsi csata, ahol magyar katonák ontották magyar katonák véréit. Ahol magyar királyi csapatok fogtak fegyvert a király ellen és magyar királyi csapatok nevezték lázadóknak azokat a csapatokat, amelyek a királyt védelmezték.

Az ágyúk szava eléri a király vonatát a biatorbágyi állomáson.

A király vonatát egyik melléksínre tolják át, a Budapest felé vezető sínen gyorsan robog el mellette a harmadik vonat. Szuronyos puskák, komor acélsisakok tekintenek ki belőle.

Előre !

A katonák éljen-szavát még visszahozza a szél.

Reggel hat órakor az Osztenburg-csapatok tábori papja, Dávid páter, kis számolócédulát kap. Ceruzával írva rajta a parancs:

„Kérem főtisztelendő urat, tartson azonnal tábori misét. Károly.”

A vasúti sínek közé asztalt állítanak. Leterítik fehér asztalkendővel és megkezdődik a csöndes tábori mise a felhős októberi ég alatt.

Két árva szék van a sínek között, a király és királyné számára. De ők nem ülnek le. Állva, majd térdelve hallgatják a tábori misét.

Mögöttük tisztos távolban a kíséret.

Halkan, ezüstös csillingeléssel szólal meg a templomi csöngő.

Úrfelmutatás!

A király és a királyné a porban térdelnek a sínek mentén. Mélyen lehajtják a fejüket. Mögöttük Rakovszky István eltakarja a szemét a kezével. Az állomás perrónján a falu népe térdel lehajtott fővel, mély áhítatba merülve.

Csönd, végtelen csönd kegyelme száll a fejükre.

Messziről pedig dübörögve kiált bele a csöndbe egy ágyúlövés.

Egy öreg anyóka összecsapja a kezét és meglöki a szomszédját:

— Úr Isten! Nézze csak, szomszédasszony! Olyan a feje, mint a Jézusé a szentképen.

És a térdelő király felé mutat.

A király fején aranyos glória ragyog.

Most kél a nap. Egy tévedt sugár átfurakodott a szürke felhőkön és odarepült a szegény király lehajtott fejére, amely ősz és bánatos.

Glória, glória!

Ebben a percben veszik magukhoz az Úr testét. Egymáshoz simulva, mély áhítatba roskadva.

Az ő lelkük most messze, messze jár!

Orgona nem bűg, kórus nem énekel. Püspök-süveg nem büszkélkedik, pástorbót, rubintos kehely nem ragyog.

Csak fojtott zokogás hallik a térdeplő sokaságból.

Az októberi misének méltó zenéje.

És messziről mérgesen ugatnak errefelé az ágyúk.

Mint a rossz komondorok.

A király újra fejére teszi szürke tábori sapkáját. Már egészen ősz ez a harmincéves fő.

Mikor az ezüst sisakot fejére tették a mohácsi csata, előtt, II. Lajos király is ifjú volt még.

És egészen ősz!

AZ UTOLSÓ DÍSZMENET.

Az állomás előtt oszlopban áll az utolsó zászlóalj és az utolsó üteg. Indulásra, harcra készen. A trombitákon harciasan fölharsan a díszjel. A király a poros út szélén áll. Maréknyi fegyveres erő merev, földet döngető léptekkel masírozik el díszmenetben a Hadúr előtt.

Még ennyi hódolat, ennyi elszántság, ennyi akarat nem sugárzott semmiféle csapat tisztelgéséből soha! Mintha szoborrá merevedtek volna, mintha minden egyes emberből az erő, az akarat, a lelkesedés, a halálraszántság féktelen energiája tüzelne, úgy dübörög a díszmenet, porzik az út, zúgnak a trombiták, dobognak a lábak.

Az utolsó díszmenet!

A katonák lelkén úrrá lesz valami megmagyarázhatatlan mámor, és a díszmenet vasfegyelméből kiszakad a kiáltás:

— Éljen a király!

Úgy mennek előtte dobogó díszmenetben, hogy éljent is kiáltanak, tüzes, forró elragadtatott szívből.

Az odasereglő falusi nép hajadonfőtt énekel.

Áldjon vagy verjen sors keze,

Itt élned, halnod kell!

A király tisztelegve áll a helyén mélyen meg van indulva. Talán érzi, hogy ez az utolsó díszmenet. Hogy Nagy-Magyarország utolsó apostoli királyának most tiszteleg utoljára a fegyveres erő.*

A falu harangjai bánatosan zúgnak. Vasárnap. Ünnepeles zöngésüket elnyeli az ágyúk mérges beszéde.

* Mécs Alajos hírlapíró úr feljegyzései után.

A halál komondorai csaholnak.

A király feldúlt arccal járkal a vagonok között. Irtóztató lelkiarc pusztít benne. Vér folyik érte, magyar vér! Magyarok ontják egymás drága véréét. Magyar fegyverek, magyar katonák fordultak ellene.

Budaörs felől tehervonat érkezik. Sebesülteket hoznak. A király a pályaudvar épülete felől jön és az egyik kocsi alatt bújik át éppen, mikor két mozdulatlan testbe botlik bele. Ott fekszenek a sínek között, pokróccal letakarva. Lehajlik hozzájuk, félrehúzza a pokrócot.

Két halott!

Térdreborul, összekulcsolt kézzel.

A két halott közül az egyik Osztenburg-katona. A másik ifjú diák. Amaz ő érte fogott fegyvert. Ez ő ellene. És íme, most milyen békésen fekszenek itt egymás mellett, milyen megengesztelődve ...

De vajjon az Ég megengesztelődik-e*?

A király zokogva beszél a két halotthoz:

— Miért... miért”?

... A két halott fagyos mosollyal fekszik egymás mellett és hallgat.

Ettől a perctől fogva alig szól valakihez a király.

Az egyik kocsiból sebesült egyetemi hallgatókat emelnek ki. Ezek ő ellene harcoltak, szegények. Odamegy hozzájuk és simogatja a véres fejüket. Cigarettaival kínálja őket és olyan gyöngéden beszél hozzájuk, mintha ezek a fiúk nem is ő ellene emeltek volna fegyvert. Majd három tisztet lát, akiket egy szuronyos Osztenburg-csendőr kísér; a váróterembe. Egyszerre elkomolyodik az arca, a homlokát összeráncolja és haragosan elfordul. Azután mégis meggondolja magát. Megszólítja őket:

— Tettek Önök esküt valamikor nekem? Csak az egyik felel, nagyon halovány arccal és tétován.

— Igen ...

A király egy darabig farkasszemet néz velük. Azután sarkon fordul és otthagyja őket.

Új sebesültek érkeznek. A királyi csapatból és a kormány csapataiból vegyesen.

A király előveszi a cigarettatárcáját és odaadja nekik a tartalmát. Azután hátrafordul és meglát egy fiatal pesti újságíró, aki valahogyan följutott az ő vonatára.

Odaszól neki:

— Ugyan kérem, legyen olyan szíves, menjen be a kocsimba! Az ágy alatt van egy kalapskatulya, tele svájci cigarettával. Hozza ide kérem szépen, ezeknek a szegény embereknek!

Az újságíró hozza már a cigarettát és vele jön a királyné is. Belemarkolnak a skatulyába és osztogatják a kincseit. A királyné kölcsönkéri az újságíró kalapját, azt tölti meg cigarettával és úgy osztogat tovább. A riporternek bizony nem valami jó állapotban van a kalapja és a vászonbélése minduntalan kifordul belőle, amikor a királyné kihúz egy-egy skatulya cigarettát. A királyné hűségesen egyre csak igazgatja a bélést, miközben szelíd mosollyal néz a zavarodott fiúra, aki borzasztóan szégyenli, hogy ilyen rossz kalapja van.

Javában áll a harc. A kelenföldi országúttól északra és délre. Budaörs és a kelenföldi magaslatok között, a Kamaraerdő vonalában a királyi csapatok birtokában vannak már a hegynek. Sok ágyút zsákmányoltak már. A kormánycsapatok gyengék, az egyetemi hallgatók pedig nem bírják a harcot reguláris csapatokkal.

Lehár és Osztenburg minden erejét össze akarja szedni, hogy támadjon. A kormány csapatai nehezen tudnának most ellentállni. Igaz, hogy Kecskemétről és Ceglédre érkeztek erősítések, de Pécs és Eger felől még nem vonulhattak fel a csapatok.

A kormánycsapatok kritikus délelőttje ez! Ha a király kihasználja most a perc taktikai előnyeit, akkor...

De délutánra későn lesz már.

— Kik állnak e percben csapataim előtti — kérdezte a király.

— Nagyrészt egyetemi hallgatók, Felség, reguláris csapat nagyon kevés!

— Nem engedem meg a támadást! A nemzet színe-virága van azokon a halmokon. Vágóhídra vitték őket, de én nem engedem elpusztítani a gyermekeket!

Még figyelmeztetik a királyt a veszedelemre. Magyarazzák neki, hogy nincsen idő veszteni való. Pár óra múlva a kormány annyi csapatot von össze, hogy ezzel a maréknyi haderővel nem lehet többé boldogulni.

De a király hajthatatlan!

— Ezeket a szegény fiúkat azzal ingerelték ellenem, hogy csehekkel, morvákkal, németekkel megyek Buda ellen. Félrevezették őket. Nem engedem, hogy tömegmészárlást rendezzenek közöttük az én nevemben.

Az állomási épületből ezalatt izgatott telefonálás hangjai szűrődnek ki a perrónra.

Rakovszky István beszél telefonon Bethlen István gróffal, a miniszterelnökkel. Még egyszer, utoljára követeli *tőle* a hatalom átadását.

— A vérontás megkezdődött. A ti lelketeken szárad! Engedjétek be a királyt Budára, legyen vége!

— Értsd meg, — felel a miniszterelnök, — a hatalmak követei, az angol, francia és olasz követ a legélesebb hangú jegyzékben tiltakoznak és fenyegetőznek. A kis-entente követei pedig olyan jegyzéket adtak át, amely szerint casus belli a király megjelenése Budán. A csehek és szerbek mozgósítottak. Néhány nap múlva előzönlük az országot, ha engedek. Az ország romlása következik!

— Fenyegetőznek! Nem kell felülni nekik! Mi pedig nem tágitunk! Figyelmeztetlek, hogy a bekövetkezendőkért felelni fogtok!

Hegedűs altábornagy jelentkezik a királynál:

— Felség, előremegyek Kelenföldre, beszélek a

kormánycsapatok parancsnokával. Hátha véget vethetnének ennek a haszontalan vérontásnak?

— Oh, menjen, menjen Hegedűs, ne veszítsen időt.

És szorongatja a tábornok kezét.

— Ha tudná — szegény király!

Pécsről és Eger felől nyomulnak előre már vonatokon, gyalogmenetben, hatalmas teherautókon a kormány csapatai...

Vészajtósló dübörgéssel gördülnek az ágyúk és vonul a lovasság-,

Budaörs felé!

Közéig már az este...

A KIRÁLY A HARCOLÓK KÖZÉ VETI MAGÁT.

Megint halottak érkeznek a biatorbágyi állomásra. És sebesültek. Sápadt, véres, szennye« katonák.

A király most azt mondja Rakovszkynak:

— Nem bírom tovább ezt a vérontást, ezt a testvérháborút! A sebesülteknek, nézze, milyen szemrehányó a pillantásuk. Átmegyek egyedül a kormánycsapatokhoz, hogy véget vessek a szörnyűségnek.

— Az Istenért, Felség! — mondja neki Rakovszky, — hogy gondolhat ilyet?

— Átmegyek, ez szilárd elhatározásom. Szeretném látni azt a katonát, aki fegyverét föl emelné fölkent királya ellen!

Andrássy kezd rimánkodni.

— Felség, mindenre, ami szent, kérem, álljon el ettől a tervtől! Felséged áldozatul fog esni egy ostoba golyónak, még mielőtt azok odaát tudnák, hogy a király az, aki közeledik.

De a király hajthatatlan. Hiába minden könyörgés, minden rábeszélés. Végül Andrássy a királynét próbálja meggyőzni. Összeteszi a kezét és úgy kéri a királynét, hogy tartsa vissza az urát a szerencsétlenségtől. Ez a csodálatos lelkű asszony csak ennyit felel:

— Ha az én uram úgy akarja, akkor jól van. Történjen, aminek történni kell! De én nem hagyom el őt, sem életben, sem halálban. Vele megyek én is.

Andrássy és Gratz elképedve, tanácstalanul, reményt veszítve néznek egymásra...

Előáll a mozdony. Úgyhogy a szeneskocsija van elől, Budaörs felé fordítva. A szénre pokrócokat terítenek, a pokrócokra telepszik azután a király, a királyné, Andrássy és Rakovszky. Utámik fölszáll a kocsira egy trombitás. Barnaképű, bakkonymenti legény. Elszánt, kemény arc, villogó fekete szem. Rohamsisak alatt olyan a képe, mintha ősmagyar harcosé volna. A köpönyegén büszkén villámlik az arany vitézségi érem.

Fűtik, fűtik a mozdonyt, zihál a gép keble. Menni kell!

De akkor csak előáll a mozdonyvezető és azt mondja, hogy ő nem indítja meg a gépet!

A király és a mozdonyvezető szemben állnak egymással a szeneskocsi szélén. A mozdonyvezető keze rajta van az indítóemeltyűn.

— Könyörgöm, Felséges úr, ne menjünk!

— Mit mond maga! — kérdi a király.

— Felséges úr, én nem megyek! Én nem viszem halál veszedelembe a királyomat!

Andrássy és Gratz, akik a szőnyeggel leterített szénen ülnek a királyné mögött, már reménykednek. Hátha a mozdonyvezetőnek sikerül, amit ők el nem tudtak érni!

A király előbb szép szóval próbál hatni a mozdonyvezetőre, de az csökönnyös marad. Rimánkodik, könyörög, összeteszi a kezét és úgy kéri a királyt, miközben potyognak a könnyei szénportól fekete arcára.

— Talán bizony fél? — kérdi a király.

— Nem félek, uram-királyom! Három évig voltam a fronton, a háborúban. Ha azt hiszi Felséged, hogy félek, tessék a falhoz állíttatni és főbelövetni, de mingyárt, pedig négy gyerekem van, Felség... Én nem az életemet féltem, de a

királyom életét. Nem viszem bele a halálos veszedelembé a királyt.

— Megparancsolom magának, hogy indítsa el a gépet és megígérem, hogy maga lesz az, aki engem bevisz Pestre!

Ránéz, mélyen a szemébe. Azután kezet nyújt neki. Megfogja erősen a mozdonyvezető szénporos kezét. Megrázza.

A szegény ember kétségbeesetten néz hol Rakovszkyra, hol Gratzra, hol meg a királynéra. Azután megadja magát a sorsnak, fölteszi összegyűrt sapkáját, szemébe húzza és megindítja a gépet előre, Budaörs felé.

Lassan megy előre a masina. A szeneskocsiba húzódva ül a király, a királyné és a két titkos tanácsos. A gépész keze a szelepen nyugszik. Lassan, nagyon lassan vezeti a gépet... A fűtő lapátjára támaszkodva néz ki a vasmellvéd mögül, a trombitás pedig egyik markával egy vasrúdba kapaszkodva, fújja, fújja a generálmarsot.

A díszjelet. A parlamentairek szignálját!

Mikor észreveszi az út mentén húzódó rajvonalak mozgását, kiáll a király a nyitott yasperrónra. Pirosbélésű tábornoki köpönyegét kinyitja, hogy messze virítson a színe. Kezében tartja aranybojtos marsallbotját... Mellén a Mária Terézia rend, az aranygyapjú- és a Szent István rend... Büszkén, felségesen, fejedelmi méltóságban áll a füstös, kormos, piszkos mozdony mellvédje előtt.

A kürtös fújja, fújja a díszjelet.

Mikor a rajvonalba ér a mozdony, egymás után két dörrenés rázza meg a gépet.

Rettentő, fülsiketítő csattanás. Elkábulnak tőle a szeneskocsi rezgő vasfalai mögött az utasok.

Két gránát csapott le közvetlenül a mozdony előtt. Halálos szele átsuhant a bentkuperodók feje fölött.

Azután pukkanás hallik a fejük fölött, majd

sűrű zizegést, zúgást hallanak”, mintha darazsak repültek volna el sűrű rajban fölöttük...

... Srapnell pukkant a mozdony fölött, annak a repeszdarabjai és tölteléggolyói szóródtak szét zümmögő zúgással.

Ebben a percben már kelepel, kattog a géppuska is. Úgy zúgnak fejük fölött a golyók, mintha mérges légyraj röpködne szerteséjjel. A szeneskocsi és a mozdony oldalán kopognak-kopognak az ólomdarabok.

Pik-pik... pik...

Mintha bebocsáttatást kérne a halál!

Sűrűn éri golyó a szeneskocsit. Rakovszky pokróccal takarta le a királyné fejét és egész testével védi a golyók ellen. Andrassy a király elé ugrik, kiterjesztett karokkal, és úgy áll előtte élő pajzsként. A trombitás, mit sem törődve a golyókkal, bekapaszkodik a vasrúdba, fölmászik a mellvédre, magasra tart egy fehér zászlót, a trombitából pedig fújja, fújja tüdőszakadtáig tovább a generálmarsot,

A király sapkája leesett. Andrassy rémulten néz oda. Golyó érte talán?

Nem, nem! A király haloványan mosolyog. Int a fejével, hogy nincsen semmi baj. Erősen megszorítja az Andrassy kezét és rászól a gépészre keményen, erélyesen:

— Előre!

A mozdonyvezető pedig balrafordítja az emeltyűt.

A gép megindul hátrafelé.

Negyedóra múlva ismét Biatorbágyon vannak. Némán, haloványan szállnak le a lokomotívról.

A kürtös nem tudja tovább visszafojtani zokogását. A kemény magyar parasztember ráborul a mozdony szélére és hangosan zokog.

A király, a királyné meg a többiek hallgatnak.

*

Ezen a napon a budapesti ucca vasárnapja csak annyiban változott, hogy az emberek az And-

rássy úton gépfegyverropogást hallottak. Néha ágyúk tompa dübörgése izgatta a füleket.

Egyébként mindenki ment a maga szórakozása után. Az emberek a kávéházakban újságot olvastak. Az újságban benne voltak a „hadijelentések”.

Csak az volt a különös, hogy a hadijelentésekhez mingyárt meg is kapták a géppuska- és ágyúszót!

A hírvivők és rémhírterjesztők egymásnak adták a kávéházak és klubok kilincseit. Ezen a vasárnapon minden valamirevaló polgári zsúrnak megvolt a maga harctéri hírnöke, aki lihegve jelent meg a küszöbön és azt mondta:

— Most jöttem a tizenkilences villamoson a harctérről!

Valóban, a 19-es villamoson ki lehetett akkor jutni a harctérre. Egy szegény villamoskalauz, aki a törökbálinti vonalon teljesített szolgálatot, hősi halált is halt, mialatt éppen egy szakaszjegyet lyukasztott ki.

Délben elterjedt a híre, hogy a király megindult egymaga, fehér lovon, kezében tábornagyi bottal a kelenföldi országúton. Utána csak egy trombitás haladt, aki fújta a díszjelet...

— Hallottátok? Fehér lovon jön a király! — súgták tovább a hírt Pesten az emberek.

A legenda szállt szájról-szájra.

Fölgyújtotta az emberek képzeletét.

Fehér lovon...

Azután sebesülteket raktak le egy kórház előtt. Az ucca népe odasereglett. Báméskodtak. Rég nem látott látvány volt ez Budapesten! Sebesült katonák.

Künn a kelenföldi és törökbálinti réteken békesen legelésztek a kecskék. A városiak, akik idáig kimerészkedtek a villamoson, gukkerrel néztek a Kamaraerdő felé. Egy tejeskocsi békesen döcögött végig az országúton...

A géppuskák úgy kattogtak, kelepeltek, feleltek, mintha innen száz lépésre pörölnének egymással.

A templomok tornyában zúgtak a vasárnapi harangok.

De a harangzúgásba belemennydörögtek az ágyúk. Mintha üdvlövések volnának!

A Bazilikában egy öreg pár térdelt az egyik homályos sarokban. Könnyes volt a szemük. Lehajtott fővel imádkoztak. Az ember halkán megszólalt:

— Emlékszel! Mikor a koronázásra érkeztek, szegények, akkor is így dörögtek az ágyúk...

Egy államférfiú, akinek a politikai programját az határozta meg, hogy csizmát viselt, ezt a napot egy francia őrnaszád fődélzetén töltötte. A magyar nép egyszerű fia, a nemzeti szuverenitás e fanatikus védelmezője, francia lobogó alá hajtotta fejét.

Győztél, Kossuth Lajos!

Egy volt vezérkari kapitány, aki most képviselő, fölvette ismét jellegzetes bőrkabátját, ami nála rendesen harciasságot jelent. Hol a csapatoknál, hol a pártkörben hemzsegett.

Ha nem szerzett dús babérokat egykor a világháborúban, most annál könnyebben jutott azokhoz. Napóleon-profiljához valóban rendkívül jól állt az, amikor estére megjelent a pártkörben, fáradtan nekitámaszkodva az ajtófélfának, jobb tenyerét — à la Bonaparte — bőrkabátjának keblébe mélyesztette és az ijedten, kíváncsian rámeredő tekintetek mohó várakozását ezzel a valóban történelmi kijelentéssel táplálta:

— Uraim! E percben jövök a harctérrel!

A KATASZTRÓFA.

Egész éjjel ropogott a puska—

Reggelre perdült a kocka.

A kormánycsapatok erősítései beérkeztek, Osztenburg hiába küldi visszafelé a fölesküdött helyőrségekért az üres szerelvényeket. Azok nem jönnek többé vissza. De megjön a hír, hogy a harcoló királycsapatok mögött a tatai helyőrség fel-

mondta a hűséget. Nem csoda, hiszen Baranya felől odaérkeztek már Soós tábornok elővédjei. A győriek is meggondolták magukat...

Hegedűs altábornagy már újra itt van, a király mellett. Bizalmatlanul néznek rá...

Azt mondja, hogy nemcsak Kelenföldön járt, hanem Budán is volt...

Nem lehet tudni, kinek szolgál?

Nem lehet tudni, *melyik esküjét* tartja meg!

Ezen a reggelen autó érkezik a budaörsi országút felől a kis rozoga ház elé, amelyet Okimajornak neveznek errefelé. Kopár hegy van fölötté: a Csíki-hegy.

Az autóból egy úriember száll ki, meg egy generális.

Kánya követ úr ő excellenciája, akit azelőtt, még a habsburgi időben, von Kaniának hívtak... Sárkány altábornagy kíséri.

Nemsokára mozdony áll meg az őrháznál, amely idelátszik Biatorbágy irányából. A mozdonyból kiszáll egy katonatiszt, meg egy feketekalapos civil úr. Nagy bajlódással másznak le a vasúti töltésen a mezőre. Azután ők is errefelé ballagnak, a majornak.

A majoros kicsi szobájában félóráig vitatkoznak egymással.

Fegyverszünetről tárgyalnak.

A majoros már akkor nem mert kimenni az udvarra, mert a golyók ott kopognak az ajtó előtt. Az autó felől oda is szalad nemsokára egy főhadnagy:

— Kegyelmes úr, tessék sietni, mert már itt vannak!

Budaörs felől előnyomulóban erre tartanak a kormánycsapatok.

A feketekalapos úr Gratz Gusztáv. A katonatiszt báró Lehár tábornok. Búcsúznak a kormány kiküldötteitől és a fegyverszüneti feltételekkel zsebükben visszaballagnak a mozdony felé, amely elviszi őket a királyhoz. A mezőn már golyók röpödnek a fejük körül.

A király vonata visszafelé fordul Tata irányába. Az országúton rendetlenül özönlenek tiszsa az Osztenburg-csapatok.

Minden oldalról bekerítették őket.

Vége mindennek.

Lehár és Osztenburg a király vonatán utaznak. A király maga elé hivatja Lehár bárót.

— Köszönöm önnek, tábornokom, a hűségét. De most már meneküljön! Ha életét föl is áldozná értem, nem segítene többé rajtam.

Lehár még ellenkezik.

— Itt halok meg Felséged előtt!

— Nem, nem, — menjen ön! A jövőben talán még hasznomra lehet. Mentse életét!

A tábornok kezét csókol a királynak, ki sírva öleli át.

...Tíz perc múlva két polgári ruhába öltözött ember ugrik le a lassan haladó vonatról és neki-vág a kopár erdőségnek.

Lehár báró volt a segédtsíztjével.

Osztenburg és a menyasszonya, Eszterházy Lujza grófnő, még a vonaton vannak. Most vágja le éppen az ezredes a zászló selymét a ruhájáról.

Az a zászló volt, amelyre fölesküdtek a csapatok három nappal ezelőtt...

Arcát beletemeti a hímzett selyembe, azután mély sóhajjal összehajtogatja azt és inge alá rejti.

Az egyik kupé sarkában egy ezredes ül fegyver nélkül. Három napja a királyi csapatok foglya. Hallgatag. Vár.

Az egyik állomáson fölkapaszkodik valaki a vonatra. Lihegve elfúlt hangon jelenti:

— Felség, ne menjen Tatára! A helyőrség elpártolt Felségedtől. Az ő szuronyaik közé rohan!

A hír végigfut a kocsikon, mint a villámcsapás. A fiatal ezredes, aki némán kuporodik a sarokban, fölfigyel rá.

Egy óra múlva nem ő lesz már fogoly, ő fogja őrizni a fogoly királyt!

Autó robog a tatai országúton. Hatalmas ame-

rikai lobogóval van leterítve elől és hátul, hogy messziről lássák. A pajzsa, a védelme, a menedéke golyó és halál ellen a csillagos lobogó. Mellette és előtte menekülő csapatok, üldöző lovasság.

A biatorbágyi állomáson túl megállítják az autót. Három úr száll ki belőle.

... Mister Grant Smith, az Egyesült Államok követe, Castagneto herceg, olasz követ és Fouchet úr, Franciaország ügyvivője. Egy civilembert látnak az úton. Véletlenül az a pesti újságíró, aki a király vonatán volt és most, zsebében a herceg-prímásnak szóló királyi levéllel, gyalog menekül Budapest felé.

— Mi van itt tulajdonképpen! — kérdi Grant Smith az újságírótól.

— Ütközet.

— Áh, ez nem komoly dolog, — mosolyog az olasz.

De Fouchet úr valamit látott az árokparton. Odament, megnézte.

Egy rohamsisakos Osztenburg-baka holtteste volt.

Odahívta a kollegáit és megilletődve mutatott a halottra:

— Ez mégis csak komoly dolog volt...

Az amerikai autó örült iramban rohant tovább Tata felé. Előtte és utána robbanva csapódtak a földbe az üldöző gránátok.

*

Amint a vonat Tata felé közeledett, egyre kevesebben voltak rajta. A tisztek még kitartottak. Gebhardt kapitány és derék testőrei megesküdtek, hogy a király mellett maradnak, amíg a király el nem küldi őket. Még Osztenburg is a vonaton volt a menyasszonyával. Andrassy, Gratz, Karkovszky, Boroviczényi nem gondoltak menekülésre.

De azok az urak, akik Soprontól Biatorbágyig egyre többen és többen szálltak be a király vonatába, akik hűségüket és lelkesedésüket olyan viharosan bizonyították, ajánlották szolgálataikat,

csak egyre maradoztak. Minden állomáson kiszállt egy vagy kettő. Körülnézett, hogy nem látják-e, aztán elsurrant. A következő fordulónál már úgy nézett a király tovatűnő vonata után, mintha sohasem látta volna!

Ezek az urak nagyrészt búcsú nélkül távoztak.

Alig volt közöttük néhány, aki mégis csak exkuzálta magát, — hogy így meg amúgy...

Az eső szakadatlanul zuhogott. Bőrig ázott mindenki ezen az estén.

Üldözők és üldözöttek.

Hegedüs altábornagy nincsen már a király vonatán.

Már, *odaát* van!

Már kiradírozta az esküt.

A KIRÁLY KARDJA A FÖLDÖN HEVER.

A vonat megállt a nyílt pályán. El akartam kerülni az állomást. A jobboldalon szálltam ki, mert tudtam, hogy ott nem lát senki. A töltéstől jobbra a mező felé fordultam. Botorkálva megindultam arrafelé, ahonnan halk morajlás jelentette, hogy arra valahol zúg a Balaton. Egyszerre csak sötét alak állta az utamat. Halkan megszólított:

— Igen, igen — ott vannak már. A révház mögött várakoznak...

Megindultunk óvatosan. A vezetőm megfogta a karomat és húzott magával a sötét mezőn.

Három perc múlva kemény kéz rázta meg az enyémet. Az arcát nem láttam és nem szólt egy szót sem. Leültünk a parton és vártunk.

Sokáig ültünk némán egymás mellett. Én a sötét vizet kutattam, egyre csak a fekete Balatont. Nem láttam belőle semmit, csak a hangját hallgattam. Igen, igen, ott, valahol a sötétség mögött, túl a vízen, ott van a magyar király. Az éjszaka függönye mögött az ősi monostorhegy alszik csendesen. A monostorhegyen vastag, öreg falak. A

falak között szűk, boltíves szoba, kis szobában lobogó gyertya, a gyertya mellett az ablakra könnyökölve virrasztó rab király. Szemét átfúrja a sötétségen és hallgatja a Balaton őszi zenéjét, amint hullámok jönnek hullámok után és neki-ütődnek a parti szikláknak. Az örök Balatont hallgatja ebben az ősi házban, amelyet egykor hiába yívott a pogány török. Mint a kereszténység és a szabadság, a magyar gőg és magyar dac utolsó végvára emelkedett ki a hegyek közül, a Balaton habjaiból, a vérgőzös török fegyverek fenyegető áradásából.

Egykor a kereszténység vára...

vajjon nem lehetne-e a királyhűség bátyja is e sivár honban?

A király az ablakban áll és hallgatja a Balaton zenéjét. Néz, néz bele a sötétségbe, errefelé. Nem tudja, hogy hívei ülnek itt vele szemben a másik parton és néznek, néznek bele a sötétségbe, mintha át akarnák fűrni ezt a nagy feketeséget, hogy lássák őt egy pillanatra. Hallgatja a beszédes Balatont és hallgatja az örök kemény lépteit a folyosón, amint arra figyelmeztetik Szent István utódját, hogy neki nincsen annyi szabadsága Szent István földjén, mint legszegényebb alattvalójának.

Hullámok jönnek a túlsó partról. Halkan, panaszos csobbanással simulnak el a parti homokban, sűgva-bűgva, mintha űzenetet hoznának, mintha panaszt sírnának, mintha vádolnának.

Hasad a hajnal, mikor partot érűnk. A tihanyi templom kettűs tornya most tēpi magáról az ēj fátyolát. A kettűs torony űgy nyűlik az ēg felē, mint az eskűre emelt kēz kēt ujjja. Fűlűtte skarlát-vűrűs az ēg.

Királyi bűbor borul a király bűrtűne fűlē.

Leűlűk a parti fűvűnyre és nēzem, nēzem a kűd-homálybűl bontakozű apátságot, fenn a sziklűkon.

Harangszű száll a vűz fűlē. A kettűs torony imádkozik... Műlyen szomorű ennek az ősi monostornak a harangja! Talán ēppen ma ilyen szomorű¹? A király is hallgatja, bizonyosan hallgatja.

Vele együtt hányan hallgatjuk ezen a borzongató őszi hajnalon szerte az országban, siránkozó, vádoló, rimánkodó és gyászoló hangját hajnali harangoknak. És hányan, de hányan nézünk ma reggel a kettős torony felé sóhajtva, lehajtott fővel, reszkető szájjal, ökölbeszoruló kézzel: És szégyenkező orcával...

Hűvös reggel. Kong a lépés boltíves folyosón. A hűségés Eszterházy Ferenc, aki a tatai szörnyű éjszaka óta öröködik a király álma fölött, borotvátlan, álmos, gyűrött arccal siet végig a cellajátók előtt. A főapát lakosztálya felé tart, ahol két kicsiny szobában lakik a királyi pár. Most tudta meg a rendelkezést, hogy egy órával később feleségével együtt el kell hagynia az apátságot. Szigorú a parancs: nem maradhat a királyi pár mellett sem ő, sem más a hívek közül.

Mikor Eszterházy a király szobája elé ér, egy rohamsisakos őrszem leereszti előtte a szuronyos puskáját.

— Állj! Nem lehet bemenni!

— Én a kísérethez tartozom, én bemehetek.

— Megálljon, mert lövök!

Már vállához is emelte a fegyvert. A király, aki odabent meghallotta a szóváltást, fölrántja azi ajtót és odaugrik a fegyver csöve elé. Egy pillanat még és eldördül a fegyver, egy rosszul kitanított katona oktalan fegyvere, hogy szíven találja a koronás királyt. De valami láthatatlan szellemkéz megragadja a puska hideg csövét. A katona karja ellankad, zavartan lábhoz bocsátja a fegyvert és az őrszemes után kiált. A király fölhaborodottan, piros arccal nézi a katonát; ő csak most vette még észre, hogy reggelre virradóra már a küszöbére állították az őrszemet. A nagy zajra most futólépésben siet oda Siménfalvy ezredes. A király indulatosan fogadja:

— Miféle szöszegés ez? Így ígérték nekem Ta-

tán, amikor rábeszéltek, hogy idejöjjenek? Elkergették a tisztjeimet, eltávolítják a kíséretemet és most már a küszöbömet is őrzik! Úgy bánnak koronás királyukkal, mint egy börtönbe vetett tolvajjal!

Az ezredes feszes vigyázz-állásban hallgatja a király szavát. Az arca halvány, a szemét lesüti. Azután halkan megszólal:

— Felség, én egyszerű eszköze vagyok a parancsnak, én nem tehetek semmiről. Ezeket az intézkedéseket egyébként az entente ellenőrzőtisztjei parancsolták...

— Igen! Hát megérkeztek már! Hát ennyire jutottak az urak, hogy nemcsak börtönbe zárják koronás királyukat, hanem idegeneket hívnak börtönőröknek? Szégyeljük magukat! És mondja meg Ön, ezredes úr, a parancsadóinak, hogy követkelem, legyen vége ennek a kétszínű játéknak és ne merjék tovább azt mondani, hogy szabad vagyok. Ne mondják azt, hogy „védelmeznek”, — hanem mondják meg azt, hogy elfogtak! Beszéljenek őszintén, tartóztasson ön le szabályszerűen!

Ebben a percben a király magából kikelve odaugrott a fogashoz, lekapta onnan a kardját és kemény mozdulattal odadobta az ezredes lábához. Az ezredes arca krétafehér lett. Egész teste megremegett, egy percig nem tudott szóhoz jutni. Azután valami nagy-nagy belső felindulás hangján csak ennyit mondott:

— Felség, nekem erre nincsen parancsom . . . Én nem vehetem át Felséged fegyverét...

Ott állott a szűk, fehérre meszelt szoba küszöbén, egymással szemben a magyar király és ezredese. Az ezredes, akit eskü, szent fogadása kötelez hűsége ezzel a királlyal szemben, életben és halálban. Ott álltak egymással szemben. Ők ketten, a megalázott fiatal király és a tragikus szerepre szánt fiatal ezredes, mellén azzal a Lipót-renddel, melyet ettől a királytól kapott, kardján azzal az aranybojtjal, mely ennek a királynak a bojtja,

lelkében a katonaeskü feloldhatatlan zárával, amelyet ennek a királynak tett.

A földön, kettőjük között ott hevert a király megcsúfolt kardja ...

A kard még egy óra mulya is ott feküdt a padlón. Egy detektív, egyike azoknak, akiket a kormány „bizalma” azzal a kényes feladattal tisztelt meg, hogy a király körül szolgálatot végezzenek, benézett a szobába, amely egy percre elhagyatott volt, meglátta a földön heverő kardot, felemelte és letette csendesen az asztalra.. *

*

Óra múltán autó gördül az apátság elé. Nagy sürgés-forgás támad az épületben. Ciprián apát gyors léptekkel igyekszik le az érkező elé. Siménfalvy ezredes végigfut az emeleti folyóson és gyors parancsot oszt az őrnök. A két detektív, akik szintén itt „védelmezik” a királyt, hátrahúzódik küszöbről.

Egy ős pap megy végig most a boltívek alatt. Bő fekete köpenye kinyílik egy percre és akkor látni lehet a rubintos aranykeresztet és a bíborszínű cingulust.

A detektívek összesúgnak: a hercegprímás!

Sokáig, nagyon sokáig van a királynál Esztergom érseke. Hogy idejött, annak van jó oka. Nemcsak azért kereste föl a királyt, hogy kifejezze mély hódolását, amint illik is az egyház fejétől. Mert vajjon ki hajtana térdet az eskü szentsége és a koronázás megmásíthatatlan ténye előtt, ha nem! maga az ország legfőbb papja, aki esküt tett, esküt vett és aki Szent István koronáját rátette címe az ifjúnak a fejére.

A prímás tudja jól, hogy a királlyal csaknem egyidőben érkezett ide az a magas kormány megbízott, aki valamikor a Ballplatz egyik legtehetségesebb és aulikus érzelmekben valóban fölülmúl-

* Ennek a résznek pontos történelmi adatait szem- és fültanú: Boroviczényi Aladárné naplójából vettem.

hatatlan osztrák diplomatája volt, akit az állam-erkölcs sajátságos logikájánál fogva éppen ezért tartottak most alkalmasnak arra, hogy mint a Habsburgok neveltje, kegyeltje és kreatúrája a tragikus sorsra jutott Habsburgot arra presszionálja, hogy végleg mondjon le a trónról. Körülbelül úgy volt megformulázva az előterjesztés, hogy mivel az entente együttes jegyzéke a Habsburgok detronizálását követeli, legokosabb lesz, ha a király maga és utódai nevében önként mond le a trónról és ha ő önként lemondott, ezzel a ténnyel fog érvelni majd a magyar kormány, szükségtelennek jelentve ki a detronizálást. A lemondást a kitűnő diplomata felfogása, illetve előadása szerint lehet meg nem törtéنتté tenni, a detronizálást nem.

Ennek a fiatal uralkodónak, akiről olyan sokszor mondták és írták, úgy a jobb-, mint a baloldal forradalmárjai és tekintélygyilkosai, hogy csekély szellemi képességekkel rendelkezik, ebben a kétségbeesett helyzetében is nagyon helyén volt a logikája. Azonnal és habozás nélkül ezt válaszolta:

— Az urak tévednek! Amit a nemzetgyűlés állítólagos külső kényszer hatása alatt határoz, annak törvényes jogalapját utóbb kétségbe lehet vonni. Különben is minden törvényt hatályon kívül lehet helyezni újabb törvénnyel. De amit én királyi szavammal megpecsételtem, azt többé az én életemben megváltoztatni nem lehet. Én tehát nem mondok le és erről senkivel tárgyalni nem vagyok hajlandó!

— Én Magyarország utolsó megkoronázott királya vagyok. Aki utánam következik, azt nem 64 vármegye koronázza, mint engem, hanem csak 14. Én nem mondhatok le azért sem, mert bennem tesetül meg az integritás gondolata!

A kormány megbízottja egyébként át is vehette a király írott nyilatkozatát, amely így szólt:

„Addig, amíg Isten erőt ad hivatásom teljesítéséhez, nem fogok lemondani a ma-

gyar trónról, amelyhez koronázási esküm köt. A Szent Korona viselőjeként megillető valamennyi jogomat továbbra is fentartom, mint ahogy az azokkal járó kötelességeimet is mindenkor kész vagyok teljesíteni. Legbensőbb meggyőződésem, hogy ez az egyetlen álláspont, amely méltó a magyar nemzet nagy tradícióihoz és maradandó érdekeihez.

Szegény király, amikor ezeket a méltósággal teljes, ünnepi hatású szavakat leírta, már tisztában volt sorsával. Néhány órával később tudomására jutott a budapesti entente-követek legújabb jegyzéke, amely már nemcsak azt követelte, hogy a detronizációs javaslatot azonnal terjesszék be, hanem azt a fölháborító *parancsot* adta értésére az idegen inváziótól rettegő magyar kormánynak, hogy a királyt azonnal adják ki a dunai angol flotilla parancsnokának.

. . . Kívántak-e ennél megalázóbbat, ennél becstelenebbet és ennél szégyenteljesebbet még nemzettől és kormánytól!

Ha egy szuverén államtól azt mernék követelni idegen hatalmak, hogy adja ki nekik bármely polgárát, a legnyomorultabbat is, a legszegényebbet is, akinek nincsen testrevaló ruhája, nincsen hajléka, nincsen betevőfalatja, aki nyűg, aki teheí, akit rugdosnak erre-arra, — vajjon teljesítené-e bármely szuverén állam ezt a jogtalan és arcpirító követelést?

Nem, nem teljesítené egyik állam sem! Visszatartaná a fölháborodás erejével. És ennek a felháborodásnak visszhangja volna az egész világon.

A magyar államtól nem a legutolsó, esett, bukkott, nyomorult, hajléktalan sansculotte-ját követelték az idegenek, hanem a legelső polgárát.

Mialatt életről-halálról, ország és dinasztia sorsáról tanácskoznak a király szobájában, a királyné egyszerre csak: észreveszi, hogy a kulcslyuknak gazdája akadt. Az első percben arra gon-

dol, hogy felháborodva szégyeníti meg a hallgatózót. Azután felülkerekedik benne nagyszerű okosága. Nem megy oda az ajtóhoz, nem néz ki a folyósóra, hanem elkezd járkálni a szobában. És íme, az ódon ház százesztendős padlója cinkosa lesz a szegény rab királynak és elkezd recsegni, ropogni, nyögni, döngeni úgy, hogy a folyósóra bizony nem hallik egy szó sem abból, amit a szobában beszélnek.

EGY DARAB SAJT ÉS FEKETE KENYÉR.

Október harmincegyediké. Zúg az orgona az öreg templomban. Egy szerencsétlen emberpár ül az oratóriumban és hallgatja a csendes misét. Meg is áldoznak. A király ráborul az idő patinájával sötétlő templomi padra és sír. Sem azelőtt, sem azután nem árult el az arca ellágyulást. Keményen, férfiasan, királyi büszkeséggel viselte sorsát. De most, amikor egyedül lehetnek ebben a templomban Istenük előtt, mikor nem lesik arcát kandi szemek, végiggördül rajta a sós könnyű...

...vajjon a fekete padra borulva eszébe jut-e az elhagyatott boldogtalan ifjú királynak az a másik magyar templom, szikrázó pompájával, lángholó színeivel, rivalgó kürtjeivel — az a másik óra, melyben a reménykedő nemzet nagyjai sereglettek köréje, koronával ékes fejének térdet hajtani...

vajjon erre gondol-e?

A fehérhajú perjel mise végeztével elmormolja az ősi imádságot:

Contra hastes...

Ellenségektől óvd meg, Uram, földi királyunkat!

Nem hallotta más, csak az Isten, meg a szegény királyi pár, amelynek nagy szüksége lett volna ebben a percben arra, hogy Isten óvja meg őket ellenségeiktől.

Esteledett, mikor a király megtudta, hogy sorsát eldöntötték, hogy *kiadják* az idegeneknek, menni kell...

Akkor, gyorsan leírta egy papírlapra ezeket a sorokat:

„I. A nemzetgyűlésnek a trónfosztást ki-
mondó határozatát, mely külföldi nyomás és
kényszer alatt jött létre, a magyar alkotmány
és a magyar törvények értelmében törvény-
telennek és hatálytalannak nyilvánítom és til-
takozom ellene.

Valamennyi, a magyar alkotmány érte-
lmeben, mint Szent István koronájával meg-
koronázott apostoli királyt megillető jogaimat
a legnyomatékosabban továbbra is fentartom.

Tihany, 1921.

Károly.”

„II. Tiltakozom a magyar kormány azon
eljárása ellen, mellyel engem a nagykövetek
tanácsának határozatára a dunai angol flotilla
parancsnokának kiadott, miután a magyar-
országi magyar törvény értelmében elvitáz-
liatlatlanul jogom van magyar földön tartóz-
kodni.

Tihany, 1921.

Károly.”

Este hét óraker, mikor már pompás vacsora
illata járta be a refektórium komoly öreg termét,
és a derék bencések várták a királyi párt búcsú-
zól, vacsorára, Siménfalvy ezredes hirtelen ki-
adta a parancsot az indulásra. A zárt udvarra be-
hajtottak az autók. A királyi pár szeretett volna
előbb megvacsorázni, de Siménfalvy azt mondta,
hogy az entente-tisztek nagyon türelmetlenek, a
vonatot indítani kell. Őfelségéék várjanak nyugod-
tan, majd a vonaton szolgálnak föl vacsorát.

Az entente-tisztek kegyeskedtek türelmetlen-
nek lenni!...

A királyi pár akkor melegen elbúcsúzott a jó
öreg bencésektől, akik lekísérték őket a kapubolt
alá. Beszálltak a zárt autóba, amelyen Siménfalvy
ezredes ment velük és egyik kocsis a másik után
indult el az állomásra a különvonat felé.

A kapu alatt két fekete ruhás úr állt levett kalappal. Az egyik, a magasabb termetű, sírt, a másik lehorgasztotta a fejét.

Az egyik Apponyi Albert gróf volt, a másik Széchén Miklós gróf, a király magyar, udvarnagya.

Fekete, vigasztalan éjszaka volt. Eső kopogott a kocsik ablakán...

Mikor a lefüggönyözött vonat elindult, a királyi utasok kérték a vacsorát. Be is hozták rögtön, nem csináltak nagy ceremóniát. Egy darab papiroson kis darab szalámit, száraz sajtot, meg fekete kenyeret hoztak be.

Ez volt az utolsó falat étel, amit a királyi párnak magyarok magyar földön adtak ...

ÉJI UTAZÁS ISMERETLEN STÁCIÓK FELÉ.

A vonat belerohant az éjszakába. Nyögtek a sínek vadul, dühödten kalapáltak a kerekek. A vérszemű gépóriás végigtaposott a magyar mezőkön. Kis magyar temetők maradtak el a kocsik mellett. Fehér tanyák, álombamerült kis faluk. A vonat vad bögéssel vitte királyi zsákmányát.

Magyar földről, idegen rabságba, a magyar királyt.

Szakadt az eső. A vonat ablakát megkopogtatta, mint a csontkezű halál. A vízfüggöny elfödte még az éjszakát is.

Sötét kis állomások maradoztak el mellettük. A függöny mögül kitekintő szemek néha pislogó, sárga fényeket láttak a feketeségen túl. Ilyenkor tudták, hogy elmentek valami állomás mellett. Futó percre csilingelni kezdett egy csengő, átható, finom hangjával keresztülfurakodva a lokomotív zörgésén, a kerekek csattogásán, a sínek ordító zaján. Állomás, megint állomás... Meg is álltak néha, messze, kint a nyílt pályán, a zuhogó esőben. Piros meg zöld fénypontok boszorkánytáncát figyelte ilyenkor a szem a sötétben». Lámpák, saemafórok titokzatos táncfigurái az; éj feketesé-

gében. Mintha csillagok járnának furcsa négyestáncot.

Fekete tehervagonok vonulnak hosszú, hosszú sorban, szemben velük. Nyikorgás, egy-egy távoli fütty, a vasutastrombita rövid, megszakadó, félnék harsanása. És megy a vonat tovább, ismeretlen célja felé...

Hűvös őszi reggel tekint be a kocsni ablakán. Sápadt arcokra világít. Álmatlan, kiégett szemekre. Ezen a különvonaton nem aludt ma senki, sem a foglyok, sem a porkolábok.

Az ég tompa szürkésége észrevétlen gyorsasággal enyhült szelíd kékséggé. Őszi reggel finom pasztellszíneibe öltözött az ég és a föld. Az eső elállt, az éji homály leszakadozott a tárgyacról és az emberekről. Derűs, enyhe ragyogással mosolygott végig a dunai táj fölött a nap. A vonat magasán a víz fölött vesztegelt a töltésen. Odalent a Dunán két kis hajó nyújtogatta errefelé ágyúit. Amikor a király kihajolt ablakán, szabad szemmel el tudta olvasni a sűrke bordákon a felírást.

A nagyobbik: H. M. S. Glowworm. A kisebbik: H. M. S. Lady Bird.

Rohamsisakos sorfal közepén indul a szomorú kis menet. Már majdnem a hajóhídhöz érnek, amikor a töltésen végigszalad két kisgyerek. Úgy loholnak, mintha attól félnének, hogy elkésnek. Piros kis arcukon lángol az izgalom. Lihegve állnak meg a töltés ormán, mialatt a király szuronyok között megy le a hajóhíd felé. Kis torkuk majd megszakad, úgy kiabálnak:

— Éljen a király!

Már szalad is feléjük súlybavett puskával egy baka, ha nem is a maga jószántából, hanem azért, mert rájukküldték. Tereli őket visszafelé. De a király fülét megütötte már a csilingelő éljenhang, amely annyira hasonlított ezen a hűvös reggelen a templomi csengő éles, tiszta szavához. Pillanatra megáll. Visszafordul és elmosolyodik. Kezével barátságosan integet a vakmerő kis parasztgyerekek felé.

Ebben a pillanatban ért a magyar part szélére. Lába magyar földön most lép utolsót.

Utoljára áll szemben magyar katonával. A szuronyos sorfal utolsó gyalogosa áll vele szemben, a magyar part peremén, az angol hajó hídjának szélén.

Mokány barna legény; feszesen markolja a puskaszíjat. Hajlékony izomból és kemény csontból alkotott pompás termete megfeszül, mint lövés előtt az íj valamelyik ősének markában.

A király — csak addig, amíg a sóhaj elszáll, szempillantásra csak — megáll vele szemben. Mélyen a szemébe néz, mintha azt akarná, hogy a szíve mélyéig hasson ez a pillantás...

Vagy mintha el akarná vinni sebzett szívében az utolsó magyar katona képét, amikor utoljára lát életében magyar katonát.

Mikor utolsót lép a lába szabad magyar földön.

Szabad földön?

Szabad-e ez a föld? Szabad-e ez a nemzeti Van ennek a népnek szabad akarása?

A katona sötét magyar szemét elfutja a nedvesség. Nem süti le, meg se rebben a pillája. Csak könnyben úszik, könnyön keresztül ragyog sötétten, mint messzi Kelet drágaköve. Halkan, hogy más meg ne hallja, összeszorított ajkát alig is jrajozdítva suttog:

— Isten hozza vissza, Felség!

A király még egyszer ránéz, szomorúan, mélyen. Sapkájához emeli kesztyűs kezét — és rálép az angol hadihajó hídjára.

Reggel kilenc óra tíz perc. Az Úr 1921. esztendejében, november hó elsején...

... Nagy-Magyarország utolsó megkoronázott királya ebben a pereben hagyta el örökre a magyar állam földjét, hogy idegem rabságba, ínséges száműzetésbe, égbekiáltó korai halálra vezesse Végzete.

Az angol hajó legénysége tisztelegve áll a fedélzeten, amikor angol területre lép.

Pár perc múlva azt látják a hajóról, hogy különvonat szalad végig: a magas vasúti töltésen. Megáll a hajó fölött és violaszínbélésű köpönyeget libbent meg az őszi szél, amint a vonatból jön lefelé a hajó irányába a meredek lépcsőn. A pápai mmcius érkezett búcsúzóra . . .

Éppen most írják alá azt a jegyzőkönyvet, amely arról szól, hogy a magyar kormány átadta a magyar királyt idegen hatalmaknak. Aláírják az entente-tisztek és aláírják a magyar tisztek. Most az uraknak búcsúzniok kell egymástól. Felállnak a hajó fedélzetén megerősített asztal mellől, szembenéznek, sapkájukhoz emelik kesztyűs kezeiket. Egyik oldalon a három idegen tiszt: az angol, a francia, az olasz. A másik oldalon, velük szemben, két magyar tiszt. Hét napig voltak együtt, együtt őrizték a királyt. Most búcsúznak. Mereven szalutálnak. Ahogy muszáj! Azután sarkon fordul a három idegen tiszt és sarkonfordul a két magyar tiszt. A magyarok elindulnak a hajóhíd felé.

Nem szóltak egymáshoz egy szót sem!

Nem is fogtak kezét búcsúzóra . . .

TEDEUM ÉS TRÓNFOSZTÁS.

Mint más novemberi reggelen...

Fekete cilinderek, fekete télikabátok sietnek a Szent István bazilika felé. Nem tűnik fel senkinek.

A kormánypárt egyik oszlopa összetalálkozik a legitimista ellenzék egyik harcos tagjával, a Bazilika kapujában. Fenn a lépcsőn találkoznak, egymásra tekintenek, farkasszemet néznek.

— Mit keresel *te* itt?

— Meggyőződéselem és gyászom hoz ide! Éppen úgy hű vagyok a királyhoz, mint te.

— Azután innen majd bemegyünk a Házba, ugye és megszavazod a király detronizálását...

— Igen, kényszerből! Megszavazom. Ám ennek a törvénynek Isten és a világ előtt nem lesz ereje...

A homályos templom csöndje elnyelte fekete-téhe öltözött alakjukat. És hangjuk elveszett a zokogó csöndben.

Szent István oltára gyertyafényben úszik. Fehéren, messze fényben ragyogóan. Távoli látomás, amely kiemelkedik a sötétségből és közeledik felénk. Fölötte borongva néznek be a homályba a színes ablakok királyai és szentjei. Első szent királyunk márványalakja, homlokán azzal a koronával, amelyet ezer esztendő után most lépnek utódjának homlokáról, búsan tekint végig a hűvös csarnokon. Borongó félhomály öleli egy családdá azokat, akik némán! itt szoronganak. Fekete ruhájuk eloszlik, beleolvad a nagy homályba, a bizonytalan, derengő sötétségbe. Csak halovány arcok, görcsösen összekulcsolt fehér, kezek mozdulnak, mintha halotti maszkok volnának, fekete bársony falakon.

Gyászfátyolos, karsú hölgyek, mint az antik tragédia sirató kórusa. Ifjak és aggok, öreg katonák, büszke arisztokraták, szegény, fejkendős anyókák. Mindenféle rendű, mindenféle fajta és mindenféle felekezet. Bennük az egész magyar, nemzet sír és imádkozik, meaculpázik és fogadkozik itt Szent István kupolája alatt, míg a félhomályban alig rémlő, emberfölötti magasságokba magasodó márványoszlopok csudái gyászörtséget állnak és könnyeznek a szentek. A magasságban dübörög és átkozódik a harang, mint a haragos mennydörgés és zokogva énekel az Orgona. Mindenek fölött, fojtott asszonyi zokogások és mellett döntető férükönnyek fölött.

Mi szegény hazánkról,
Ne feledkezzél meg
Bomlott magyarokról!

Károly napja van, a királyért imádkozik aa ország.

Ezen a napon mondja ki majd a nemzetgyűlés, hogy letaszítja trónjáról, megfosztja koronájától...

Es a Tedeum utáni mennek is már fekete ruhában, szégyenkező arccal, fal mellett surranva a nemzet követői, mennek a templomból az ország házába, ahol ellenséges szuronyok árnyékában ki fogják mondani, hogy a király, akiért most imádkoztak, elvesztette trónját, el koronáját, minden utódjával egyetemben!

*

Zsúfolt karzatok. De csönd, nagy néma csönd. Hol van a zsidobongás, hol a szép asszonyok mosolya odafönt? Hol vannak a félhomályban vidáman csillogó honatyai gukkerek, amint vizsgálódva keresik az asszonyi mosolyt a karzaton? A képviselők mind ünneplő feketébe öltöztek. Legitimisták, szabadkirályválasztók egyformán. Haragosan néznek szembe egymással. Nincsen évődés, nincsen diskurálás.

Csőnd, nyomasztó, halotti csönd üli meg a termet és a folyosót.

Síri csönd. A miniszterelnök emelkedik föl. A szokottnál is sápadtabb ma. Hangja megilletődött, furcsán vibráló.

— Múlt héten... Pécssett még úgy nyilatkoztam. ... hogy a kormány... ellene van egy erőszakos restaurációnak,... de ellene fog szegülni minden hatalmával egy trónfosztásnak, egy detronizálásnak is. És íme, most kénytelen vagyok egy javaslatot a nemzetgyűlés elé terjeszteni, amely egy tollvonással eltörli négyszáz év tradícióit...

Sokan kimennek a folyosóra. Nem bírják hallgatni.

Valaki kijön a folyosóra.

— Már Apponyi beszél...

„vajjon megfelel-e a nyugati nagy nemzetek erkölcsi érzékének — hallatszik ki fátyolosan a bársonyfüggöny szűrőjén keresztül Apponyi nemes hangja —, hogy egy nemzetet csupán azért, mert gyenge, csupán azért, mert lefegyverezték, míg a körülötte álló nemzeteknek meghagyták a lehetőséget, hogy állig fegyverkezzenek, csupán azért,

az ököljog címén, amely nem uralkodott soha cinikusabban, mint most, — ügyeinek intézésében korlátozzanak, felette gyámságot gyakoroljanak. A kényszerhelyzet reám is azzal a hatással van, hogy ne tegyek semmit a törvényjavaslat háttározattá emelésének megakadályozására, sőt hátráltatására. De át kell mentenünk a jövőbe a jogfolytonosság elvét.”

Előbb némán hallgatják. A kormánypárti oldalon lesütött szemek és néma szájak figyelik, mint hullanak fejükre kemény, kérlelhetetlen, irtóztató szavak. Azután megrázza magát az alélt jobboldal, kurjantások zavarják már Apponyit. Felbődül, felhördül a debreceni színjáték csúf paródiájának statisztahada. Azután csönd lesz megint és mély hallgatás. A legitimista oldalon föl-lángol a zsarátnok:

Éljen a király!

*

Borús délelőtt. Odabent koppannak a csizmák, suhognak a mindenféle fekete kabátok. Azok, akik kurucoknak tetszelgik most magukat és azt képzelik, hogy Kossuth Lajos debreceni országgyűlésén ülnek a nagytemplomban, — most szavazzák meg IV. Károly és a Habsburg-dinasztia trónfosztását ... A legitimisták már régen nincsenek a teremben. Ők ezt a szomorú színjátékot nem akarják végignézni. Látni sem akarják, amint a megmámorosodott alkalmi műkurucok a nemzeti függetlenséget ünneplik, — legjobban gyűlölt ellenségeink fegyveres parancsára!

Egy szomorú ember áll az ablaknál. Nézi a ködben úszó Dunát...

...Az angol hadihajó úszik most csöndesen lefelé az Aldunán. Viszi a trónjavesztett magyar királyt száműzetésbe. Erre gondol, míg a szürkén örvénylő vizet nézi, mialatt odabent padok csapódnak, rámás csizmák koppannak. És szavaznak...

... Éppen ebben az órában mennek majd ki a kiszagdák Kossuth Lajos sírjára. Most fogják Le-

tenni nemzetiszínzalagos koszorújukat, amelyen ez a patetikus szó lesz: Győztél!

Kossuth pedig csöndesen porladozik sírjában. Nagy szíve már egyé lett azzal a földdel, amelyben hatvannégy magyar vármegye homokja keveredik egybe. Míg a sírja fölött tizennégy vármegye csonka parlamentjének uralkodó pártja azt mondja, hogy győzött. A magyar Dunán ezalatt csöndesen úszik lefelé az idegen hajó. Ágyúí fenyegette néznek farkasszemet a parti nyárfákkal. Az idegen hajó egy magyar állampolgárt visz el idegen fogságba. Egy magyar állampolgárt, akit a magyar kormány kiadott magyar földön az idegeneknek ...

De azért, — győztél, Kossuth Lajos!

Az uccán pedig mentek tovább az emberek a dolguk után. Nem érdekelte őket semmi. Közönyösen, fáradt arccal a kenyér után loholtak. Néha megakadt a szemük egy-egy lobogón, amely azt hirdette, hogy országos gyász van. Ezek a gyászlobogók vagy a kormány szégyenkezését, vagy a kormány alibijét jelentették a történelem oly sokat emlegetett és soha komolyan nem vett ítélőszéke előtt...

Azok gyászoltak igazán, akik nem tűzték ki a lobogót. Azok, akiknek a szíve tele volt keserőséggel ezen a napon, amikor valójában az antant parancsa állott fenyegető en garde-ban a szuverén magyar nemzetgyűlés előadói emelvényén. És magyar képviselők éljeneztek, magyar képviselők tapsoltak, magyar képviselők nemzetiszín kokárdát tűztek a mellükre. Magyar képviselők emlegettek „győzelmet”.

Az idegen hajó lassan úszott lefelé a Dunán...

AZ ALFÖLD BÚCSÚZIK KIRÁLYÁTÓL.

Suttogó nádasok maradoznak el az idegen hajó mellett. Fűzfák hajbókolnak a víz fölé,

mintha köszönnének. Koronájuk díszeit elvitte már az ősz. Kopaszon, vedletten, árván köszöngetnek. Fehér tanyaházak rála villámlik messziről a késő őszi napsütésben. Messze-messze, túl a füzesen bánatosan ingatja rokkant fejét egy kút-gém.

Az Alföld búcsúzik királyától.

A parton libát őriznek a gyerekek. Mikor meglátják a szokatlan formájú idegen hajót, ott hagyják a libákat, otthagyják a homokvárat, amit a víz mellett építettek, és szaladnak lefelé a folyam mentében, hogy minél tovább láthassák a hajót. Gyermekszívük nem sejtí, ki az a katonatiszt, aki a korlát fölé hajolva olyan búsan nézi őket. Meg az a fehéarcú, fekete ruhás néni, aki előveszi patyolat keszkenőjét, megtörüli véle ragyogó szép fekete szemét, azután integet feléjük — mezítlábos kis magyar parasztyerekek felé, akik otthagyták a gágogó libákat, ott a gyönyörűséges homokvárat, és csak futnak, futnak a hajó mellett, a víz mentén lefelé . . .

Egyik forduló után fehér felhő kavardik az úton, valami palánk mögül. Csillogó felhő, magyar Alföld porából. Amint leszáll, kibújik belőle az, ami okozta: szép nagy birkanyáj. Boglyas hátukat egymáshoz feszítve, mintha egy test volna, úgy mozog előre a nyáj. A napsugár végigsimogatja puha, bodros gyapjújukat. Egészen olyan, mintha aranyból volna. Elöl ballag, csavaros szarvval, büszkélkedő fejét méltóságosan ingatva, a vezérkos. Minden lépésére zörögni, kongani kezd a kolomp, amit a nyakán visel. Szép, nagy, tekintélyes tokáján úgy hordozza ezt a rekedten zörgő szerszámot, mint valami magas kitüntetést. Rangosán, begyesen. Érzi a méltóságát. A nyáj mögött megy a juhász, meg a kutyája. Zömök, magyar ember a juhász; egészen eltűnik terebélyes fekete subája alatt. Nem is igen látszik más belőle, csak barázdás barna képe, amiről lecsüng a hosszú, csapzott bajusz, meg a karimás kalapja. No meg a pipája. Amikor meglátja a hajót, ő is

megállapodik. De megáll összetorlódva, egymáshoz bújva a nyáj is. Nyugtalanul tülekedve, helyükön topogva bámulnak az állatok a hajó után. A juhász rátámaszkodik kampós botjára és kiveszi szájából a pipát. Lompos kuvaszkutyája ugrándozva szalad le a víz szélére és farkát csóválva nézi a hajót. A juhász meg csak áll, csak áll és bámul utána. Olyan a figurája, akárcsak ezer év előtt — vagy ezer év múlva. Az őse éppen ilyen volt. Ilyen lesz késői unokája is. Nagy fekete gubájában. Az őse is így támaszkodott rá a botjára, annak is ilyenfajta lompos kutyája volt. Mögötte susognak a nádasok, hajladoznak a kopasz nyírfák és billeg a szélben a kút hórihorgas gémje.

Lefelé száll a nap, árnyék borul a mezőkre.

A király és a királyné szinte az egész napot a fedélzeten tölti. Mintha nem akarnának elveszíteni semmit ebből a magyar tájból, amit a lelkükbe szeretnének belevésni, belerajzolni, hogy ott maradjon mindörökre.

Mintha sejtené a boldogtalan ifjú király, hogy utoljára látja ezt a képet.

Utoljára.

De annyira a lelkével, annyira a szívével látja, hogy el fogja magával vinni a messze óceán elhagyatott szigetére.

El fogja vinni magával messze idegen sírjába . . .

Vadvizek hűvös tükre villan meg az alkonyodó ég alatt. Mintha kicsi fényességek, titokzatos, szeszélyes formájú, elszórt tükrök hevernének szerte-széjjel, a sötétedő, messzeségbevesző, homálybaburkolózó földön. A nádasból vadlibák szállnak föl megriasztva. Messze, messze, a láthatár szélén hatalmas szélmalom lomhán forgó szárnya rajzolódik feketén a szürkülő égre.

A király a hajó végében sétál. Mögötte hideg, fehér acélfényben csillog egy fenyegető angol ágyú. Az angol tisztek messziről, visszahúzódva, éberén, de mégis tiszteletteljesen figyelik. A

király némán nézi a láthatárt, ahol feketén mozdul a szélmalom szárnya.

Az ég kigyullad még egyszer. Még egyszer, utoljára bíborfényben lángolnak föl a fellegek, Opálszínű bodraik mögött mintha vörös vér csordogálna. Kivörösödik a szélük; azután vérbeborulniak egészen. Lángol a magyar tájék, lángolva izzik a láthatár.

Azután kihülnek a színek, hűvös szürkeség borul a csöndesedő tájra. Elkésett darvak sötét raja száll messze dél felé. Minden élet, minden mozgás belevész az est homályába. Egy tanyaház fehér fala még kibújik egy perere a sötétből, azután elvész örökre a távozók szeme elől. Messzire enyészik a hazatérő gulya kolompszava, kihuny a vadvizek hideg tükörfénye is. Valami láthatatlan távoli tanyáról elnyújtva hallik a kutyaugatás. Messziről másik hang felel neki dühösen csaholva. A part felől halkán, szerényen, ele egyre erősbödvé, egyre több hangon, mintha millió és millió hangszer szólalna meg egyszerre, fölhangzik a békák éji koncertje.

Mohács véráztatta lankái rajzolódnak rá sóleten, az égre.

Mohács . . .

Azután éj lesz és sötét lesz . . .

Duna, Mohácsnál, Nándornál elfolyó,

Tán honom könnye vagy, le nagy folyó? . . .

A hajó megáll. Fölötte szétterül az aranyhímes fekete ég pompás takarója.

Csak az őr léptei hangzanak egyforma koppanással a „Glowworm” fedélzetéi).

ESTÉLI HARANGSZÓ.

Másnap estefelé megint horgonyt vet a hajó. Fehér torony néz a Dunára, piros háztetők közül. Az égen báránnyfelhők úsznak, a fák képe olyan a halványkék égi selyemre rajzolva, mint a csipke.

Harangszó csendül. Édesen, szomorúan, altatóan.

— Ez a titeli torony szava, Felség! — mondják a királynak.

— Igen, Titel, — szól csöndesen a király. — Itt ömlik a Tisza a Dunába; itt találkozik a két szép magyar folyó . . .

És az estharang beszél tovább, esdekel tovább.

Ging-galang, ging-galang.

Vajjon mi jutott eszükbe nekik ott a ha jó végében, akik egymás mellett állnak — két szép, szomorú hontalannak?

A harang dalolva, altatva, vigasztalva és rimánkodva szólott tovább. Leszállt énekelve a vízre, körülcirógatta a hajót.

Az idegen járomban élő magyar város harangja az idegen ágyúk rabságában utazó királynak énekel ma este az ős magyar Dunán.

Eszünkbe jutnak e percben régi évek. Régi emberek, elfelejtett tájak, árnyékba burkolódzó kertek . . . Kergetőzve, pillangót üzve elfáradt már a kis fiú, elfáradt már a kis vitéz . . . Dajka ölébe vágyik, pihenni vágyik.

Ging-galang, ging-galang.

Meséket hallgatni az aranyemberről, aki erre járt valaha a Szent Borbála-hajón az alabástromképű Tímeával, hogy vigye végzetét fel, fel a Dunán, Révkomárom városába ...

Ging-galang, ging-galang.

Szólj harang, szólj harang!

Eszünkbe jutnak régi temetők, mohos kiesi hantok, keresztek, amiken már elmosódott az írás. Ledült fejfák.

Ők, akik elmentek.

Évek és szívek, akik elmentek. És nem jönnek vissza soha, soha többé.

Szegény kisfiú, nagyon fáradt... Pihenni vágyik...

Aludni...

Másnap kinyílik előttük Zimony és Belgrád királyi panorámája.

A Kalimegdán alatt megy a hajó. Az egykori Nándorfehérvár roskadó barna falai komoran néznek le a magyar királyra. Ott mered ki a Dunából a Nyebojsze-torony. Valamikor Prímás-toronynak hívták magyar vitézek. Hunyadi János zászlóját lengette ott Duna, Száva szele. Ott dacolt a magyar vitézség az egész Kelettel, hogy Nyugatot védelmezze.

Magyar vértől olyan barnák ezek a kövek és magyar vitézségtől olyan büszkék.

Most nyugati népek ágyúshajója viszi alatta a fogoly magyar királyt és a soha el nem múló magyar szégyent...

A zimonyi szőlőhegyen valamit keres a király szeme. Járt ő egykor arra. És most keres valamit.

Hiába keresi.

A millenáris torony. Nándorfehérvár magyar dicsőségének utast intő toronyemléke nincsen többé. Az új gazdák nem szeretik az emlékeket...

És Szendrő vár csipkés falai alatt húz el a hajó. Mindenütt magyar vér, mindenütt magyar hír, mindenütt magyar emlék. A história véres lapjai nyílnak ki itt a Duna mentében. A magyar történet szívetrázó emlékei. A magyar dicsőség magasztos reminiscenciái kísérik útjában a királyt, aki megalázottan, elgyötörtén megy most elődeinek hunyt dicsőségétől követve, bizonytalan sorsa felé. Mintha fúriák üldöznék, mintha árnyak kergetnék a hajót. Nándorfehérvár bástyái, Zimony rombadólt tornya, Szendrő vízből kiemelkedő csipkés bástyái integetnek feléje.

Régi dal, régi dal, régi dicsőségről...

A Morava torkolatánál kőrakás látszik a hegyen. Ennek a nevét is emlegeti a magyar történelem. Ez volt valamikor Ráma vára! A hegyeken, a csúcson, a parttól északra és a parttól délre mindenütt, véges-végig várak omladékai, roskadt tornyok, vértől barnult sziklák.

— Emlék, minden magyar, emlék errefelé, — szól a király alkonyatkor, — mintha a magyar történelem betűi jönnének elém ezen az úton!

Elfullad a hangja. Félrevonul, leül a hajó végében, ráhajlik a korlátra, úgy néz vissza egy csonka torony felé...

— Valamikor két egyformán derék nemzet viaskodott e két parton, a Duna mentében, évszázadokon át, — mondja valaki vacsora közben. Két testvérnemzet: török és magyar. Ezek a partok az ő oktalan harcaikról beszélnek. Kelet gyermekei voltak. A magyar is, meg a török is. A magyar vére hullásával védelmezte e partokon a nyugati nemzetek békéjét, török testvérével szemben. Mennyi vér folyt el, mennyi vér!... Ezek a tornyok mind arról beszélnek, ezek az om-ladékok, ezek a sziklák mind arról sutognak, hogy hálát, dicsőséget jósolunk nyugattól a történelem számadókönyvében.

Most végre láthatjuk, végre eleven valóságként láthatjuk: nyugat háláját, miként viszi ő partok mentén az angol hajó!

A SZIKLÁK ÚTJÁT ÁLLJÁK A KIRÁLYNAK.

Sziklák bújnak ki a vízből hirtelen, amikor senki sem várja őket. Mintha sötét őrszemek ugranának az ember elé, váratlanul, uccafordulónál. Félelmetes fekete óriások ezek! őrzik a régi Magyarország kijáratát: Ország kapujának ijesztő silbakjai. A hullámok ordítóva rohanják meg kemény bordájukat. A tenger felé törtetnek és szeretnék feldönteni, aki útjukba áll.

De nem bírnak velük!

A hajó horgonyt vet. Csónak megy szaporán a part felé, hogy révkalauzt keressenek. Révkalauz nélkül nem mernek továbbmenni a Dunán. Az Al-Duna medre itt hirtelen összeszorul, a hal-kan csobbanó víz vadul rohanni kezd. Megdagad,

meggögösödik, háborogva viaskodik az útját álló szirtekkel, azután az összeszorult sziklamederben fuldokló dühvel keresi tovább útját a tenger felé. Örvények és zátonyok, vízből hirtelen kimagasodó szikla szörnyek ijesztő alvilági tája ez. A mélyben régi hajósok csontjai pihennek itt... A szél rémtörténeteket mesél, amikor keresztülrohan a sziklák hasadékjain.

A Vaskapu küszöbe ez!

A csónak késő délután érkezik vissza a Glowwormra. Az utasok várják, hogy mikor indul tovább a hajó. De bizony hiába várják! Este azután megtudják az angol parancsnoktól, hogy hiábavaló volt az útja a kis naszádnak, nem találtak révkalauzt. Ennek a, parti községnek a népe abból él, hogy ismeri a Dunát, de amikor megtudták, hogy miről van szó, hogy ez a hajó a magyar királyt viszi kifelé az országból, megkötötték magukat, sem jó szóért, sem jó pénzért nem vállalja egyik sem, hogy kalauzolja az ország-ból az idegen hajót, amely rabságba viszi a magyar királyt.

Pedig ez a föld a trianoni törvény szerint régen nem magyar föld már!

Csakhogy a révkalauzok errefelé lassan tanulják meg az új „törvényt”. De nehéz feje is van az ilyen vízi népnek!

— Mit tehetünk? — mondja az angol parancsnok, — itt éjszakázunk és várjuk a jó szerencsét!

Másnapra kerül valahonnan egy bő bugyogóba öltözött rác révkalauz, aki a hajóra jön és végre megindítja a monitort lefelé. Nem jutnak messze! Moldovánál megint csak horgonyt kell vetni. Alacsony a vízállás, fenyegetőek a sziklák.

— Ez Magyarország sziklakapuja, — mondja Eszterházy gróf, a királyné udvarmestere. — A régi Magyarország kapuját őrzik ezek a sziklák.

Boroviczényi Ágnes azt mondja most, miközben alig tudja elrejtteni könnyeit:

— A Duna és a hegyek ellenkeznek. Utunkba

állnak, nem engedik elvinni a királyt Magyarországról!*

Másnap autókra szállnak és úgy viszik tovább a királyi párt. Ez most román terület és a román kormány a maga szuverenitására hivatkozva azt szeretné, hogy amíg román földön van ez a szegény megalázott fejedelem, addig román szuronyokat lásson maga körül. Ám ezt az akaratot visszautasítja a derék angol tengerész. Valósággal lefricskázza az oláh tiszteket a királyról és román területen is angol tengerészkatonák kísérik az autón továbbutazó királyt.

Az oláhok, „ragyogó” történelme valóban fényes hőstetteket mutathat föl, mint például a védtelen Erdély megrohanása, ahonnan rögtön kikergették őket, amint katonák érkeztek. Vagy Erdély újabb elfoglalása, amikor semmiféle fegyveres útjukat nem állta. Vagy, hogy még ragyogóbb haditettet említsünk, Budapest kirablása. A bocskoros gloire-nak ez a paródiákat kedvelő nemzete szeretné most beírni történelmének lapjaira azt a dicsőséget is, hogy az osztrák-magyar monarchia szerencsétlen sorsra jutott koronás urát oláh csendőrök hurcolták végig az oláh járomba került magyar földdarabon...

Ennek a nemes vágyódásnak a megghiúsítására éppen elegendő volt egy angol korvettkapitány húsz matrózzal!

A sziklába vájtt kétezerezstendős országúton haladnak az autók. Traján császár hadiútján. Hatalmas szikla tetején nyolcszögű vártorony meredezik csonkán, düledezve az égnek. Három kisebb torony van körülötte és megvan még az a párkányzatos bástyafal is, amely összeköti egymással a tornyokat. Bealkonyult dicsőség bús kísértete. Sötétben néz le a magyar király útjára.

— Milyen vár az odafönt! — kérdezi a királyné.

A király mingy árt megmagyarázza:

* Boroviczényi Aladámé naplója.

— Az a galambóci rom. Zsigmond király nevezetes végvára volt az! Rozgonyi Cicelle történetét ismered, hiszen Arany János olyan szépen megírta azt! Itt, ezen a helyen történt, amiből ez a gyönyörű ballada született később.

Most futnak be a kocsik a Kazán-szorosba. Két meredek fekete sziklafal szűkül össze. A Duna csattogó zaját fokozza a két meredek gránitfal visszhangja. Sötét árnyék fõdi be a világosságot, még az ég is alig látszik. Kerüli a napfény ezt a fekete sziklaszorost, amelyet az õserejû Duna vágott egykor, történelem elõtti idõkben, hogy türelmetlen kalandvágyában elõbb érje a tengert. A két szikla meghasadt szívében halálos gyûlölettel szorítja, öleli, fojtogatja azóta a gyilkos folyamat.

— Az ott Magyarország, — szól csöndesen a királyné.

Most mennek el Ogradina alatt, Traján táblája elõtt. A meredek sziklafalba vágva kétezer esztendeje tartja már a két angyal a latin betûket, hogy hirdessék a nagy császár mûvét.

A király pillanatra kihajlik az autóból, szeretné elolvasni a felírást. De a gépkocsik elragadják, — tovább, tovább, sorsa felé.

Késõ délután futnak be a kocsik Orsovára. Az uccákon oláh patroullok cirkálnak. Az ablakredõnyök le vannak ereszbe, az üzletek zárva. Így parancsolta ezt a hatalmas prefektus.

Már pedig az oláh prefektus rettentõ nagy úr az ilyen rossz sorsra jutott magyar városban!

Mikor a király autója áthalad a fõuccán, úgy rémlik a bennülõknek, hogy az egyik ablak függõnyét félrehúzza egy kéz. Égõ szem tekint a kocsira. Azután a másik házon kinyílik egy zsalugáter. Valaki kinéz rajta és kendõt lobogtat. Kicsit tovább már nyílnak-nyiladoznak az ablakok. Fejek jelennek meg, függõnyök részében. Egyszerre, mintha fõlengedne a varázs, mintha lerázná magáról a ráparancsolt álmot bilincset a szenvedõ város: ablakok nyílnak, kapuk csapódnak, a nép-

telen uccákon siető emberek léptei konganak, — és hiába fenyeget az oláh szurony, tilt a parancs, a pályaudvar előtt megostromolják a király kocsiját az emberek. Kitör belőlük a szenvedélyes, kétségbeesett kiáltás:

— Éljen a magyar király!

— Isten vezérelje vissza hozzánk!

— Jöjjön értünk!

A király leveszi sapkáját és imádkozó szemmel néz ki a kocsiból.

Egy percre találkoznak egymással a rab király és rab alattvalói.*

A vonat elhagyja Orsovát. Messziről örvénylik a Duna.

A violaszín égre két minaret karcsú körvonala rajzolódik rá. Mintha kővé változott imádság volna... A szellő elhossa egy elnyújtott hang foszlányát:

Allah ekber...

Ada Kaleh szigetparadicsoma ez!

— Jókai írta meg búbájosan a Vaskapu legendáit, misztikus regényét, a világ legszebb meséjében.

Ezt a királyné mondta.

A király közben jól szemügyre veszi szalonkocsiját.

— Mintha már; ismerném ezt a kocsit !... Persze, hiszen ezt is a Magyar Államvasutaktól lopták.

A KIRÁLY ÖRÖKRE ELHAGYJA A MAGYAR HATÁRT.

A kocsi ablakai egészen átizzottak a lenyugvó nap fényében, mintha égő rubintkövek volnának. A király ott áll a szalonkocsi ablakában. Rajta tábornagyri ruhája. Visszanéz még egyszer a Vaskapu szikláira.

Valaki odalép hozzá:

* Adatok Boroviczényi Aladárné memoire-jaiból.

— Felség, most haladunk át a régi magyar határon...

A király leereszti az ablakot. Kihajlik a kocsiból és néz, néz vissza, a határt őrző fekete sziklák felé...

Most halad át a magyar határon.

Ott áll hajadonfőtt, feszes vigyázz-állásban és néz a harsogó sziklák után, néz a haragvó nap vörös korongjába. A homloka fölött arany ragyogás

Néz, amíg csak le nem bukik a nap, és el nem fõdi szeme elõl a sziklákat sötét árnyékával az idegen este.

Akkor, visszavonul és leveti tábornagyi egyenruháját.

Tíz pere múlva angol útiruhában, mint egyszerű polgár lép be ismét a szalonkocsiba.

Ez már idegen föld...

AZ ÓCEÁN VÁNDORAI.

November 6-án fölszedte horgonyát a Cardiff, õ brit királyi felségének páncélos cirkálója.

A magyar király még akkor nem is sejtette, hová viszi õt az angol király hajója . . .

A Boszporusz bíbor párája borult rájuk. Ringatta a tenger bánatukat.

Kinyílt elõttük Sztambul panorámája. Valamikor, ifjú boldogságuk idején jártak erre már. A szépséges pármai hercegnõ és boldog fiatal férje, a hatalmas trónok örököse.

Messzetúnt álom...

A Boszporusz lila köde leszállt a páncélos mögött. Este lett. Finom fátyólába bele burkolóztak a minaretek és a kupolák. Allah ekber...

Sztambul párába, ködbe és messzeségbe túnt mögöttük.

Míntha káprázat lett volna. Mint az élet boldogsága ...

Nap múlt nap után.

Az Égei-tenger smaragdszigetei egymásután bukkantak föl a Cardiff útjában.

A tenger színe olyan volt, mint a lapis lazuli. Csodálatos drágakőnek látszott. Drágakőből csi-szolt tükörnek, amely némán pihen az alkonyatban, míg a messzeségből pálmák fekete délibábja rémlik...

— Mintha kivirágozna a tenger, olyanok ezek a zöldszínű, gyönyörű kis szigetek, — mondta egyik alkonyaton a királyné.

Akkor este hagyták el az Égei-tengert.

Málta ágyúval rakott bástyagallérja és vitorlaerdeje elmaradt mellettük.

Egy napon kiemelkedett a Földközi-tengerből az afrikai part sárga szalagja.

Fata morgana ...

Elhaladtak Gibraltár komor sziklája alatt. A nyolcméteres ágyúcsövek hidegen, ostobán táto-gatták rájuk torkukat. Olyanok voltak, mint a dühös komondorok.

Hajnalban künn voltak már az óceánon.

Viharos volt az idő. Őszre járt.

Az első napon, amely az Atlanti Óceánon érte a fejedelmi utasokat, tengeri betegség lepte meg a királyt. Egész nap nagyon rosszul volt. A hullámok dűhe úgy himbálta a hajót, mint a sajkát.

Sajka ring az óceánon.

Kicsiny sajkában múlt dicsőség és eljövendő élet...

Mikor a portugál partok szeszélyes sziklaszalagja lassan belemerült a hullámokba, a király a középfedélzeten állott. Most búcsúzott örökre Európától...

— Mintha egy világ merülne el! — Szólt hal-kan a királyné.

— Csakugyan, — egy világ merült el akkor: örökre!

— Az ott a Finistère-fok — sutto-gta a ki-rály —, a világ vége...

A világ vége...

Az ő számára vége volt a világnak... Csak ezen az estén tudta meg, hogy a Cardiff-nak mi a parancsa.

Madeira...

— Ott... Arra vitték Napóleont Szent Ilo-nára ...

Többet nem szólt. Nem lázongott, nem volt egy szava sem.

Már öregember lett belőle. Mióta a hajóra szállt, még jobban megöszült. A szeme alatt sötét árkok húzódtak meg és a dereka elvesztette azt a kecses, könnyű délçegségét, amely annyira jellemezte őt. Naphosszant járkált a hajó fedélzetén. Ebben senki sem akadályozta. Az angol tengerészek udvariasak, tisztelettudók maradtak.

A királyné ezekben a napokban sokat, nagyon sokat imádkozott. Mikor Hunyady grófné vigasztalni próbálta, szelíden mosolygott és azt felelte:

— Nem vagyok szerencsétlen, bízom Istenben. Nagyon boldoggá tesznek szép emlékeim.

A király a hajóút legutolsó estéjén mondta:

— A népek élete olyan, mint a folyam útja. Hol napsütésben, hol sötét völgyeken, barlangokon vezet keresztül. Bízom benne, hogy a magyar nép útja egyszer még napsütésben fog vezetni. Én akkor talán már nem leszek. Az én életem csak egy ember élete. De a népek nem hálnak meg.

Ezen az estén sokat beszélgetett Napoleonról.

Élete hanyatló idejében neki is az volt a vigasza, hogy vannak derék, hű lelkek, akik megosztják vele a száműzetés kenyerét.

— Szabad-e panaszkodnom, mikor hű szívek kísérnek engem is a hontalanságba...

Rövid szünet után még ezt tette hozzá:

— Csak szárazföldet szeretnék már élni! Nehezen bírom a tengert. Az is borzasztó, hogy vasúti kocsiban, dunai hajón, tengeri hajón, mindennütt úgy érzi magát az ember¹, mintha ketrecbe volna zárva.

Reggel sűrű felhő borította az eget. Fekete felhő, amely egyre lejjebb, lejjebb szállott, mint a szemfedő. Eső szitált. Azután szél támadt. Újra magas hullámok himbálták a hajót.

Délelőtt tíz óra körül megállt a szél. Az eső is

megszűnt. A felhő résén át kiragyogott a nap. Mosolyra derült az ég arca.

Tisztult a láthatár.

Negyedóra múlva valami feketeség bújt ki a látóhatárból. Azután rajzolódni kezdtek szeszélyes vonalú hegyek.

Délben két óraker, ragyogó napsütésben, smaragdsziget úszott lassan a Cardiff felé.

November 19-ike volt.

A király és a királyné a fedélzeten álltak. A király hosszan, fürkészsze nézte új börtönét.

Korai sírját!

EGY SZÁMÚZÓTT ÉLETE.

Melegen aranylott a nap. A fehér hotel teraszán előkelő és gondtalan társaság csodálta a tenger játékos kedvét.

Az óceán színjátéka fölséges volt ezen a napon.

A hullámok színe haragoszöld volt, mint a nyerszínű, selyem. A fodrocskák fehér prémje kecsesen kígyózott végig ezen a selyemruhán. Felhők tánca járt az égen. Néha árnyék borult a déli napra és ilyenkor fakó színe volt az óceánnak. De messze, messze, nagyon messze ilyenkor is sütött a nap. És földerült a víz zöld ragyogása, míg a közelben szürke homály borongott még a habokon.

A színek és árnyékok nagyszerű játékát elragadtatva nézte egy szőke, fehér ruhás kis angol leány. Szája, amely hasonló volt a meghasadt piros almához, nyitva maradt a csodálkozástól és a gyönyörűségtől. Már eltűntek a fellegek és szétömlött a maga egész hivalkodó pompájában a nap aranyesője. A kisleány aranyhajának lobogó glóriájában, fehér ruhás kis alakját nekifeszítve a tengeri szellőnek, úgy állt ott, mint a télbe varázsolt tavasz.

Január volt. De a „Flor de Oceáno” májusi napban fürdött. És örök tavasz varázsával ringatta a gazdagokat, akik a ködből, hóból, télből eljöttek erre a szigetre.

A kisleány egy pillanatra elfordítja az arcoskáját a tenger látványától. Véletlenül a hegyekre léved a pillantása.

—Juj, milyen csúnya ködbe burkolóznak odafönn a hegyek! Idelelnn hogy süt a nap — és ott milyen csúnya, fagyos, szürke minden.

—Ja, Miss Lillian, odafönn egészek más az időjárás — magyarázza egy elegáns tengerésztiszt. A Capo di Monte csak nyáron szép. Ilyenkor, télen, amíg nálunk Funchalban örökké süt a nap, odafönn esik az eső. És beborít mindent az atlanti köd.

—Atlanti köd! Mi az az atlanti köd'?

—Nem olyan, mint például a londoni köd. Ez nehezebb, sűrűbb, veszedelmesebb. Színe van. Néha sárgás, azután lilaszínbe fordul. rátapad az ember ruhájára, bebújik a kéménybe, betömi a fülét, orrát. Gyilkos, alattomos, ellenséges valami ez. Nehezebben mozog az ember szája, ha belejut az atlanti ködbe. A hajókémények eltűnnek benne és a hajós ilyenkor, nem tud aludni a rettegéstől. Minden percben rámeredhet egy nagy árnyékhajó orra, közvetlenül az övével szemben. És akkor már, nincsen menekvés! Gonosz valami ez az atlanti köd!

—Jaj, én nem szeretnék belejutni!

—Akkor várjon márciusig. Akkorra eltisztul az Óceánról.

—De jó idelelnn! Hogy süt a nap! És milyen zord lehet odafönn. Bizonyosan csak nagyon szegény emberek laknak a hegyen, abban a csúf, nyirkos, egészségtelen ködben.

—Igaza van, miss Lillian — odafönn a magyar király lakik. Az pedig most nagyon szegény ember!

— Mondja, Sir — fordul most egy amerikai az éppen arra haladó szállodaigazgatóhoz — tulajdonképpen mi jutott eszébe ennek az elűzött királynak, hogy télen fölment a Capo di Monte-ra"? Hiszen az borzasztó egészségtelen tavasz előtt.

Az angol hoteldirektor előbb körülnézett,

hogy nem hallják-e sokan, amit mond, azután így felelt:

— Nem a maga jószántából ment oda, Sir! Szegényeknek teljesen elfogyott a pénzük, egészen elhagyatottak. Már nem tudták tovább fizetni az árakat. Még ideleenn voltak a Viktória-villában és a szállóból kaptak étkezést, amikor egy napon a király lemondott a feketekávéről. Azt mondta, hogy fölösleges a fekete, az csak luxus! Nekem azután megsúgták, hogy él-hal a feketekávéért és csak azért mond le róla, mert meg akarja takarítani. Képzelve, uram, akinek 40 millió alattvalója volt, ezer meg ezer cselédje, millió meg millió katonája, száz kastélya, az most kénytelen lemondani a feketekávéről, hogy megtakarítsa azt a pár shillinget. Én persze, azt feleltem, hogy a feketekávét nem számítjuk föl külön, az a menühöz tartozik. Végre azután szegény már nem tudta fizetni a Viktória-villát, meg a mi menüket. Akkor könyörült meg rajta ez a portugál festő, — talán hallott Ön már róla, Machadó-nak hívják, — és följánlotta a villáját odafönn a Capo di Montén... A villa télen át mindig lakatlan, mint az egész környék. Odafönn nem süt a nap ezekben a hónapokban.

— Szegény király, odafönn nem süt a nap... — mondja meghatottan, könnyeit törölgetve egy középkorú angol nő.

— Szörnyűség! — csapja össze a kezét az amerikai, — hát ennek a szigetnek valóban ő most az egyik legszegényebb lakója? Hát nincs annyi becsület az alattvalóiban, hogy gondoskodnának róla, ha megfosztották trónjától¹? Hát csak voltak neki birtokai, azoknak a jövedelmével mi van?

— Ja, uram, ez már politika. Éhez én nem értek.

Most egy új hang szólt bele a diskurzusba:

— A nagykövetek tanácsa három hónapja an kétezik már, hogy megállapítsa az apanage-át. Azt persze a volt birtokai jövedelméből kellene fizetni. A gyalázatos csehek, akik elvették nem-

csak országát, de a birtokait is, — nem akarnak fizetni. A nagyköveteknek pedig nem sürgős. Azok addig tanácskoznak, míg ez a szegény király belehal.

*

A babérfák és oleanderek ködtől nedves árnyéka sötét bástyagyűrűvel vette körül a hegyfokon sötétlő kertet.

Egy görnyedt, sovány öregember járkált kockás felöltőben a nedves fűben. Botra támaszkodott. A haja egészen ősz volt, a szeme beesett

Néha köhécselt.

Az öregember harmincöt éves volt akkor.

Nyugtalanul fürkészte a ködöt, amely eltakarta előle a tengert. Dél volt, ilyenkor szokott néha kisütni a nap egy órára. Ilyenkor tisztul a láthatár. Ilyenkor újra látni lehet a tengert. És ezt ő soha sem mulasztja el.

Ilyenkor nyílik szét börtönének függőnye, hogy kitekintsen az ablakon a szegény rab.

Gyökeret ver a lába. A pillantása fönnakad a láthatáron.

A ködnek egy hasadékán át feltété füstbodor száll fölfele. Oszlik, oszlik már a fátyol és a füstbodor egyre dúsabb, egyre gazdagabb. Nemsokára fekete folt látszik a messzeségben. Hajókémény! Azután sötét test emelkedik ki a végtelen tengerből a láthatár szélén.

Hajó!

Ezen az estén újra együtt van a királyi család. Ott ülnek a kopott kis ebédlöben, gyertyafény mellett. És vaskályhában pislákol a tűz. Csak zöld fagallyal fűtik. Másra nem telik. A falakból nyirkos milterszag árad.

A királyasszony hosszú, hosszú útról érkezett, szíve alatt gyermekével, magával hozva picinyeit.

Már a madeirái száműzetés sovány kenyerét ették, mikor híre jött, hogy Róbert herceg súlyos beteg. Vaskéoperációt kell rajta végezni! Kétségbeesett percek voltak ezek. Az apa és az anya, gyermekeiktől elszakítva; az óceán félreeső szige-

tén őrjöngő fájdalommal számolják a perceket. És tépik a párnájukat álmatlan éjszakán. Lesik a híreket, miközben lázas képzeletük a halál vízióját rajzolja szemük elé. Mint a rab oroszlán, úgy futkározott a parton a király, vad kétségbeeséssel nézve az induló hajókat.

A királyt nem engedik útrakelni beteg kisfiához. A királynét hosszú, hosszú kínos huzavona után csak...

Brutális izgalmak, viszontagságok és megalázások között érkezik Svájcba. Gyermeke betegágyánál fürkészve, figyelik a spiónok, hogy mire a gyermek lábadozni kezd, elűzzék ismét. A csehek előljárnak az embertelen hajszában. Csaholó sajtójuk és ördögi diplomáciájuk halálba hajszolná a beteg gyermekét ápoló anyát. Azt kürtölik, hogy az áldott állapotban lévő királyné puccsot csinál és a herceg csak szimulál.

Szegény kis szimuláns, — majdnem belehalt!

Egy szerencsétlen, beteg megviselt, roskadozó anya térdelt halálos beteg gyermeke mellett. Állapota, szenvedései, sorsa könnyekre indította volna a köveket.

Csak a „győzők” szívét nem!

Dühödt falca vonított a betegszoba ablaka alatt.

Mikor visszafelé utazott, nem engedték egy éjszakára sehol megpihenni az anyát, akiről tudták, hogy nemsokára új életet hoz a világra. Kegyetlenül hajszolták, korbácsolták végig Európán. Vonatról-vonatra. Éjszakákon át.

Nincs pihenés. Nincsen irgalom.

Vissza, vissza a börtönbe!

De gyermekeit magával vihette. Ez vigasztalalta halálos fáradtságában és szörnyű megaláztatásában.

És Európa egyetlen emberséges uralkodója, a lovagias spanyol király, aki egy napra menedéket adott neki.

Ezen az estén már együtt volt a család, a Capo di Montén. A halálvillában.

A király egyedül járkal a kertben. Szótlan, magábamélyedt. Nem akar; a közelében látni senkit.

Néha meg-megáll, köhécsel. Azután hosszan, hosszan néz a tengerre.

Tavaszdodik már. Lány szellő fuvalma simogatja halovány arcát.

Most fut ki a kikötőből egy nagy fekete hajó. Megy, megy Európába vissza...

Milyen jó azoknak, akik szabadok! Akik szabadon követhetik szívük vágját.

Milyen jó ...

A hajó távolodik, egyre jobban, egyre messzebb. Már csak a füstje látszik... Már csak kicsiny pont.

Azután befödi örökre a messzeség...

Még sokáig sétál ezen az estén gondolataiba süllyedve a sötétedő kertben.

Mikor bemegy az ebédlőbe, gyertya fényénél levelet ír az egyik hölgy, aki a királyné után eljött ide, a számkivetésbe.

— Ejnye, grófnő, Ön már megint panaszos levelet ír haza!

Vödröket, lapátokat, konyhabútorokat, egy-két fotelt raknak le egy csacsifogatról. Egy ládában fehérműt, ágyruhát hoznak. A szállodából adták kölcsön, mert a villa csaknem egészen üres.

Künn a kertben hatalmas mosóteknő áll. Neki-gyűrködve dagasztja benne a ruhát egy természetes asszonyoság. Hideg vízben. Madeirában nem szokás kifőzni a ruhát, ott csak hideg vízben mosnak, azután megszáritják a napon, mert oda eleget süt az ég drága kincse. De idefönn hűvös, nyirkos, ködös az idő még ilyenkor.

Az a ruha sohasem lesz száraz.

A derék asszony — egy hű szolga felesége — vágyakozva néz le Funchal felé.

Odalenn most süt a nap. Jó volna lemenni. De az út hosszú nagyon. Egy napig tartana, míg odavissza megtenné az ember. Az autót vagy az ökrösszekereket nem lehet megfizetni, olyan drága. A királynak nem telik...

Most ebédelnek éppen, szegények. Csak főzelék és tészta kerül az asztalra.

Hús nem mindennap jut IV. Károly magyar király asztalára. Ami jut, az is kevés.

A király és családja nem táplálkoznak olyan jól, mint akármelyik pesti kisiparos. Nekik nem jut. Őket kitették ide, a világ legdrágább pontjára, ahol font- és dollármilliomosok üdülnek.

De fontot és dollárt nem adnak nekik.

Vesszenek el!

Csillárok fénye nem ragyog a király asztala fölött. A házba nem vezették be a villanyt. Egy gyertyát tesznek az asztal közepére.

Gyertyafénynél eszi főzelékből, tésztából és barna kenyérből álló ebédjét a száműzött király.

Messziről idehallik a hajókürtök riadt bugása ...

A falakról csöpög a víz. Az ebédlőt egészen betölti a nedves málladék szaga,

A király előveszi a zsebkendőjét és tompán, szárazan köhög...

Egy este — szép, violaszín tavaszi alkony volt — egyetlen magyar hívével sétált a funchali úton. Beszélgettek. Pálcájával néha félrelökött egy kavicsot, azután továbbment a király.

— Az én végzetem betelt. Nem fogok többé hazatérni . . . Pedig ezt a sorsot meg nem érdemeltem.

— Felség, hinni kell, bízni kell! Az ország népének nagy többsége ma is hű királyához. Hiszen látta Felséged, hogy búcsúztak, — hiszen jönnek, egyre-másra jönnek a levelek hazulról. Egész egyszerű emberek levelei. Higgyje el Felséged, a nép várja, haza vár ja királyát!

— A nép hiába vár! Én nem hagyom el többé ezt a szigetet. Midőn kikötött velem a hajó, sírom küszöbére léptem.

Egy sziklán álltak, amely messze kiugrott a mélység fölé. Nedves zöld moha borította a kékes-

szürke bazalttömböt. Alattuk szétterült sötéten a morajló tenger.

— Nézze: hajók... Hajók! Milyen jó volna menni, menni...

... Estére megint hevesen köhögött a király. A homlokán verejték kísérteties fénye ragyogott.

A gyertya szomorú sárga lángja néha nagyot lobbant...

Leveleket olvasott. Leveleket — Magyarországból ! *

Esengő, simogató szavakat.

Mintha melengette volna magát velük.

Ezen az estén sokáig állt az ablaknál. Nézett hosszan ki a sötét éjszakába,

Messziről szívettépően zengett az óceán, mint egy óriási orgona.

A királyi gyerekek papi nevelője, aki koránkelő ember, virradatkor már kijött abból az összetakolt kerti faházikóból, amelyben a szállása volt. Gyönyörködni akart a csodálatos látványban, amint az óceáni hajnal színes fátyolokba öltözteti a végtelen eget. Az opálos messzeségben bíborcsík szaladt végig a sötét láthatáron. Fölötte, mintha kifordult volna egy prémbunda selyembélése, zöld fodrok jelentek meg az égen. Azután sárgán aranyló szín ömlött szét a vízen és a láthatáron egy óriási aranytallér kezdett fölfelé kúszni a tengerből az égre. Száz meg száz sugár lövelt szét, megragyogtatva az eget és a hullámok fodrát.

Az aranytallér félig már künn volt a hullámokból.

Ebben a percben egészen olyan volt, mint a magyar Szent Korona.

A jámbor szerzetes most vette csak észre, hogy nincsen egyedül a kertben. Emberi árnyék ül egy folyondárral borított kődarabon.

Árnyék volt, valóban csak árnyéka már valakinek !

Nézte a fölkelő napot, mely annyira hasonlított a Szent Koronára.

Csípős, hűvös volt a hajnal. Megborzongott,
összébhúzta magán a felöltőt.

A király volt.

— Az Istenért, Felség — megfázik!

— Igaza van! Nekem nem szabad többé lát-
nom a felkelő napot. Nem illet az már engem. Ez-
után már csak a lenyugvó napot fogom megcso-
dálni ...

A HARANGOK BÚCSÚJA.

Földúlt ábrázattal rohant végig egy fiatal-
ember a Teréz körúton. Elkapta egy ismerősét.

— Hallottad? A király haldoklik!

— Nem, az nem lehet! Hol hallottad ezt?
...Egy óra múlva az egész országban erről
beszéltek. Megállt a műhelyekben és az irodákban
a munka. Az asszonyok otthagyták a mosóteknőt
falusi konyhákban. Az iskolákban megakadt a
tanítás.

Haldoklik a király!

Messze, messze, sivár idegenségben.

Napszálltakor megszólaltak a magyar tor-
nyokban a harangok.

Ezer harang zengett az ég alatt.

Millió harang... amennyi nincsen is tán a vi-
lágon. Mert beleszóltak a szívek is a harangok
koncertjébe.

Millió és millió szív harangozott ezen az
estén...

A tornyok rimázkodtak, könyörögtek a messze
óceánon haldokló király életéért.

Irgalmat kértek a mennyektől.

Szállt a harangok síró szava, hegyeken, völ-
gyeken át. Tengereken át... Szállt, szállt a ha-
rangszó.

Mert az nem ismer határokat. Annak nem pa-
rancsol a kis-entente, nem parancsol a nagy-en-
tente.

Nem parancsol a nagyköveti konferencia.
Semmiféle konferencia.

A harangszó átrepült; a tengereken és ott imádkozott egy szegény haldokló ágya körül. Bim-bam . . . bim-bam . . .

*

Magyar harangok, búcsúztassátok a magyar királyt?

— Napot, napot adjatok...

A haldoklót átvitték egy másik szobába. Összeaszott arcára gyöngéden, szelíden ráömlött a tavaszi napsugár.

Az utolsó napsugár.

— Felség, a pápa Özszentsége áldása . . .

A haldokló elmosolyodik. Szeme lecsukódik, ajka alig mozog már. Nem lehet megérteni, hogy mit mond.

Ágya mellett kis asztalkán sejtelmes, túlvilági fényben ragyog az Oltári Szentség.

Egy halovány, égőszemű fiatalasszony ül az ágya mellett és fogja a kezét.

Nem sír. Nem szabad ...

Megmozdul a halódó szája. Alig értik, amit mond:

— Nyissátok ki az ablakot... nem hallom jól... a harangokat...

Egymásra néznek. Miféle harangokról beszél? Nem hallik ide harangszó... nincsen most ideje annak... De azért kinyitják az ablakokat.

A láz látomásai... Újra mosolyog. Az arca egészen átszellemül.

— Halljátok?... A harangok ... Hogy zúgnak, milyen sokféle harang... Az a nagy, haragoszavú, az a Mátyástemplom harangja... Akkor is így zúgott... akkor is... Az a csilingelő, kedvesbeszédű, az a kapucinusoké... Halljátok? Ez a Szent Károly... az én harangom, a Bazilikában. Hogy zeng a hangja, milyen félelmetes... Halljátok? ... Már mind, mind szólnak, az esztergomi harang is, jól hallom, megismerem. Meg a pozsonyi dóm. Halljátok? Mintha ágyú döngene... Most Kolozsvár, azután kis faluk harangja, kicsi, vékonyhangú falusi harangok... Az összes ma-

gyar harangok szólnak. Mind-mind... Engem búcsúztat ... Mind... Minden magyar harang...

Az égőszemű fiatalasszony görcsösen szorítja a haldokló kezét. Az ágy fejénél egy magyar gróf lordul el. Ráborul a falra és sír.

A haldokló mélyen alszik. Zihálva, lázasan, hörögve lélezkzik. Néha fölbred, kinyitja még a szemét. A keze megmozdul, azután visszahanyatlik a paplanra.

Az arcát már alig lehet fölismerni. Haja egészen megőszült és a homlokába csapzott. Arcsontjai kiállnak, a szeme körül mély gödrök sötétlenek. Egyhetes szakáll borítja az arcát. Az is ősz, egészen.

Fölriad. Mintha minden erejét összeszedné.

— Minden akaratom... Isten parancsát felismerni ... követni...

Az Oltári Szentség titokzatos fényben ragyog az ágy mellett.

Mintha nem is itt volna. Messze, messze fény, mennyei ragyogás...

A haldokló simogatja a felesége kezét. El-lágyul a suttogó hang, a hörgő, ziháló szavakban kimondhatatlan gyöngédség utolsó méze édesedik. A párnán féloldalt fordul az erőtlen fej, a szem még egyszer, utoljára rámosolyog a halovány fiatalasszonyra.

— Ügy szeretnék . . . Veled . . . haza . . . haza . . . menni . . .

Kezd nyugtalan lenni, már az oxigéntömlő is alig tartja a lelket benne.

Fáj a dereka, nem jól fekszik.

Néha mond még valamit, de olyan nehezen ejti már a szót, hogy nem lehet megérteni. Valahogyan mégis elsuttogja:

— Tartsál te engemet . . .

A királyné karjába veszi — úgy tartja át-ölve a haldoklót,

— Sokat szenvedek... értük... Hogy ők egyesüljenek . . . Legyen ez a megváltás .

Halk zokogás hallik a szomszéd szobából.

— Uram, őrizd népeimet!

Visszahanyatlik. A királyné törülgeti verejtékes homlokát. Zihálva, hörögve lélezkzik a haldokló. Még küszködik, még viaskodik a levegőért. Az utolsó lélekzetért. A melle néha magasra emelkedik, azután egészen behorpad.

A sarokból latin ima halk mormogása halszik.

— Isten, neked ajánlom őket . . . óvd őket . . . Zitát . . . Ottót . . . Róbertet . . . mentsd meg őket . . . Károly Lajost . . . Saroltát . . . mind, mind . . . gyermekeimet, drága gyermekeimet . . . akiket úgy szerettem... Uram, én megáldom őket!

Mélyen a királyné szemébe néz. Egészen kitérül a pupillája. A szemük, az ajkuk most szinte találkozik. A királyné arca egészen a haldokló arcát érinti.

Mintha a haldokló úgy akarná, hogy a szíve mélyéig hasson ez a pillantás.

— Megáldom őt is ... aki még nincsen . . . aki még meg nem született, akit én nem fogok látni... Megáldom!

A lélekezése olyan hangot ad, mint mikor a gép utolsót mozdul, hogy örökre megálljon. Csak a szája vonaglásából találják ki, hogy azt mondja most:

— Ottó . . .

Már inkább gondolat ez, mint emberi beszéd...

Bevezetik az aranyfürtös gyermeket. Édes, szomorú kis arca olyan, mint a Rafael angyalaié. A haldokló arca mosolyra enyhül. Kinyújtja feléje a kezét, de az erőtlenül visszahanyatlik. Már nincsen annyi erő benne, hogy a selymes fürtökre tehetné reszkető ujjait.

— Ottó . . .

A szeme még egyszer, utoljára találkozik a királyné égő pillantásával.

Azután előre néz. Ki az ablakon.

— Ott... jön... a tengeren át... fehér ruhában... milyen szelíd az arca... Uram... legyen meg... az... akaratom...

Megtörő pillantása messze, messze jár, — túl a tengereken...

Ott is marad már örökre, mert a lélek utána-szállt...

Kelet felé...

Április elseje van. Déli tizenkét óra és huszon-három perc...

Messziről haragosan zúg az óceán.

*

Egyszerű fekete taligán két férfi tol maga előtt egy koporsót. Egy zokogó szolga, meg egy könnyesszemű magyar gróf. Panaszosan nyikorgognak a kerekek, amint tolják a taligát a hosszú úton a székesegyház felé.

Mögötte egy gyászfátyolos alabástromszobor halad és három feketeruhás Murillo-angyal.

Utánuk ezernyi nép.

Zúgnak az idegen harangok. A kikötőben most eresztik félárbocra a zászlókat.

A templom kőkockáin ijesztően kong a lépés. Sejtelmes visszhang felel a suttogásra is.

Rémeket idéző, irtóztató csönd honol a boltívek alatt.

Az oltár előtt egyszerű ravatalon pihen a király. A gyertyák fényében mosolyog halott arca. Utoljára ráadták tábornagyi egyenruháját. Most már szabad! A halál fenségének nem parancsol földi törvény.

Nyakában az aranygyapjas-rend ragyog. Kulcsolt kezében feszület és egy szál fehér virág. Idegen földön termett. Ilyen fog nőni az ő szívéből is az idegen földben.

A gyertyák lángja hajladozik. Árnyék borul a bezárt templomra.

Messziről morajlik a tenger hatalmas gyászzenéje.

Zúg, zúg odakünn a szél.

Mintha nagyon messziről jönne. Mintha millió hang sírna benne...

Egy utolsó pillantás még a halott megdicsőült arcára. A hitves, aki mellette állt annyi rosszban

és ajkával fogta föl utolsó lehelletét, még egyszer ráborul és megcsókolja. Még egyszer végigsímogatja jéghideg arcát. Űgy néz rá, mintha örökre szívébe akarná zárni ezt az arcot.

Oh, ez az arcot nem fogja felejtteni sohasem!

Nem, nem, ne még... csak egy percre még!

Vége. A koporsó födelét ólomzárja fogja már.

A föld színéről örökre eltűnt a király arca.

Volt hatalma, volt végtelen birodalma...

Halálában nem jutott neki belőle akkora föld-darab, ahol elférne koporsója.

Volt katonája, sok-sok millió ...

Halálában nem jutott csak egy is, aki díszőrséget állna halott szíve fölött.

Volt udvaronca, minisztere, hízelgője oly sok-ezer !

Most egyetlen magyar úr, egy osztrák grófnő, három cseléd a gyász kísérete ...

Pihen már, pihen már, messze sziklasírjában, az óceán közepén.

Körülötte zúg a végtelen tenger és altató dalt énekel neki.

REKVIEM...

Az ég könnye zuhogva ömlik a tetőkre és a kupolákra.

Zokog a magyar ég. A koronázótemplom te-teje úgy fénylik, mint az égnek emelt könnyáz-tatta emberarc.

Fekete bársonyba öltöztek az oszlopok. Fekete fátyol földi a fényt, a ragyogást, a pompát. A komor feketeségbe fagyosan néznek be a pompás régi ablakok.

Olyan dermedt, hideg-, árnyékbaborult színeik pompája, mintha földalatti kripta ablakai vol-nának.

A hajó közepén magas ravatal. Ezer gyertya lángja lobog körülötte. Bíborpárnákon korona és jogar, ország kardja és a marsallbot. Testőrök ezüst sisakja, komor alabárdja villan. Fátyolba-

süllyedt hölgyek sirató kórusa görnyed az oltár, előtt. Fekete palástok hajladoznak.

A ravatal körül dacosan, szilaj gyűlölettel néznek farkasszemet egymással magyar urak...

Fekete a díszruhájuk és sötét az arcuk. Mar-
kuk gyűlölködve szorongatja a görbe kardot.

Farkasszemet néznek egymással...

Ezer gyertya lobog, ezer lánggal. Mintha ezer lélek égne a ravatal körül. Bűnös szívek, pártos magyar lelkek máglyája lobogna és hamvadna itt!

A bíboros négy püspökkel zokogja a Libérát. A kóruson fölriad a rettentő rekviem.

Requiem . . . requiem aeternam dona ei Do-
mine!

Fölszakad a sírás és megrázza a templomot.

A térdek roskadnak, a fejek hanyatlanak.

Csak két ember áll egyenes derékkal, kemé-
nyen, kegyetlen, fagyos tekintettel.

Egymással szemben állnak. Két szép magyar dalia.

Dacosan, villámló szemmel, összeszorított ajakkal.

Ó hányszor álltatok már így, mártírhalált halt királyotok ravatala fölött, ilyen dacos szájjal, szikrázó szemmel, pártos magyarok?

Hányszor hullott már fejetekre mártírkirály koporsója fölött az ítélet szava!

Hányszor . . .

Néznek egymással szembe, meg nem hajló derékkal.

Körülöttük zokogás zúg a zsolozsmában.

Fölöttük a Dies irae velótrázó szava örvénylik.

A gyertyák lobbannak, mintha lélek szállna át az élők fölött.

Könnyfátyolos szemem most káprázni kezd...

A fekete bársonyoszlopok átizzanak skarlátvörösbe. A csillárok fátyolbarejtett bágyadt fénye kiragyog, mint ezernyi gyémánt. Bíborszőnyeg födi már az oltárt és a főhajót, a bíboros fején gögösen magasodik az ingula, papok vállán aranypalást hajladozik. Az oltár előtt mosolyogva, ifjú büszkeségében diadalmasan ragyogva emeli magasra

Szent István kardját az ifjú király. Az ablakokon diadalmasan tör be a napsugár és csillámlani kezd fején az ezeréves korona. Bíbor, arany, bársony és selyem pogány pompája hullámla a templomban, kócsagos kucsmák repülnek a levegőbe, harsány kiáltás reszketeti a karmazsinba öltözött oszlopokat és lobogtatja a büszke gyertyák fáklyafényét.

Éljen, éljen a király!

A bíboros, vállán hermelinnel és aranyhímmel, magasra emeli halászcímer kezét. A püspökök büszke menetben vonulnak el, királyasszony hófehér uszálya lebeg végig a templomon, mintha királyi hattyú szárnya úszna aranytavon. Egy selyemfűrtös angyal tapsol kicsiny kacsojával az erkélyen. A magasból diadalmasan, felségesen riad, zeng és szárnyal győzelmi ének.

Dicsőség . . . Dicsőség . . . Dicsőség ...

Az ének, a ragyogás nedves párába süllyed. Fátyol ereszkedik szemem elé.

Hova lett az ezeregyéji látomás?

Az oszlopok komor baltacsiban. Templom közepén ravatalt őriz gyertyák díszőrsége. A bíboros nem koronát emel rubincímer kezében, hanem füstölőt lóbál egy koporsó előtt.

Hova lett a bíbor, a fény, a selymek, a csipkék és a drágakövek, a mosoly és himnusz

A magasból szárnyaszegetten zokog az ének.

Miserere... miserere eum...

Oh, könyörülj, Isten, bűnös lelkeinken, adj békeséget pártos szíveinknek...

Künn ömlik az ég könnye kifogyhatatlanul a magyar hantokra.